

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
TIP FAKÜLTESİ

BİLİŞSEL GELİŞİMDE GECİKMESİ OLAN
ÇOCUKLARIN ANNELERİNDE BAĞLANMA
BİÇİMİ VE ZİHİN KURAMI BECERİLERİ

ARŞ. GÖR. DR. GÜLÇİN ÜNVERDİ

ÇOCUK VE ERGEN RUH SAĞLIĞI VE
HASTALIKLARI ANABİLİM DALI
UZMANLIK TEZİ

2020

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
TIP FAKÜLTESİ**

**BİLİŞSEL GELİŞİMDE GECİKMESİ OLAN
ÇOCUKLARIN ANNELERİNDE BAĞLANMA
BİÇİMİ VE ZİHİN KURAMI BECERİLERİ**

ARŞ. GÖR. DR. GÜLÇİN ÜNVERDİ

**ÇOCUK VE ERGEN RUH SAĞLIĞI VE
HASTALIKLARI ANABİLİM DALI
UZMANLIK TEZİ**

DOÇ. DR. ŞAHİKA GÜLEN ŞİŞMANLAR

ETİK KURUL ONAYI: 06.02.2019 KÜGOKAEK:2018/383

2020

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	V
KISALTMALAR DİZELGESİ	VI
TABLolar ÇİZELGESİ	VII
1.GİRİŞ VE AMAÇ	1
2. GENEL BİLGİLER	3
2.1.Erken Çocukluk Döneminde Gelişim.....	3
2.1.1. Fiziksel Gelişim.....	4
2.1.1.1. Bebeklik Döneminde Fiziksel Gelişim (0-2 yaş)	4
2.1.1.2. İlk Çocukluk Döneminde Fiziksel Gelişim (2-6 yaş).....	5
2.1.2. Motor Gelişim	5
2.1.3. Dil Gelişimi	7
2.1.3.1. Dilin Temel Bileşenleri	7
2.1.3.2. Dil Gelişimi Kuramları.....	8
2.1.3.3. Dil Gelişimi Dönemleri	8
2.1.4. Sosyal -Duygusal Gelişim	9
2.1.4.1 Sosyal-DuygusalGelişim Kuramları.....	11
2.1.4.2. Cinsel Kimlik ve Cinsiyet Rollerinin Kazanılması	13
2.1.4.3. Gelişim Sürecinde Oyun.....	13
2.1.4.4. Mizaç	14
2.1.4.5. Sosyal- Duygusal Gelişim ve Aile	15
2.1.5. Ahlak Gelişimi.....	16
2.1.6.Erken Çocukluk Döneminde Beyin Gelişimi ve Çevresel Faktörler.....	17
2.1.7.Bilişsel Gelişim Kuram ve Kavramları	19
2.1.7.1. Bilgiyi İşleme Kuramı	19
2.1.7.2. Piaget'nin Bilişsel Gelişim Kuramı	19

2.1.7.3. Vygotsky’ın Bilişsel Gelişim Kuramı	22
2.1.7.4. Bruner’in Bilişsel Gelişim Kuramı.....	24
2.1.8. Bilişsel Gelişimde Gecikmeye Neden Olan Durumlar	24
2.1.9. Bilişsel Gelişimin Değerlendirilmesi	25
2.2. Bağlanma	26
2.2.1. Tanım ve Tarihçe.....	26
2.2.2. Bağlanma Kuramı ve Temel Kavramlar.....	27
2.2.2.1. Yabancı Durum Testi	29
2.2.2.2. Yetişkinlik Döneminde Bağlanma.....	29
2.2.2.3. Anne Babaya Bağlanma	31
2.2.3. Bağlanma Bozuklukları	31
2.2.4. Bağlanmanın Kuşaklararası Aktarımı	32
2.2.5. Bağlanmanın Nörobiyolojisi	33
2.3. Zihin Kuramı	35
2.3.1. Zihin Kuramının Tanımı ve Tarihçesi	35
2.3.2. Zihin Kuramı Teorileri	35
2.3.2.1. Modüler Teori.....	35
2.3.2.2. Simülasyon Teorisi	35
2.3.2.3. Teori Teorisi	36
2.3.3. İnsanda Zihin Kuramı Yetenekleri ve Bileşenleri	36
2.3.3.1. Birinci Derece Zihin Kuramı	36
2.3.3.2. İkinci Derece Zihin Kuramı.....	36
2.3.3.3. Metafor ve İroni Kavrama	37
2.3.3.4. Faux Pas Kavrama	37
2.3.4. Zihin Kuramının Ontogenezi.....	37
2.3.5. Zihin Kuramının Alt Tipleri	38

2.3.6. Zihin Kuramının Nörobiyolojisi.....	38
2.4. Bağlanma ve Zihin Kuramının Gelişimsel Psikopatolojideki Rolü	39
3.GEREÇ VE YÖNTEM	41
3.1.Katılımcıların Seçimi.....	41
3.1.1. Çalışma ve Kontrol gruplarının seçimi.....	41
3.2. Yöntem	41
3.3. Araçlar	42
3.3.1. Sosyodemografik Bilgi Formu	42
3.3.2. Denver II Gelişim Tarama Testi (DGTT II).....	42
3.3.3. Anne Babaya Bağlanma Ölçeği (ABBÖ).....	42
3.3.4. Gözlerden Zihin Okuma Testi (GZOT).....	44
3.3.5. Dokuz Eylül Zihin Teorisi Ölçeği (DEZTÖ)	44
3.4. Verilerin İstatistiksel Yorumu	45
4.BULGULAR	46
4.1.Araştırmaya Katılan Çocukların Genel Özellikleri	46
4.2.Katılımcıların Perinatal Özellikleri	47
4.3.Katılımcıların Aile Özellikleri.....	47
4.4.Çocukların Gelişim Dönemlerine Göre Bakımverenler	50
4.5. Katılımcıların ailesinde fiziksel hastalık varlığı.....	51
4.6.Katılımcı çocukların günlük zaman geçime özellikleri.....	51
4.7.Katılımcı annelerin anne babaya bağlanma ölçeği puanları.....	52
4.8.Katılımcı annelerin Dokuz Eylül Zihin Teorisi Ölçeği ve Gözlerden Zihin Okuma Testi puanları	52
4.9.Çalışma grubunda gözlerden zihin okuma testi, zihin teorisi ölçeği alt boyutlarının anne baba bağlanma ölçeği alt boyutlarıyla ilişkisi.....	53
4.10. Çalışma ve kontrol grubunda annelerin eğitim durumuna göre dokuz eylül zihin teorisi ölçeği ve gözlerden zihin okuma testi puan ortalamalarının karşılaştırılması.....	57

5.TARTIŞMA.....	58
6. SONUÇ VE ÖNERİLER	65
7.ÖZET	67
8. ABSTRACT	68
9.EKLER	69
10.KAYNAKÇA.....	101

TEŞEKKÜR

Eğitimim süresince engin bilgisi ile yolumuzu aydınlatan, kendisinden eğitim alma fırsatı bulduğum için kendimi şanslı hissettiğim ve çok şey öğrendiğim, örnek aldığım değerli hocam Prof. Dr. Ayşen Coşkun'a,

Uzmanlık eğitimimde bilgi ve deneyimi ile yol gösteren, her daim desteğini yanımda hissettiğim Kocaeli Üniversitesi Çocuk Psikiyatrisi Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Özlem Yıldız Gündoğdu'ya,

Tezimin danışmanlığını üstlenen, uzmanlık eğitimim süresince her ihtiyaç duyduğumda sabırla yardım eden, değerli önerileriyle çalışmama katkıda bulunan Doç. Dr. Şahika Gülen Şişmanlar'a,

Bilgi ve deneyimlerini bizlerle paylaşan, güler yüz ve içtenlikleriyle desteklerini hep hissettiğim hocalarım Prof. Dr. Nursu Çakın Memik ve Prof Dr. Işık Karakaya'ya

Tez çalışmamın istatistik analizlerine katkılarından dolayı Prof. Dr. Canan Baydemir'e

Uzmanlık eğitimim boyunca birlikte çalışmaktan keyif aldığım tüm asistan arkadaşlarıma,

Tez çalışmam esnasında ilgi ve destekleriyle yanımda olan arkadaşlarım Gamze Yılmaz Türkel ve Yunus Dursun'a,

İlk adımımı attığım günden itibaren kendimi yuvamda hissettiren Kocaeli Üniversitesi Çocuk Psikiyatrisi ailesinin tüm fertlerine,

Tez çalışmama katılan tüm çocuklara ve ailelerine,

Sevgi ve özverileri ile hep yanımda olan sevgili annem ve babama, desteklerini esirgemeyen eşimin ailesine,

Varlığıyla bana güç veren ve desteğini sürekli hissettiren eşime, mutluluk ve enerji kaynağım canım kızım Ayşe Nehir'e tüm kalbimle teşekkür ederim.

KISALTMALAR DİZELGESİ

1DYİ	1.Derece Yanlış İnanç Testi
2DYİ	2.Derece Yanlış İnanç Testi
AABÖ	Anne Baba Bağlanma Ölçeği
AAK	Anne Aşırı Koruma
AB	Anne Bağlanma
AGTE	Ankara Gelişim Tarama Envanteri
AİK	Anne İlgi Kontrol
BAK	Baba Aşırı Koruma
BB	Baba Bağlanma
BİK	Baba İlgi Kontrol
DEZTÖ	Dokuz Eylül Zihin Teorisi Ölçeği
DGTT-II	Denver II Gelişim Tarama Testi
GZOT	Gözlerden Zihin Okuma Testi
PBI	Parental Bonding Instrument

TABLolar ÇİZELGESİ

Tablo 1.	Katılımcı çocuklara ait özellikler.....	46
Tablo 2.	Çalışma ve kontrol grubunun perinatal özellikler açısından karşılaştırılması.....	47
Tablo 3.	Çalışma ve kontrol grubunun genel aile özellikleri açısından karşılaştırılması.....	48
Tablo 4.	Çalışma ve kontrol grubunda anne ve anneanneye ilişkin özellikler	49
Tablo 5.	Çalışma ve kontrol grubunda babaya ilişkin özellikler	50
Tablo 6.	Çalışma ve kontrol grubunun gelişim dönemine göre bakımverenler açısından karşılaştırılması.....	50
Tablo 7.	Çalışma ve kontrol grubunda fiziksel hastalık varlığının karşılaştırılması	51
Tablo 8.	Çalışma ve kontrol grubunun anne ile geçirilen aktif süre, tv izleme süresi, tablet-telefon ile geçirilen süre açısından karşılaştırılması	51
Tablo 9.	Çalışma ve kontrol grubunda annelerin Anne Babaya Bağlanma Ölçeği puan ortalamalarının karşılaştırılması.....	52
Tablo 10.	Çalışma ve kontrol grubundaki annelerin Dokuz Eylül Zihin Teorisi Ölçeği ve Gözlerden Zihin Okuma Testi puan ortalamaları.....	52
Tablo 11.	Çalışma grubunda gözlerden zihin okuma testi, zihin teorisi ölçeği alt boyutlarının anne baba bağlanma ölçeği alt boyutlarıyla korelasyonu	54
Tablo 12.	Kontrol grubunda gözlerden zihin okuma testi, zihin teorisi ölçeği alt boyutlarının anne baba bağlanma ölçeği alt boyutlarıyla korelasyonu	56
Tablo 13.	Çalışma ve kontrol grubunda annelerin eğitim durumuna göre dokuz eylül zihin teorisi ölçeği ve gözlerden zihin okuma testi puan ortalamalarının karşılaştırılması	57

1.GİRİŞ VE AMAÇ

İnsan gelişiminin doğası ile ilgili sorular ve savlar gelişim biliminin temelini oluşturur. Bu amaçla araştırmacılar yüzyıllar önce yaşa bağlı değişiklikleri incelemek için deneysel yöntemler kullanmaya başlamışlardır. Yapılan çalışmalar süresince doğuştan olana karşılık sonradan kazanılmış olan ya da doğuştancılığa karşı deneycilik, kalıtıma karşı çevre tartışması tarih boyunca süregelmiştir.¹Geçmişten bugüne yapılan araştırmalar sonucunda, gelişimin hem çevre hem de kalıtımın karşılıklı etkileşimi içinde gerçekleştiği kabul edilmektedir. Çevre tarafından yeterli uyarıcı ve öğrenme ortamı çocuk için oluşturulamazsa, çocuğun yeterli olarak gelişmesini beklemek mümkün değildir.²

Hayatta ilk kurduğumuz ilişki çoğunlukla bizim bakımımızı yerine getiren annemiz ile kurulan bağıdır. Bu bağ sayesinde bebeğin ihtiyaçları karşılanır ve bebek hayatta kalır.³Anne ile çocuğu arasında oluşan bu duygusal bağa Bowlby, bağlanma adını vermiştir.⁴Anne ile çocuk arasında oluşan bağlanma, önceleri bebeğin temel ihtiyaçlarını gidermeye yöneliktir. Bağlanma tarzı ilerleyen zamanlarda çocuk büyüdükçe onun duygusal gelişimini etkiler ve sağlıklı bir birey olarak toplumda yer almasını sağlar.³Güvenli bağlanmalar geliştiren çocukların, duygusal esneklikleri, sosyal işlevsellikleri ve bilişsel becerilerini de geliştirdikleri gösterilmiştir. ⁵

Winnicott annelerin kendi bebeklik dönemlerindeki anılarının bugün yaptıkları annelik tecrübesini de olumlu veya olumsuz yönde etkilediğini belirtmiştir. Anne ve bebeklerinin bağlanma stillerinin benzer olduğu, güvenli bağlanması olan annelerin bebekleri ile ilişkisinde de güvenli bağlanmanın olduğu gösterilmiştir. ⁶

Bağlanmada, anne babaların çocukları ile iletişimde çocuğun duygusunu anlayarak uygun yanıt verme duyarlılığında olması önem taşır. Ebeveyn duyarlılığında önemli olan zihinselleştirme kavramı, kişinin kendisinde ve başkalarında olan duygular hakkında düşünebilme, düşünceler hakkında duyumsayabilme kapasitesi olarak tanımlanır. Fonagy ve arkadaşları anne- babanın, çocuklarının zihnindeki deneyimi yakalayabilme ve fark edebilme yeteneğinin, güvenli bağlanmanın kuşaklar arası geçişi ile ilişkili olduğunu öne sürmüşlerdir.^{7,8} Annenin zihinselleştirme becerisinin çocuğun da zihinselleştirme kapasitesi üzerinde etkili olduğu bilinmektedir.⁹ Kötü muameleye maruz

kalmış,çözümlenmemiş travması olan annelerin, çocuklarına uygun yansıtımlar yapamadığı ve nesiller arası travmanın aktarımı yoluyla çocuklarında güvensiz bağlanmaya neden olduğu belirlenmiştir.¹⁰

Çocukların biyo-psiko-sosyal açıdan sağlıklı birer birey olabilmeleri için onların gelişim dönemleri, bu dönemlerde yaşadıkları sorunlar ve bu sorunların çözümü hususlarında alanda çalışan profesyonellerin kapsamlı bilgiye sahip olmaları oldukça önem arz etmektedir. Bu açıdan bakıldığında çalışmanın kapsamı doğrultusunda bilgi sağlayarak alandaki var olan çalışmalara katkı sunması beklenmektedir. Bu çalışmanın amacı 3-6 yaş aralığında bilişsel gelişiminde geriliği olan çocukların annelerinin kendi ebeveynlerine bağlanma stili ve zihin kuramı becerilerinin incelenmesi ve sağlıklı yaşıtlarının anneleri ile karşılaştırılmasıdır. Çalışmanın temel varsayımı ise bilişsel gelişiminde geriliği olan çocuklarının annelerinin güvensiz bağlanma stiline sahip olduğu ve zihin kuramı becerilerinin yetersiz olduğu, bu durumun nesiller arası aktarımla çocuğu etkilediği, annelerin bağlanma stili ile zihinselleştirme becerileri arasında anlamlı bir ilişki bulunduğudur.

2. GENEL BİLGİLER

2.1. Erken Çocukluk Döneminde Gelişim

Yüzyıllar önce araştırmacılar yaşa bağlı değişiklikleri gündelik gözlemlere dayanarak incelemeye başlamışlar ve gelişim biliminin temelini oluşturmuşlardır. Gelişim bilimi; davranış, düşünce, duygu ve toplumsal ilişkilerde görülen yaşa bağlı değişimleri inceler. Gelişimin nasıl şekillendiği ile ilgili olarak doğuştan olana karşı sonradan kazanılmış olan ya da kalıtıma karşı çevre ya da sürekliliğe karşı süreksizlik tartışması tarih boyunca sürmüştür. Genel kabul gören görüş; gelişimin kalıtım ve çevre etkileşimi sonucu şekillendiği ve gelişimin bazı yönleri süreklilik gösterirken, bazı yönlerinin ise daha çok döneme has olduğudur.¹

Gelişim ile ilgili bazı tanımlara bakıldığında büyüme, olgunlaşma, öğrenme ve hazırbulunuşluk kavramlarının öne çıktığı görülmüş; bu kavramlar aşağıda açıklanmaya çalışılmıştır²:

Büyüme: Organizmada meydana gelen boy uzaması, ağırlık artışı gibi hacim değişiklikleridir.

Olgunlaşma: Organizmada var olan türe özgü yetileri yerine getirecek fizyolojik güce erişmektir. Birçok psikomotor davranışın yapılması olgunlaşma ile ilişkilidir.

Öğrenme: Gelişme için sadece büyüme ve olgunlaşma yeterli değildir, üçüncü öge olan öğrenmeye ihtiyaç vardır. Öğrenme, bireyin çevresi ile olan etkileşimleri sonucunda elde ettiği nispeten kalıcı etki gösteren davranış değişmesidir.

Hazırbulunuşluk: Bireyin olgunlaşma düzeyinin yanı sıra bireyin önceki öğrenmelerini, ilgilerini, tutumlarını, güdülenmişlik düzeyini, yeteneklerini, genel sağlık durumunu da içeren bireyin eğitim için getirmiş olduğu tüm özellikleri, hazırbulunuşluk kavramını oluşturur.

Çocuklar yaşamlarının belli gelişim dönemlerinde öğrenmeye karşı yüksek duyarlılık gösterir, bu dönemde çevrede düzenlenen öğrenme yaşantılarını diğer dönemlere göre çok daha hızlı kazanabilirler. Bu dönemler gelişimin kritik dönemleri (sensitive period) olarak

adlandırılır. Okul öncesi dönemler, psikososyal gelişim, zihin ve dil gelişim açısından kritik gelişim dönemleridir.¹¹

Gelişimin bilişsel, duygusal, sosyal, fiziksel ve motor alan gibi farklı alanları vardır. Bu alanlar genelde bireysel birim olarak çalışsa da sürekli birbiri ile etkileşim halindedir.¹²Gelişim; kalıtım, ırk, cinsiyet, zaman, prenatal çevresel faktörler, teratojen maruziyeti, doğum komplikasyonları, anne-babanın çocuk yetiştirme tarzları, parçalanmış aile, çocukların doğuş sırası, hormonlar gibi pek çok faktörden etkilenmektedir.^{11,13} Genetik ve çevresel faktörlerin gelişim üzerinde etkisi gen-çevre etkileşimi ile açıklanmaktadır.¹⁴ Bu etkileşime göre genetik özellikler açısından daha iyi olan bir çocuk yeterince uyaran almadığında veya genetik özellikler açısından daha zayıf bir çocuk yeterince zengin çevresel faktörlere maruz kalır ve uyaran alırsa benzer kapasiteye sahip olabilir.¹⁵

2.1.1. Fiziksel Gelişim

Fiziksel gelişim, gelişim aşamalarının temelini oluşturur. Gelişimin her aşaması kendinden önceki aşamaya dayanarak kendinden sonraki aşamayı hazırlar. Doğum öncesi evreden başlayarak ölüme kadar devam eden süreçte beden ve bütün organlar hacim, oran, çalışma açısından değişiklikler gösterir.¹⁶

Fiziksel gelişim karmaşık bir sistem ve alt sistemlerden oluşan insanın yaşaması için gerekli olan tüm işlev ve davranışlar için temel oluşturarak çocuğun davranışlarını doğrudan ve dolaylı olarak etkileyebilir. Çocuğun neler yapabileceğini belirlemesi fiziksel gelişimin doğrudan etkisidir. Bunun yanı sıra çocuğun fiziksel gelişiminde görülen bir olumsuzluk arkadaşları tarafından oyuna alınmaması gibi durumlara yol açarak dolaylı yoldan motor, duygusal, sosyal, bilişsel, dil gelişimini de etkileme gücüne sahiptir.¹⁷

2.1.1.1. Bebeklik Döneminde Fiziksel Gelişim (0-2 yaş)

Bedensel gelişimin doğum öncesi gelişimden sonra en hızlı olduğu dönem yaşamın ilk iki yılıdır. Bebek doğduğu anda boyu 48- 53 cm arasında, ağırlığı 2500-4300 gr civarındadır. Bebek doğumdan sonra boy ve ağırlıkça çok hızlı büyür. İki yaşına doğru bu hız yavaş yavaş azalma gösterir.¹⁷ İlk altı ayda ağırlığının iki katına, birinci yaş sonunda üç katına ulaşır. Birinci yaşta boy artışı yüzde elli kadardır. Yaşamın ilk yıllarında baş,

bedenin diğer bölümlerine oranla çok daha büyüktür. Doğumda beyin yetişkinlikteki boyutunun %25'i kadardır. Bir yaşında ise bu oran %75'e ulaşır. Beyin 3 yaşında iken yetişkinlikteki boyutunun %80'ine, 7 yaşında %90'nına ulaşmaktadır.¹⁸

Sinir sisteminin gelişiminde önemli rolü olan miyelinleşme de yaşamın ilk yıllarında tamamlanarak beyin, iskelet, kas sistemlerinin birbiriyle iletişimi sağlanır.^{11,18}

Fiziksel gelişimi etkileyen faktörler doğum öncesi annenin yaşı, annenin beslenmesi, gebelikte ilaç kullanımı, gebelikte alkol, sigara, uyuşturucu madde kullanımı, radyasyon maruziyeti, gebelikte geçirilen hastalıkları, gebelikte annenin duygusal durumu, çevre kirliliği, kimyasal maddeler, çoğul gebelik, gebelik toksemisi, kromozomal ve genetik etmenler, kalıtım, ırk, doğum sürecinde gelişen komplikasyonlar, bebeğin yeterince oksijen alamaması, doğum sonrası etkenler, cinsiyet, hormonlar, beslenme, hastalıklar, sosyo-ekonomik etmenler, aile tipi, iklim, psikolojik etmenler olarak sıralanabilir.¹⁷

2.1.1.2. İlk Çocukluk Döneminde Fiziksel Gelişim (2-6 yaş)

2-6 yaş döneminde bedensel değişim hızı artık azalmıştır. Bu dönemde sinir sistemi gelişimini büyük ölçüde tamamlar. Bu yaş döneminde çocukların etkinlik düzeyleri çok yüksektir. Uzun süre bir yerde oturamazlar. Büyük kaslarını küçük kaslarından daha iyi kullanırlar.² Çocuğun ağırlığı yılda ortalama 2 kg artarak beş-altı yaşta 23-24 kg'a ulaşır.¹⁹ Bu dönemde kız ve erkek çocukları arasında boy ve kiloda farklılıklar görülür. Kız çocuklar erkek çocuklara kıyasla daha kısa ve hafiftir, erkek çocukların ise kas ve kemik kütlesi daha fazladır.¹⁶Fiziksel gelişim dinamik bir süreçtir ve bu süreci etkileyen çeşitli faktörler bulunmaktadır. Doğum öncesi başlayan süreç doğum sonrasında da devam etmektedir.

2.1.2. Motor Gelişim

Organizmanın fiziksel gelişim ve merkezi sinir sisteminin gelişimine paralel olarak isteme bağlı olarak hareket kazanmasıdır. Doğumla rasgele hareketlerle başlayan insan hareketi yüksek sinir merkezlerinde kooordine edilen oldukça karmaşık modellere evrilerek yaşam boyu devam edecektir.¹⁷ Tüm çocuklarda motor gelişim baştan ayağa ve merkezden dışa olacak şekilde sıra izler.¹¹

Kaba motor hareketler, emekleme, ayakta durma, yürüme, koşma, dönme, zıplama gibi geniş kasların kullanımı ile yapılan hareketlerdir. İnce motor hareketler ise tutma, kavrama, yazma, çizme, yırtma, kesme, yapıştırma gibi küçük kas gruplarının kullanılması ile ortaya çıkan hareketlerdir.¹³Gallahue, çocuklarda motor gelişimi piramit modeli ile açıklamıştır. Gallahue'ye göre her bir motor gelişim dönemi öncekinin üzerine kurulu; çocukların motor davranışları reflekslerle başlayarak zamanla duruşa ait hareketler, yürüme, koşma, atlama gibi daha üst düzey motor becerilere doğru ilerleme gösterir.²⁰ Erken çocukluk döneminde prefrontal korteksin maturasyonu impuls kontrolünü, korpus kallosumun myelinizasyonu da beynin lateralizasyonunu sağlayarak daha iyi fiziksel koordinasyona izin verir.²¹ Motor gelişim biyolojik ve çevresel faktörlerin etkisi ile eşgüdüm (koordinasyon), güç, tepki ve hız, dikkat, denge ve esneklik gibi bir takım yeteneklere dayanarak gelişir.^{18,19}Motor gelişim geriliği prenatal, perinatal ve postnatal nedenlerle oluşabilmektedir. Genetik hastalıklar, annenin gebelikte alkol madde kullanımı, toksik maddelere maruziyet, ağır metaller, teratojenik ilaçlar, zor ve komplikasyonlu doğum, santral sinir sistemi enfeksiyonu, kafa travması, malnutrisyon gibi faktörler dışında entelektüel yeti yitimleri, motor bozukluklar, otizm spektrum bozukluğu, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu, özgül öğrenme güçlüğü gibi nörogelişimsel bozukluklar ve uyaran eksikliği, ihmal gibi psikososyal nedenler motor geriliğe neden olabilmektedir.¹³

Motor gelişim, aynı zamanda bilişsel ve duygusal gelişimi kuvvetle etkiler, bilişsel ve duygusal gelişmeden de etkilenir. Ebeveynlerin çocuğa karşı tutumu, sosyoekonomik düzey, kültürel faktörler çocukların motor gelişiminde etkilidir. Hoşgörülü davranan anne babaların yetiştirdiği çocukların, otoriter yetiştirilen çocuklara kıyasla motor performansının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.¹⁹ Bu açılardan okul öncesi dönemde çocuklara yeterli uyaran verilmesinin ve uygun eğitimin, temel hareketlerin kazanımında önemli olduğu söylenebilir.

Karl Newell (1986), hareketlerin; organizma, hareketin gerçekleştiği çevre ve üstlenilmesi gereken görev etkileşimlerinden kaynaklandığını ileri sürmüştür. Bu üç faktörden herhangi biri değişirse elde edilen hareketin değiştiğini ve zamanla motor gelişimde değişikliklere yol açacağını belirtmiştir.²²Motor ve bilişsel gelişim arasındaki etkileşim yaşamın ilk 2 yılını kapsayan sensorimotor dönemde özellikle belirgindir. Bu aşama vücut tarafından yaratılan hareketlerin bilişsel gelişimi şekillendirmesi“bedensel

hareket ile düşünme” (thinking by bodily movement) ile karakterizedir.¹² Bebekler duyuşsal motor patern ile tekrarlar yaparak öğrenir ve bu deneyimler genç beyinlerde hayati nöral ağları şekillendirir.²³ Motor becerileri iyi olan çocukların konsantrasyon, dil, zeka açısından da daha iyi olduğu tespit edilmiştir.²⁴ Fiziksel yeterlilik kaba ve ince motor becerileri düzenleyerek çocuğun kalem tutma, okuma gibi akademik becerilerini etkiler. Bu nedenle motor gelişim benlik saygısı açısından da önem arz etmektedir.²³

2.1.3. Dil Gelişimi

Dil, düşünce ve duyguları anlatmada, elde edinilen deneyimleri, bilgileri aktarmada kullanılan; konuşma, yazı ve jestler yoluyla iletişim kurarak sosyalleşmeyi ve çevreye uyumu sağlayan bir araçtır. Dil gelişimi; kelimelerin, sayıların, sembollerin kazanılması ve dilin kurallarına uygun olarak kullanılması olarak tanımlanabilir.¹⁷ Araştırmalara göre vücut hareketlerine ait semboller ya da işaret dili, sesli sembollerden önce görülmeye başlanmaktadır. Ebeveynler, çocuğun vücut işaretlerini yorumladığı taktirde, çocuklar da vücut hareketlerine ait sembollerini kazanarak onları iletişimde kullanabilirler.²⁵ Dil gelişimigenetik, algısal, bilişsel ve nörolojik gelişim düzeyi, cinsiyet, fiziksel ve ruhsal durum, sosyal uyaranlar ve anne-bebek etkileşimi gibi çeşitli faktörlerden etkilenir.²⁶

2.1.3.1. Dilin Temel Bileşenleri

Dilin işlevini yerine getirebilmesi için dile özgü kurallar doğrultusunda anlam kazanan dil birimlerine gereksinim vardır. Bu birimler şunlardır: sesbirim (fonem), biçimbirim (morfem), sözdizimi (sentaks), anlam (semantik).²⁷

Sesbirim (Fonem): Bir dildeki en küçük birimdir. Dile bağlı olarak 20 ile 60 arasında sesbirim olabilir. Fonoloji, bir dilin vurgu ve tonlama gibi önemli unsurlarını içeren seslerin düzenlenmesidir.

Biçimbirimler (Morfem): Bir dildeki en küçük anlam birimleridir. Tek sözcüklerden veya başka biçimbirimlerin birleşiminden üretilebilir. Birleşimler bir kurala göre ve belirli bir sırada olmaktadır.

Sözdizimi (Sentaks): Sesbirimlerin biçimbirimlerle, biçimbirimlerin sözcüklerle, sözcüklerinde bir anlam oluşturmak üzere cümlelerle birleştiği kurallar sistemidir.

Anlam (Semantik): Sözcüklerin, seslerin, cümlelerin ötesinde anlamıyla ilgilidir. Kelime anlamları zaman içinde değişir ve algılarımız üzerinde çarpıcı etkiye sahiptir.

Yapılan araştırmalarda fonoloji için 6-12 aylar hassas dönemler olarak kabul edilir. Sentaks için bu süre 4 yıl, semantik için 15-16. yıla uzanır.²⁸

2.1.3.2. Dil Gelişimi Kuramları

Dil kazanımı değişik yaklaşımlarla açıklanmaya çalışılmıştır. Dil kazanımına ilişkin ortaya çıkan başlıca kuramlar şunlardır:

-Biyolojik Kuram: İnsanların kalıtsal ve örtük dilbilgisel yapıyla doğduklarını, çocukların dili, doğumdan sonraki belli bir yaş döneminde öğrenebilmelerinin bu kalıtsal ve örtük yapıya bağlı olduğunu savunur.¹⁸

-Davranışçı Kuram: Bebeğin konuşulanları taklit etmesi ve erişkinlerin ödüllendirmeleri ile bebeğin çıkardığı sesleri desteklemeleri yoluyla öğrenme üzerinde durur.²⁶

-Bilişsel Kuram: Dilin dış dünyaya ilişkin bilişsel izlenimler yoluyla geliştiğini ve bilişsel gelişimin bir sonucu olduğunu vurgular.¹⁸ Piaget'ye göre dil ve düşünce arasında sıkı bir ilişki vardır ve dil bireyin biliş düzeyini yansıtır.¹⁷

-Sosyal Etkileşim Kuramı: Dilin öğrenildiği sosyal ve kültürel ortamdan etkilendiğini vurgular.²⁶ Anne ve babaların çocuklarıyla sosyal etkileşimi, kullandıkları sözcüklerin içerik olarak niteliği, ailelerin sosyoekonomik düzeyi çocuğun ilerleyen dönemdeki zeka düzeyi ile ilişkili bulunmuştur.²⁹

2.1.3.3. Dil Gelişimi Dönemleri

Dil Öncesi Dönem: Yaşamın ilk bir yılı dil öncesi dönem olarak tanımlanır. Bu dönem bebeğin ilk kelimeleri çıkarmadan önceki ses ve mimikleri ile iletişim kurduğu dönemdir. Bebeklerin bakımvereni dinleme, izleme, paylaşma gibi sosyal etkileşim yolları ilk sözcüklerin çıkmasına öncülük eder.²⁷ Bebek doğumdan 2 aya kadar refleks ağlama, geğirme, öksürme, esneme gibi vejetatif sesler çıkarır. Yaklaşık 2 aylıkken hoşnutluk ifade eden gıgıldama başlar. 4- 8 aylar arasında ses oyunu dönemidir. Agulama (babbling)

dönemi olarak da bilinen bu dönemde bir ünlü ve bir ünsüzden oluşan hecelerin seslendirilebildiği aşamadır. ^{18,26}

Tek Sözcük Evresi: Konuşma açısından kritik bir evredir. Çocukların çıkardığı ilk sözcükler çok anlamlıdır ve bir sözcükle her şeyi anlatmaya çalışır. Çocuklar özel sesleri tek bir sözcükle kullanarak anlamlı üniteler oluşturur. Bu ünitelere “morgem” denilir. Örneğin bebek “top” dediğinde “anne bana top ver” anlamında söylediği annesi tarafından anlaşılır. ¹⁷Bebeklerin çoğu bir yaşlarında bir ile üç sözcük kullanarak konuşur iken 18 aylık olduğunda dağarcıklarında 3 ile 90 sözcük vardır. ¹⁸

Telgrafik Konuşma: Yaşamın ikinci yılında kelime haznesi artar. İki sözcüklü anlatımlar 18-24 aylıkken başlar. 2 yaşından sonra iki kelimeyi birleştirerek basit cümleler kurarlar. Telgrafik konuşmada gereksiz sözcük ve bağlaçlar olmaksızın iki, üç ya da daha farklı sayıda sözcükten anlamlı bir ileti oluşturulur. ¹⁸

İlk Gramer Süreci (2-5 yaş): 2.5- 3 yaş civarında çocukların kelime sayısı yaklaşık 1000’i bulur. Üç ya da dört kelimeli cümleler kurulur, gramer yapısı hızla gelişir, özne, fiil, sıfat uygun şekilde sıralanmaya başlar. ¹⁷

Genel olarak değerlendirildiğinde 3-6 yaş dönemindeki çocukların normal ses yüksekliği ve ses tonuna sahip olduğu, kurdukları cümlelerin %48’inin dilbilgisi yapısına uygun olduğu, dil kullanımında genellemelerin azalarak belli nesne veya olaylara yönelik kullanılan sözcüklerin sayısının arttığı, gözleri ile gördükleri nesnelere dışında genel ve soyut kavramları öğrendikleri ve sosyal iletişimde model aldıkları kişiye benzer konuşmaların olduğu görülür. ¹⁶

2.1.4. Sosyal -Duygusal Gelişim

Erken çocukluk dönemi bireyin yaşama uyum sağlamasında gereken becerilerin kazanıldığı çok önemli bir dönemdir. Bu dönemde çocuğun fiziksel, bilişsel ve psikomotor becerilerinin sayıca artması ve niteliğinin artması ile sosyo-duygusal gelişim de hız kazanmaktadır. Sosyalleşme çocuk gelişiminde en önemli süreçlerden birisidir. Bireyin belirli bir grubun işlevsel üyesi haline geldiği ve grubun öteki üyelerinin değerlerini, davranışlarını ve inançlarını kazandığı süreç sosyalleşme süreci olarak tanımlanır. ¹⁷ Denham (2003) yaptığı araştırmada okul öncesi dönemde duygusal yeterliliğin sosyal

gelişime katkı sağladığını ortaya koymuştur. Buna göre sosyal ve duygusal gelişim birbiri ile ilişkilidir.³⁰

Sosyal-duygusal gelişim ile ilgili temel kavramlar aşağıda belirtilmiştir.¹⁶

Mizaç: Genetik ve biyolojik temele dayanan, çocuğun dünyayı algılayışını ve yaklaşımını yapılandıran doğuştan getirdiği özellikler, tavır ve davranış biçimleridir.

Empati: Kişinin kendisini başka birinin yerine koyarak onun duygularını, isteklerini ve düşüncelerini anlayabilme, olaylara onun bakış açısıyla bakabilme ve durumunu ona iletibilme becerisi olarak tanımlanır.

Prososyal davranışlar: Bireyin başkasına kendisini düşünmeksizin ödül beklemeden ve kişisel çıkarı olmaksızın yardımı amaçlayan davranışlardır.

Sosyal yeterlilik: Bireyin belli durumlardaki ya da belli bir görevdeki performansının genel niteliği hakkında sosyal yargı bildiren ve performansının genel niteliği hakkında sosyal yargı bildiren ve performansının uygunluğuna işaret eden genel bir değerlendirmedir.

Sosyal beceri: Bir görevi yerine getirmede bireyin diğer kişilerle olumlu ilişkiler kurması ve bu ilişkileri devam ettirebilmesi için sahip olması gereken problem çözme, karar verme, kendini yönetme ve akranlarıyla iletişim kurabilme becerileridir.

Duygu düzenlenmesi (Emosyon regülasyonu) : Thompson (1994), duygu düzenlenmesini bireyin kişisel ve sosyal amaçlar için duygusal durumlarını yönetme şekli, amaçları için hareket ederken duygusal tepkilerinin yoğunluk ve zamanlama bakımından izlenmesi ve değerlendirilmesinden sorumlu olan içsel ve dışsal süreçler olarak tanımlar.³¹ Kopp (1989), bebeğin stresli durumları yönetebilmeyi ebeveynlerinden öğrendiğini belirtmiştir.³² Ebeveynler olumsuz duyguları yatıştırma, olumlu duyguları pekiştirme ve bebeğin duygularını deneyimlediği çevreyi yapılandırma gibi işlevlerle duygu düzenlemede bebeğe yardımcı olmaktadır.³¹

2.1.4.1 Sosyal-DuygusalGelişim Kuramları

1. Biyososyal Gelişim Kuramı

James Baldwin tarafından tanımlanmıştır. Bu kuramda kendilik bilincininsosyal etkileşim yoluyla geliştiği belirtilmektedir. Sosyal eylem yoluyla değişen çevreye uyum sağlanır. Bu şekilde çocuk hem diğerlerinin davranışlarını taklit eder hem de detaylandırır. Bu kurama göre çocuklar kendilerinden önce diğerlerinin bilincindedir.¹⁶

2. Sosyal Öğrenme Teorisi

Albert Bandura, sosyal durumlarda kişilerin sıklıkla diğerlerinin davranışlarını gözleyerek öğrenilebileceğini savunur. Önemli olan nokta bireyin, diğerleri ile etkileşim içinde olması, gözlemlene, taklit etme, zihinsel işlevler geliştirmede gerçek fırsatın sağlanmasıdır. Öğrenme öğrenenin gözlemlediği davranışı taklit edebilme yeteneğine bağlıdır. Bu kurama göre bireyler toplumdaki diğer bireylerin davranışlarının ödüllendirildiğini veya cezalandırıldığını gözlemleyerek öğrenir.^{33,34}

3. Bağlanma Kuramı

John Bowlby tarafından tanımlanmıştır. Bu kurama göre bebekler kendileri ile ilgilenen insanlarla ilişki kurma yatkınlığı ile doğar. Bireyin gelecekte sergilediği tüm sosyo-duygusal davranışlar için birincil bakımverenle kuracağı bağlanma ilişkisi temel oluşturur.⁴

4. Psikoanalitik Kuram

Freud ruhsal aygıtın id, ego ve süperegö olmak üzere üç temel parçadan oluştuğunu öne sürmüştür. İd, cinsellik ve saldırganlık dürtülerinden kaynaklanan haz ilkesine göre çalışan kısımdır. Ego, gerçeklik ilkesine göre çalışarak içerden gelen dürtüsel gereksinimler ve dış dünyanın koşullarını algılayarak id denetim altında tutmaya çalışır. Süperegö ise benliğin bir parçasının giderek ana baba ve toplumsal değer yargılarını içeren özel bir yapı olarak ayrışması ile oluşur.³⁵

5. Psikososyal Gelişim Teorisi

Erik Erikson tarafından tanımlanan psikososyal gelişim kuramında birey bir plan çerçevesinde belli bir zaman ve sıraya göre gelişir. Bu kurama göre her gelişimsel dönemde bireyin sağlıklı kendilik gelişimi için başarıyla yerine getirmesi gereken bir gelişimsel görevden söz edilir. Her dönemde görevin içerdiği krizin uyumlu yönde çözülmesi esas olmakla birlikte uyumsuzluk da gereklidir. Her dönemin başarı ağırlıklı olarak sonlanması ile ego güçlenmektedir.³⁶

6. Bireysel Psikoloji Kuramı

Alfred Adler tarafından tanımlanmıştır. Anne babaların çocuklarıyla kurdukları ilişkiler onlara gösterdikleri ilgi ve koruma davranışı, çocuğun doğum sırasına, aile içindeki konuma göre değişir. Yaşamın herhangi bir döneminde eksik hissetme, kusurlu olma, aşağılık duygusuna neden olur. Aşağılık duygusu kişiye acı vermekle birlikte bu duygularla başa çıkabilmek bireye haz verir. Yaşamın amacı haz aramak değil, eksiklik duygusunun üstesinden gelme çabasıdır.¹⁶

7. Sosyo-Kültürel Kuram

Lev Vygotsky çocuğun gelişimindeki her işlevin başlangıçta toplumsal düzeyde ve daha sonra bireysel düzeyde iki kez ortaya çıktığını belirtir. Çocuklar, çevrelerindeki kişilerden ve onların sosyal dünyalarından öğrenirler. Çocuğun içinde yaşadığı çevre, kültür, ona sağlanan uyarıcıların tümünü ve niteliğini belirler.¹⁶

8. Ekolojik Sistemler Kuramı

Urie Bronfenbrenner tarafından geliştirilmiştir. Bu kuram çocuğun gelişiminin aktif olarak yakın çevresel etmenlerin birbiri ile ilişkisi yoluyla gerçekleştiğini savunur. Çevrenin etkili olabilmesi, etkileşimin uzun süreler boyunca düzenli olarak gerçekleşmesine bağlıdır. Bronfenbrenner'e göre çevre, çocuğun gelişimi üzerinde doğrudan ya da dolaylı etkiye sahip mikro, mezo, ekzo, makro olmak üzere dört sistemden oluşur; çocuğun gelişiminde yalnızca onun yakın çevresi değil aynı zamanda daha büyük çevre ile olan etkileşimi de rol oynar.^{1,11}

2.1.4.2. Cinsel Kimlik ve Cinsiyet Rollerinin Kazanılması

Cinsiyet kimliği gelişimi ve cinsiyete özgü davranışların ve düşüncelerin hangi yaşta, nasıl hangi süreçler sonucu geliştiği ve hangi etmenlerden etkilendiği birçok araştırmada konu olarak ele alınmıştır. Yapılan araştırmalar cinsiyete özgü temel davranışların 3 yaş civarı ortaya çıktığını göstermiştir.³⁷ 3-5 yaşlar arasında cinsiyetin stabil kaldığı, sonrasında cinsiyetin görünüm ve aktivitelerdeki basit değişiklikler ile değişmediği bilinmektedir. Bu şekilde cinsiyet sabitliği kavramı gelişir.³⁸ Kohlberg, cinsiyet kimliği gelişimine ilişkin bilişsel kuramı ortaya koymuştur. Kohlberg'e göre biliş davranıştan önce ortaya çıkar ve çocuğun cinsiyet kavramını kavrayışı davranışlarını etkiler. Bu bağlamda çocuk kız ya da erkek olduğunu duyumsadıktan sonra kendi cinsiyetine özgü davranışlar geliştirir.³⁹ Psikanalitik kurama göre birey çocukluk döneminden başlayarak belirli gelişim basamakları içinde kendi cinsiyet rolüne uygun rolleri kazanarak cinsel kimlik geliştirir. Sosyal öğrenme kuramına göre ise bireyin cinsel rollerinin toplumsal ödüllendirme yolları ile kazanıldığı savunulur. Çocuklar cinsiyet rollerine ve toplum değerlerine uygun davranışlar gösterdiklerinde ödüllendirilir, çocuklar gözlem yaparak topluma uygun modeller seçerek cinsiyetlerinin gereği davranışları öğrenir.¹⁷

2.1.4.3. Gelişim Sürecinde Oyun

Oyun; bir keşif, yeni bir beceri kazanma ya da yeni bir gelişimsel örgütlenme seviyesine erişebilme yolunda problem çözme girişimi olarak tanımlanabilir. Oyunun iki bileşeni bulunur. Birinci bileşen, bilinç düzeyinde veya bilinç dışı fantezi ve arzular olan zihinsel eylemler, ikinci bileşen ise bunları gözlemlenebilir şekilde sahneleyen fiziksel eylemlerdir.⁴⁰ Oyunlar, kurallar içermekle birlikte bu kısıtlanma gerçek yaşam kısıtlamalarına göre oyun kuralları ile ilişkilidir ve görece çocuk oyunda daha özgürdür.⁴¹

Piaget birbirini izleyen üç süreç tanımlayarak oyunun gelişim sürecindeki evriminin ana hatlarını çizmiştir. Bu üç süreç sırası ile alıştırmaya oyunu, sembolik oyun ve kurallı oyundur.⁴² Bebeklik döneminde gözle inceleme, parmaklarıyla nesnenin dokusunu araştırma, döndürme elden ele geçirme, ağza alma yoluyla keşifler yapılır. Görsel işitsel, dokunsal sistemler nesne ile ilgili bilgi toplar. Birinci yılın sonunda bebek diğerlerinin odaklandığı bir noktaya dikkatini yönlendirebilir. Bu dönemde taklit bilişsel gelişim için önemlidir.⁴⁰ Çocuk 2 yaştan itibaren oyunlarında gerçek yaşam koşullarından bağımsız

olarak sembolik oyunlar geliştirmeye başlar. Örneğin bir bardağı su içmek eylemi dışında şapka gibi kullanabilir. Oyunlar giderek benmerkezci olmaktan giderek uzaklaşır, karmaşık şemalar içermeye başlar.¹¹ Yaşamın 4. ve 5. yıllarında çocuklar belli kuralları olan yapılandırılmış oyunlar oynayabilirler. Bu yıllarda sembolik oyunlar daha detaylı senaryo ve diyaloglar içerir.⁴⁰

2.1.4.4. Mizaç

Mizaç bir çocuğun kendine özgü davranış stilini belirleyen, doğuştan gelen kişisel özelliklerin bütünü olarak tanımlanır.⁴³Mizaç genetik ve çevresel etmenlerin etkileşimi ile şekillenir.⁴⁴Anne çocuk ilişkisi, annenin başa çıkma mekanizmaları ve çocuğuna karşı hassasiyet derecesi çocuğun mizacı üzerinde etkili olan faktörlerdendir.⁴⁵Chess ve Thomas yaptıkları New York Boylamsal Çalışması sonucunda 9 mizaç kategorisi tanımlamıştır.⁴⁶

- 1- Duyusal Eşik (Sensory Threshold)
- 2- Aktivite düzeyi (Activity Level)
- 3- Tepkisellik (Intensity)
- 4- Ritmik olma (Rhythmicity)
- 5- Uyum sağlayabilirlik (Adaptability)
- 6- Duygu durumu (Mood)
- 7- Yakınlaşma-uzak durma/çekinme (Approach-Withdrawal)
- 8- Sebat etme (Persistence)
- 9- Çelinebilirlik (Distractibility)

Bu kategorilerin kendi aralarında kombinasyonları ile 3 farklı mizaç tipi belirlenmiştir.

1. Kolay mizaç: Biyolojik düzenlilik, değişikliklere karşı çabuk uyum sağlayabilme, yeniliklere pozitif yaklaşım baskın olan gruptur.
2. Zor mizaç: Düzenliliği düşük, yeni şeylere karşı tepkisi geri çekilmek olan, yavaş uyum sağlayan ve olumsuz duygu duruma sahip olan gruptur. Uyku ve yeme düzenlerinde bozukluklar görölür.

3. Yavaş ısınan mizaç: Tepkileri ve aktivite seviyeleri düşük, yavaş uyum sağlayan, yeni durumlardan kendilerini çeken ve çekingen olarak adlandırılan çocuktur.⁴⁶

Kolay mizaca sahip olan bebeklerin diğer kategorilere kıyasla daha fazla güvenli bağlanma gösterdiği düşünülmekle birlikte bağlanmayı etkileyen tek faktör olmadığı savunulmaktadır.¹

2.1.4.5. Sosyal- Duygusal Gelişim ve Aile

Sosyal duygusal gelişim çocuğun kendini ifade edebilmesi, duygularını düzenleyebilmesi, kendisi ve çevresi ile uyum içerisinde olabilmesidir. Sosyal duygusal gelişim yaşam boyu devam eden bir süreç olmakla birlikte okul öncesi dönem bu açıdan kritik bir dönemdir.⁴⁷

Çocuk sosyalleşme döneminde en yakın çevresi olan anne- babası, öğretmenleri, akrabaları ve akranları ile sürekli etkileşim halindedir. Sosyalleşme sürecinde anne babalar çocukların davranışları üzerinde etkili olmaktadır.¹⁷ Aile, üyeleri arasında birbirlerine karşı görev ve sorumlulukları olan, birbirine duygusal bağ ile bağlı bireylerden oluşan ve sosyal bütünü oluşturan bir yapıdır. Bertalanffy'nin Genel Sistemler Kuramına göre bir bütün oluşturmak üzere birbiri ile ilişkide olan tüm öğeler sistemi oluşturur. Sistemdeki bir öğenin değişimi diğer öğeleri de etkileyerek onların değişimine neden olur.⁴⁸ Sevgi ortamında yetişen, güvene dayalı ilişki geliştiren, ihtiyaçları karşılanan çocuklar ile ailesi arasında sağlıklı bir bağ kurulur. Çocuğun ailesi ile kurduğu bu ilişki ilerleyen dönemlerde toplumla kuracağı ilişki için de temel oluşturur. Aile, bireylerin olumlu davranış geliştirme, uyum sağlama ve toplumsallaşma sürecinde oldukça önemli bir yere sahiptir.⁴⁹

Aile yapısı ve dinamikleri, doğum sırası, kardeş sayısı, göç, işsizlik, yoksulluk gibi aile yapısı üzerinde değişikliklere sebep olan etkenler ve ana babalık stilleri sosyal duygusal gelişim üzerinde etkili faktörlerdir.¹⁶ Anne babanın aşırı koruyucu, hoşgörülü tutumu, anne babanın aşırı kontrolcü olması çocukta bağımlılık, güvensizlik, zayıf sorumluluk duygusu gibi olumsuz etkiler yaratarak sosyal duygusal gelişimde gecikmeye yol açar.⁵⁰ Çocuklar ana babalarının duygu ifade şekillerini taklit ederek başkalarının duygusal tepkilerini anlama ve değerlendirebilme yeterliliğine ulaşır.⁵¹ Eisenberg, Cumberland ve Spinrad, anne babaların duygu düzenleme becerilerinin, psikolojik sorunlarının, kişiliklerinin ve diğer

arası uyum gibi faktörlerin çocukların duygularını anlama, deneyimleme, ifade etme ve duygularla başa çıkmanın da önemli olduğunu savunurlar.⁵²

Sosyal ve duygusal gelişimde önemli ve bağlantılı bir durum da duygu düzenlenmesidir. Duygu düzenlenmesi Kopp (1989) tarafından hoşlanma, haz alma, kaygı, öfke, korku gibi olumlu ve olumsuz duygu düzeylerindeki artış ile başa çıkmayı kapsayan süreç ve özellikleri içeren bir terim olarak tanımlanmıştır.³² Thompson (1994) ise duygu düzenlenmesinin kişinin belli amaçlar doğrultusunda duygusal tepkileri gözleme, değerlendirme ve değiştirmesinden sorumlu dışsal ve içsel süreçler olduğunu belirtmiştir.³¹ Kendini ve duygularını düzenleme yeteneğinin 3 yaştan itibaren ortaya çıktığı bildirilmiştir. Ebeveyn ve bakımverenler çocukların duygu geliştirmelerine yardımcı olma konusunda oldukça etkili olabilirler. Yapılan araştırmalar ihmalkar aile ortamında büyüyen çocuklarda duygu düzenleme becerisinin yeterince ilgi gören sağlıklı ortamda büyüyen çocuklara kıyasla daha kısıtlı olduğunu göstermiştir.⁵³

2.1.5. Ahlak Gelişimi

Ahlak bireyin doğru ve yanlış ayırt edebilmesini sağlayan ilkeler ve değerler bütünü olarak tanımlanır. Ahlak gelişimi, bireyin toplumun değer yargılarını benimseyerek içinde bulunduğu çevreye uyumunu ve kendi ilke ve değer yargılarını oluşturmasını amaçlayan bir süreçtir.⁵⁴ Çocukların ahlaki kuralları içselleştirme ve ahlaki kurallara göre davranma kapasiteleri dil kullanımı, empati gelişimi gibi bilişsel ve duygusal gelişimin bir çok temel yönüne dayanır.⁵⁵ Ahlak gelişimi için önemli olan duyguları anlama becerisi üzerinde etkili faktörlerden bazıları aile içi sosyal etkileşim ve ilişkilerin kalitesi, ebeveynlik uygulamalarıdır. Ahlak gelişimi üzerine yapılan çalışmaların çoğu bu kapasitelerin bilişsel dayanaklarına odaklanmış olsa da aile içi ahlaki gelişim üzerine yapılan araştırmalar bu gelişmelerde özellikle yaşamın erken yıllarında duygusal ilişkiler ve duygu anlamının rolünü vurgulamaktadır.⁵⁶ Ahlak gelişimi aşamaları, okul öncesi dönemde ötekinin farkındalığında rol oynayan mentalizasyon becerilerinin gelişimi ile de ilişkilidir.⁵⁴

Zihin kuramı gelişimi ile paralel olarak çocuklar ifade edilen ve gerçekte olan duygulanımı birbirinden ayırt edebilir. Bu şekilde çocukların başkalarının duygu ve inançlarını tanıma kapasitesinin gelişimi ile çocuk hedonistik (hazcı) davranmaktan prososyal (kendi hazzı ile sınırlı kalmaksızın başkalarını gözeterek) davranmaya geçer.

Okul öncesi dönemdeki çocukların ahlak anlayışının öncelikli olarak benmerkezli olduğu, artan muhakeme yeteneği ile hızcı ihtiyaçlar ile sevilen kişinin ihtiyaçlarını karşılaştırabildiği ve bir süre sonra başkalarının fiziksel ve psikolojik ihtiyaçlarını daha fazla düşündükleri kabul edilmektedir. İlkokul dönemi çocukları ise toplumsal yönelimlidir. Prososyal ikilemler karşısında başkalarının onayını ararlar.⁵⁷

2.1.6. Erken Çocukluk Döneminde Beyin Gelişimi ve Çevresel Faktörler

İnsanda beyin gelişimi embriyo döneminde başlangıç gösteren geç ergenlik dönemine kadar devam eden uzun bir süreçtir. Beyin gelişiminde genetik faktörlerin önemli rolü olmasının yanında yaşantıların da oldukça etkili olduğu bilinmektedir.⁵⁸ Annenin sigara, alkol, madde kullanımı, fetal- neonatal enfeksiyonlar, beslenme yetersizliği, vitamin-mineral eksikliği, hormonal anormallikler, radyasyon maruziyeti, doğumsal metabolik hastalıklar beyin gelişimini olumsuz etkileyen çevresel faktörlerdir.⁵⁹ Yaşamın erken dönemleri bakım verenle bağlanma, aile ilişkileri, beslenme özellikleri gibi duygusal, sosyal ve biyolojik etkilere duyarlılığın yoğun olduğu ve beyin gelişiminin en hızlı olduğu zamanlardır. Beyin gelişiminde belirli genler rol almaktadır. Bu süreç moleküler programlar ve epigenetik süreçler tarafından belirlenen bir zamanda gerçekleşmektedir.⁶⁰

Gebeliğin ilk aylarında ektoderm tabakasından gelişen nöral plak daha sonra nöral tüpü oluşturur. Nöral tüp ilerleyen süreçlerde beyin (cerebrum), omurilik ve beynin farklı bölgelerini meydana getirir. Beynin anatomik gelişimi öncü hücrelerin çoğalması, nöronların göçü, akson ve dendrit oluşumu, nörotransmitter sistemlerinin gelişimi, aksonların hedeflere doğru büyümesi, sinaps oluşumu, myelinizasyon, programlı hücre ölümü gibi aşamalardan geçerek gerçekleşir. Yenidoğan beyninde nöronlar görece daha az sayıda bağlantıya sahiptir. Yaşamın ilk 2-3 yılında dallanmalar ve bununla ilişkili olarak hücreler arası bağlantılar giderek artar. Bundan sonra yavaş yavaş budanan bağlantılar yetişkin beyninde sayıca azalır ve güçlenir.⁶¹

Beyin, dendrit ve aksonların çoğalması sonucu büyür, ağırlıkça artışı ise nöronlar arası sinyali hızlandıran yağlı bir kaplama olan myelinizasyon ile gerçekleşir. Myelinizasyon yaşamın ilerleyen dönemlerinde devam etmesine rağmen en belirgin etkisi yaşamın erken yıllarında olur.²¹ Beyinde motor ve duyuusal alanlar en erken myelinizasyon gösterir.⁶² Bu nedenle çocuklar ses ve görüntüye karşı her geçen yıl daha hızlı tepki verebilir hale

gelir.²¹Beynin erken çocukluk döneminde hızla büyüyen “korpus kallosum” beynin sağ ve sol yanlarını birleştiren, uzun ve kalın bir sinir lifi bandıdır. “Korpus kallosumun büyümesi hemisferler arası iletişimi daha verimli kılar, bu durum çocukların beyinlerin iki tarafını ve vücutlarının da her iki tarafını koordine etmelerini sağlar.⁶²

Beynin erken çocukluk döneminde 2-6 yaş arası olgunlaşan diğer önemli alanı amigdala, hipokampus ve hipotalamustan oluşan limbik sistemdir.Limbik sistem duyguların ifade edilmesini ve kontrolünü sağlayan bölgedir. Erken yaşam dönemlerinde stresli yaşam olayları deneyimleyen ve bakımverenleri tarafından kötü muamele görmüş çocuklarının limbik sisteminin etkilendiği belirtilmiştir.²¹ Gelişen beyinler kırılğan olduğu için stres ve mücadeleye verilen uzun süreli fizyolojik tepkiler çocuklarda fiziksel ve zihinsel bozukluklar, duygu düzenlemede güçlükler, bilişsel bozukluklar dahil olmak üzere çeşitli sorunlar için risk oluştururlar.⁶³

Nöronal plastisite (esneklik) gelişim sırasında yeni duyuşal, motor yaşantı ve çevresel deneyimler sonucu beynin kendini yeniden düzenleme yeteneğidir. Bu yönüyle erken çocukluk dönemi beynin en esnek olduğu dönemdir.⁵⁸Beynin programlanmış esnekliğinin en fazla olduğu ve beyin gelişimi açısından kritik olan yaşamın ilk yılları entelektüel uyarımların kısıtlanmasına karşı çocuğun en hassas olduğu dönemdir. Çocuk ilk yıllardaki hızlı gelişim ve esneklik dönemini en üst seviyeye çıkarabilmek için çevresinde yeterli uyarana ihtiyaç duyar.¹Sosyal bir ortamda yetişen ve uyaranlar açısından zengin deneyimleri olan çocukların bilişsel, sosyal ve psikolojik gelişimlerinin sağlıklı olduğu belirlenmiştir.⁶⁴Çocuğun zengin ve uyarıcı bir çevrede büyümesi karmaşık sinaps ağını korumasına yardımcı olur. Uyarıcı düzeyi yüksek ortamlarda büyüyen yavru farelerin yetişkinlik dönemindeki nöron, dendrit ve sinaps ağının uyarıcı düzeyi düşük ortamlarda büyüyenlerden daha yoğun olduğu saptanmıştır.⁶⁵ İnsanlarda ve diğer primatlarda tek gözün kör olması gibi ciddi bir duygusal yoksunluk yaşayan bebeklerin beyinde bu alan ile ilişkili bölümün sinaptik ağ yoğunluğunun daha az geliştiği gözlenmiştir.⁶⁶ Hayvan çalışmaları anne çocuk ilişkisinin gen ekspresyonunu etkileyerek sosyal duygusal işlevi düzenlediğini ve beyin yapısında da değişikliklere neden olduğunu göstermiştir. ^{67,68}Erken çocuklukta ihmalin gelişen beyinlere verdiği hasar, kişiye uygulanan yoğun fiziksel şiddete benzemektedir. Çocuklar erken yaşlarda kendilerine bakan kişilerle olumlu ve şefkatli bir bağ kuramamışsa ilerde ciddi davranış bozuklukları göstermektedir. ⁶⁹

2.1.7.Bilişsel Gelişim Kuram ve Kavramları

2.1.7.1. Bilgiyi İşleme Kuramı

Bilişsel süreçler kavramsal olarak algılama, bellek, düşünme gibi zihinsel bilgi işlem aşamalarını kapsamaktadır. Bilgi işlem kuramı diğerlerinden farklı olarak bilgisayarı, insan belleğini temsil eden bir model olarak kabul eder. Bu kuramda, belleğin bilgisayara benzer şekilde mantıksal kurallar aracılığıyla bilgiyi işleyen bir sistem olduğu, bilgi türü ve miktarı ile sınırlı olduğu kabul edilir. Çocuklar çevreden alınan bilgileri çözümlenerek zihinsel performansı artırmak üzere stratejiler geliştirerek ve bunları yeni durumlara genelleme yaparak bilişsel olarak gelişir.⁷⁰

Bireyin kazandığı ve öğrendiği bilgilerin tam olarak zihinde tutulmasını ve istenildiğinde tekrar kullanılmasını sağlayan yetenek “bellek” olarak adlandırılır. Bir bilginin işlenmesinde üç çeşit bellek süreci vardır. Bu süreçler duyuşsal kayıt (bellek), kısa süreli bellek ve uzun süreli bellektir. Bireyin çevresindeki uyarlardan bilgiler seçerek algılaması duyuşsal kayıt (bellek) süreci olarak tanımlanır. Kısa süreli bellek, sistem içerisinde bilgi akışının düzenlenmesi, bilginin uzun süreli belleğe gönderilmesi ve uzun süreli bellekten bilgilerin geri getirilerek yeni bilgilerle karşılaştırılması gibi birçok işlemin yapıldığı aktif merkez konumundadır. Uzun süreli bellek kısa süreli bellekten gelen bilgileri uzun yıllar boyunca saklayabilir. Uzun süreli bellekteki bilgiler belirli bir uyaran karşısında ortaya çıkar ve kullanılır.¹⁷

2.1.7.2. Piaget'nin Bilişsel Gelişim Kuramı

Biliş terimi dünyamızı öğrenme ve anlamayı içeren zihinsel faaliyetler anlamına gelir.⁷¹ İsviçreli psikolog ve filozof Jean Piaget farklı yaş grubundaki çocuklar üzerinde gözlem ve deneyler yaparak çocukların dünya ile ilgili bilgilerinde yaşla birlikte oluşan değişimleri incelemiştir.¹ Piaget'e göre çocuğun bilgisinin gelişiminde kendisi etkin bir katılımcıdır ve çocuk içinde bulunduğu gelişim döneminin sağladığı ölçüde dünya görüşüne sahip olabilir.⁷¹

Şemalar: çocuğun çevrede algıladığı bir nesne ya da olayı temsil eden psikolojik yapılarıdır. Bebekler bakma, tatma, dokunma, işitme ve tutma gibi basit duyuşsal ve motor şemalar ile dünyaya gelir.¹ Şemalar duyuşsal-motor paternler ile başlayarak nesnelere,

insanların, olayların kategorize edildiği zihinsel temsillere dönüşür.¹¹ İlerleyen süreçlerde kişi çevreye fiziksel ve zihinsel olarak adapte olmayı öğrenir. Uyum sağlama sürecinde üç alt süreç bulunmaktadır: özümleme (asimilasyon), düzenleme (akomodasyon) ve dengeleme.¹

Özümleme (Asimilasyon), bilginin içselleştirilme sürecidir, yaşantılanan yeni deneyimler çocukta var olan şemalar ile açıklanır.

Düzenleme(Akomodasyon) ise yaşantılanan deneyimlere bağlı olarak bilişsel yapıdaki yeni uyarlamalar anlamına gelmektedir. Akomodasyon olabilmesi için yeni bilginin var olan bilişsel yapılar ile açıklanamıyor olması gerekir. Nesne ya da olayın anlaşılması (asimilasyon) konusunda başarısız olması sonucunda bebek yeniden düzeleme yapar ve bu durum bebeği bir miktar daha ileri bilişsel seviyeye ulaştırabilir.²³

Dengeleme: Özümleme ve uyum kurmanın dengede olması için şemalarda periyodik olarak değişiklik yapılarak yeniden yapılandırılmalarıdır.¹

Organize etme (Örgütlenme): Kazanılan deneyimler çocuktaki bilişsel dengeleri bozarak yeni dengeler kurar. Bu şekilde keşfetme ve anlama sürecinin sonucu olarak davranışlar yeniden düzenlenir. Örgütlenme bireyin içinde bulunduğu sistemi koruyup geliştirir ve bilgilerin birbirleriyle olan bağlantıları ve farklılıklarını bütünleştirir.¹¹

Piaget'e Göre Zihinsel Gelişim Dönemleri

Piaget'ye göre zihinsel gelişimin evrensel ve birbirinin üzerine yapılanmış 4 dönemi vardır. Bunlar duyu- devinim (doğumdan yaklaşık 2 yaşa kadar), işlem öncesi (yaklaşık 2-6 yaş arası), somut işlemler (yaklaşık 7-11 yaş arası) ve soyut işlemler (yaklaşık 11 yaş sonrası) dönemleridir. Bir dönemin bitişi çocuktan çocuğa farklıdır ve dönemin bitişini belirleyen şey çocuğun yaşı değil işlev düzeyidir.¹¹

İşlem Öncesi Dönem (The pre-operational stage –Yaklaşık 2-7 yaş)

Çocuklar yaklaşık 18 ila 24 aylık olduğunda, ağırlıklı duyuusal-motor şemaları dil gelişimi için önemli bir basamak olan sembol kullanımını içerecek şekilde değişir. Bu büyük değişim ile ilk gelişim aşaması olan duyuusal-motor dönemden işlem öncesi döneme geçilir.²³

Bebeğin dili kullanmasıyla başlayan bu dönemin sonunda dilin amaca yönelik kullanımı ve problem çözüme becerisinin gelişmesi gerçekleşir. Bu dönem süresince sırayla ertelenmiş taklit (deffered imitation), simgesel hayali oyun (symbolic/imaginative play), resim çizme, zihinsel imgelem (mental imagery), akıl yürütme/usa vurma (reasoning), bellek ve konuşma dili gelişir.⁷² İlk başlarda ben merkezci olan düşünce biçimi sonlara doğru gelişir ve çocuk başkasının gözüyle de bakabilir.⁷²Bu evre **sembolik dönem** ve **sezgisel dönem** olmak üzere iki dönemde ele alınmaktadır.⁷³

Sembolik dönem 2- 4 yaşlar arasını kapsar. Sembolik düşüncenin gelişimi ile dil gelişimi de başlar. Kelime hazinesi ve cümle içinde kullanılan anlamlı kelime sayısı artar. Bu dönemde çocuklar fiillerin zamanlarını değiştirebilirler. Kelimelere yeni ekler getirerek dilbilgisine uygun yapılar kullanmaya başlarlar. Piaget'e göre sembollerin temelinde kelimeler yer alırken, kelimelerin temelinde sembol kullanma becerisi bulunmaktadır. Dil gelişimi ise çocuğun belirli bir bilişsel seviyeye ulaşmasının sonucu olarak gerçekleşir.⁷⁴Bu dönemde simgesel oyunlar gözlenir. Simgesel oyun Piaget'e göre çocuk oyunları içinde en önemli aşamadır.⁷⁵ Çocuklar erişkinler gibi duygusal ve zihinsel ihtiyaçlarını uyum sağlama becerilerini kullanarak karşılayamaz ve gerçeğe uyum sağlamak yerine gerçeği kendi zihinsel yapısında özümser. Çocuk oyunda dış dünyadaki kişi, nesne ve olayları kendi zihinsel yapısına taşıyarak dış dünyayı kendi zihinde yapılandırır.⁷²

Piaget sembolik oyunun çocuğun bilişsel gelişiminin yanı sıra duygusal ve sosyal gelişimi için de önemli olduğunu vurgulamıştır.²Kavram öncesi çocukta simgesel düşünce gelişmiş olmakla birlikte düşünce biçimlerinde hala iki kısıtlılık vardır. Çocuk cansız nesnelerin duyguları ve istekleri olduğunu düşünür. Diğer kısıtlılık ise benmerkezci (egocentric) düşüncedir. Bu dönemin benmerkezciliğine göre her şey diğer her şey ile bağlantılıdır (syncretism), hiçbir şey amaçsız oluşmamaktadır (finalism), her şey insan yapımıdır (artificialism) ve kurallar mutlaklıdır (moral realism). Bu dönemde çocuklar hiyerarşik düzenleme ve sınıflandırma yapamazlar. Problem çözerken son görünümüne dikkat edip aşamaları ihmal ettikleri ve tek yönüne odaklandıkları için zorlanırlar.⁷⁶ Bu dönemde çocukların mantıkları değişken ve yüzeyseldir, tek yönlü düşünürler, mantık yürütmede tümevarım ve tümdengelim aşamalarını kullanabilecek beceriye sahip değildirler. "Sosyal ben" gelişimi bir sonraki dönem olan sezgisel dönem özelliği olmasına

rağmen sembolik dönemde benmerkezcilik yavaş yavaş azalmaya başlar ve 3 yaş civarında akranları ile oyun oynayabilecek şekilde sosyal becerisi artar. Çocuk oyunlarda çatışmalarını var olan şemalarındaki denge distorsiyonlarını işleyerek yeniden denge oluşturmaya çalışır.⁷³

Sezgisel dönemdeki çocuk 4- 7 yaş arasındadır. Bu dönemde sıralama, sınıflama, niceleme gibi zihinsel işlemleri yapabilir hale gelir ancak yaptığı işin altındaki gerçeği algılayamaz ve nedenini bilemeden sezgisel olarak başarılı eylemi gerçekleştirir. Parça ve bütünü eş zamanlı olarak düşünemediği için parça bütün ilişkisini kavramakta güçlük çeker.⁷⁶ Animizm (canlılık) ve artificialism (yapaycılık) sembolik dönemde başlamış olmasına rağmen bu dönemde belirgin olarak gözlenir. Bu yaş çocuklarının oyunlarında oyuncaklarına canlıymış gibi davrandığı sıklıkla görülen bir durumdur. Örnek olarak oyuncak bebeği fırlatılan bir çocuğun bebeğin canını yandığını düşünerek ağlaması, oyuncak bebeğine yemek yedirmesi, altını değiştirmesi verilebilir. Doğal olguların birisi tarafından yapıldığı inancı (artificialism) izlenir. Beş yaşındaki bir çocuğun güneşi birisinin kibritle yakması sonucu yanan bir ateş şeklinde açıklaması örnek verilebilir.⁷³

İşlem öncesi evre somut düşünceye ve işleme hazırlık dönemidir. Piaget'e göre bu dönemde çocuklar bir nesnenin fiziksel görünüşü değiştiğinde ağırlık, uzunluk, sayı, hacim gibi niteliksel özelliklerin aynı kalacağını kavrayamaz (korunum ilkesi-concervation principle). Eşit miktarda sıvı içeren kaplardan birindeki sıvı daha uzun bir kaba alındığında miktarın değiştiğini düşünür ve zihninde yapılan işlemi tersine çevirme (tersine çevrilebilirlik- reversibility principle) yeteneği gelişmediği için aynı sıvı önceki kaba boşaltıldığında yine miktarın eşit olacağını düşünemez. Miktarın sürekliliği ve sayının korunumu 5-6 yaşlarında, ağırlığın korunumu 7-8 yaşlarından sonra, hacim korunumu ise 10-11 yaşlarından sonra kazanılmaktadır. Korunum ilkeleri yaklaşık olarak aynı olmakla birlikte eş zamanlı kazanılmayabilir. Bu durum yatay zaman farkı (horizontal decalage) olarak adlandırılır, benzer zihinsel yapıların kurulumunda görülen gecikmelerdir. Bu zaman farkı, düşüncenin 11 yaşına kadar somut olduğunun kanıtıdır.⁷²

2.1.7.3. Vygotsky'nin Bilişsel Gelişim Kuramı

Lev Semonvich Vygotsky, Piaget ile aynı dönemde yaşayan bir Rus psikologdur. Vygotsky, Piaget'nin "çocuğun bilişsel gelişimi tek başına gerçekleştirdiği" düşüncesine

karşı çıkararak çocuğun bilişsel gelişiminin içinde yaşamış olduğu sosyal ve kültürel ortamdan etkilendiğini iddia etmektedir. Vygotsky'e göre çocukların bilişsel gelişiminde 2 yaşa kadar doğal bir çizgi hakimdir ancak daha sonrasında bunun yerini kültürel çizgi alır. Buradan çocuğun bilişsel gelişiminin kendi keşiflerinin değil aynı zamanda çevreden edindiği deneyimlerin sonucu olduğu anlaşılmaktadır. Bu kuramda Piaget'nin olgunlaşma ve kalıtım vurgusunun tersine sosyal öğrenme ve işbirliğine vurgu yapılır. Çocuğun zihinsel gelişimi etkileşimde bulunduğu akranları ve yetişkinlerden öğrendikleri ile yapılmaktadır.⁷³

Vygotsky'e göre öğrenme “Yakınsal Gelişim Alanı- Zone of proximal Development” olarak adlandırılan çocuğun daha önce öğrenmiş oldukları ve henüz öğrenmedikleri arasındaki kritik bir alanda gerçekleşir. Yakınsal gelişim alanı: Her çocuğun bağımsız ve yardım almadan kendi kazandığı bilişsel gelişim düzeyi olmakla birlikte bir yetişkin rehberliğinde yani sosyal çevre etkisi ile ortaya çıkacak potansiyele de sahiptir.²¹ Yakınsal gelişim alanında rehberlik eden bir yetişkinin yönlendirici katılımlarıyla çocuğun zihinsel dünyası şekillenir.⁷⁷ Vygotsky kuramında “scaffolding-iskele kurma” kavramını tanımlar. Bu kavram çocuğun etkileşim halinde olduğu erişkinlerce gelişim ödevini öğrenmesi için önceleri tam desteğe, sonrasında problem ile başa çıkmayı öğrenebilmesi için desteğinin giderek azaltılmasına ihtiyaç duyduğunu tanımlar.⁷⁸ Vygotsky, kelimelerin iskele kurmada, biliş geliştirmede çok önemli olduğunu vurgulamış, düşünce geliştirmede konuşma, dinleme, okuma ve yazmanın önemli olduğunu belirtmiştir.²¹ Çocuk yaşantılamış olduğu tecrübeler ile veya büyüklerini gözlemleyerek, sözlü yönergeleri yineleyerek (kişisel konuşma-private speech) öğrenir. Küçük yaşlarda sesli olarak yapılan tekrarlar yaş büyüdükçe içsel konuşmalar haline alır. Bu kurama göre çocuğun giderek karmaşık hale gelen olayları kavrayabilmek için bir yetişkinin yardımına ihtiyacı vardır. Çocuğun tek başına öğrenme deneyimlerine bırakılması, aşırı bağımsızlık bu kurama göre bilişsel gelişimi yavaşlatmaktadır.⁷³

Çocuğun gelişimine ebeveynler, arkadaşları, öğretmenler katkıda bulunabilir. Yetişkinler çocukların düşünme ve problem çözme becerilerini, öğrendiklerini içselleştirebilmeleri ve bağımsız olarak problem çözebilir hale gelebilmeleri için denetleyebilir. Öğretim, çocuğun gelişmeye açık alanlarını etkili olarak kullanmasını sağlamalıdır. Bu nedenle çocuğun bilişsel gelişiminde, doğrudan birebir öğretimin ve

yetişkinlerin çocuklarla etkileşimini sağlayan öğretim biçimlerinin rolü büyüktür. Çocuğun gelişmeye açık alanlarında sosyal etkileşimler yolu ile kazandığı sosyal bilgiler zamanla bireysel bilgi halini alır. Bireyin başarılı bir erişkine dönüşeceği süreçte bireysel bilgiler karmaşık hale getirilerek gelişim tamamlanır.^{21,73,77}

2.1.7.4. Bruner'in Bilişsel Gelişim Kuramı

Jerome Bruner (1996)'in kuramına göre bilişsel gelişim yaşam boyu devam eden bir süreçtir ve bilişsel gelişimin üç aşaması vardır. Bu aşamalar; eylemsel, imgesel ve sembolik dönemdir. Bu kurama göre çocuklar başlangıçta uyarıcıların etkisi altındadır ve uyarıcı tepkiyi yönlendirir ancak zaman içerisinde tepkiler giderek uyarıcıdan bağımsız hale gelir. Çocuklar dil gelişimi ile uyarıcıları kontrol edebilir hale gelir, kendine özgü davranış şekilleri geliştirir.^{73,78}

Brunner'e göre çocuk ancak dil gibi bir sembol sistemini öğrenerek dünyayı anlamlandırabilir, başkaları ile sosyal ilişkiler kurabilir. Brunner'e göre sistemli bir öğretici-öğrenici etkileşimi ile ebeveynler, öğretmenler ve diğer toplum bireyleri çocuğun bilişsel gelişiminde öğretici konumunda bulunması gerekir.⁷³

2.1.8. Bilişsel Gelişimde Gecikmeye Neden Olan Durumlar

Normal ve anormal gelişimin aynı temel süreçlerden doğduğu ve birbiri ile ilişkili olduğu belirtilmektedir. Gelişim ile ilgili sapmaları ve bozuklukları tanımlarken dayanıklılık ve incinebilirlik kavramları öne çıkmaktadır.¹ Dayanıklılık, sonucu zorlayıcı olan ve tehdit edici koşullara rağmen başarılı adaptasyon süreci olarak tanımlanır. Psikolojik dayanıklılık ise içsel olarak iyi hissetme ve çevre ile iyi ilişkiler kurma gibi uyumsal davranışları tanımlar.⁷⁹ Diğer yönden stres altına iken psikopatoloji sergileme eğilimi fazla olan çocuklar incinebilir kabul edilir. Doğum öncesi yaşanan travma, beslenme yetersizliği, erken doğum gibi prenatal faktörler; zor mizaç, güvensiz bağlanma, aile içi şiddet gibi durumlar çocukların incinebilirliğine neden olabilir.¹ Gelişimsel bozukluklar; dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu, otizm spektrum bozukluğu, özgül öğrenme güçlükleri, zeka geriliği, görme kaybı, işitme kaybı, serebral palsy, epilepsi, konuşma ve dile özgü bozukluklar ve diğer nedenler olarak gruplandırılabilir.⁸⁰

2.1.9. Bilişsel Gelişimin Değerlendirilmesi

Bebek ve çocukların bilişsel gelişiminin değerlendirilmesinde kullanılan başlıca ölçekler şunlardır:

-Ankara Gelişim Tarama Envanteri (AGTE): 0-6 yaş grubundaki bebek ve çocukların gelişimi ve becerileri anne- babalarından alınan bilgiler doğrultusunda değerlendirilir. Uygulama sonucu, gelişimin 4 farklı alanını temsil eden (dil-bilişsel, ince motor, kaba motor, sosyal beceriler-özbakım) sorular içerir.⁸¹

-Denver II Gelişim Tarama Testi (DGTT-II): Çocuğun yaşına uygun birtakım becerilerini değerlendiren bu test asemptomatik çocukları gelişimsel problemler açısından taramada, kuşkulu durumları objektif olarak doğrulamada ve gelişimsel risk altındaki çocukları izlemede değerlidir. Denver II bir zekâ testi değildir. Gelecekteki zihinsel ve uyumsal becerileri değerlendirmede kullanılmaz. Çocuğun bir takım işlevlerdeki becerilerini yaşlıları ile karşılaştırır. Dört bölüm olarak; kişisel-sosyal, ince motor, dil, kaba motor gelişim alanlarını gösterir.^{82,83}

-Bayley Çocuklar için Gelişim Envanteri: Doğumdan 42 aya kadar çocuklara bireysel olarak uygulanan bir testtir. Çocuğun dil gelişimi, problem çözme becerisi, motor becerileri, dikkat süresi, sosyal katılımı, duygudurumu ve çocuğun hareketlerini yönetebilme becerilerini değerlendirmektedir.⁸⁴

-Vineland Uyum Davranış Ölçeği: Doğumdan 47 aya kadar çocukların ebeveynlerine sorularak uyum davranışlarının değerlendirilmesinde kullanılmaktadır. Gelişim alanları iletişim, günlük yaşam becerileri, sosyalleşme ve motor becerileri olmak üzere dört kısma ayrılarak değerlendirilir.^{85,86}

-Wechsler Okul Öncesi ve İlköğretim Dönemi Zekâ Ölçeği: 30 aylıktan itibaren kullanılır. Sözel anlama, algılama, bilgiyi düzenleme ve işleme hızı becerileri ile çocuğun zekâsı gelişimsel olarak değerlendirilir.⁸⁷

2.2.Bağlanma

2.2.1. Tanım ve Tarihçe

Bağlanma; çocuk ile bakım veren kişi arasında, özellikle sıkıntılı durumlar ile karşılaşıldığı durumlarda belirginleşen, çocuğun bakımverene yakınlık araması ile kendini gösteren ve sürekliliği olan bir duygusal bağ olarak tanımlanmaktadır.⁸⁸

Bağlanma kavramı bebeklikte belirli bir kişiye olumlu tepkilerin verilmesi, zamanının çoğunun o kişi ile geçirilmek istenmesi, herhangi bir korku yaratan durum ve nesne karşısında o kişinin aranması, bağlanılan kişinin varlığını hissettiğinde rahatlama duygusu gibi duygu ve davranış örüntülerini içermektedir.⁸⁹

John Bowlby'nin geliştirdiği bağlanma kuramı köken olarak Freud'un psikanalitik kuramına dayanır. Freud'a göre gelişimin ilk aşaması olan oral dönemde bebek acıktığında annesi tarafından doyurulur ve bu şekilde anneleriyle beslenme üzerinden ilişki kurar.⁹⁰

Bowlby ilk temel ilişki olan bağlanma ilişkisinin sonraki yaşam dönelerindeki bağlanmalar için örnek oluşturduğunu öne sürer. Bowlby bağlanma kuramını geliştirirken Darwin'in evrim teorisi, etoloji, hayvan psikolojisi, gelişimsel psikoloji ve psikanalizden yararlanmışır.^{4,91}1935'te Konrad Lorenz yeni doğmuş ördeklerin ebeveynleri tarafından beslenmemesine rağmen kişi ve nesnelere bağlandıklarını göstermiştir. 1958'de Harry Harlow ayanaklı maymunlar ile yaptığı deneyde onları beslemeyen kumaş bir modelle yetiştirilen yavru maymunları onları besleyen tel modelle karşılaştırmış, yavru maymunların tehlike anında ve yabancı bir ortama konulduğunda onları beslemeyen kumaş modele gittiklerini gözlemlemiştir.⁴

İngiliz bir psikanalist olan John Bowlby, Cambridge Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra anne ve çocuk arasındaki olumsuzlukları gözlemleyerek bağlanma konusundaki çalışmalarına başlamıştır.⁹² Bowlby daha sonra Mary Ainsworth ile çalışmaya başlamış ve deneysel delillere dayanan çalışmaları sonucunda gelişimsel psikoloji, psikoanalitik görüşten daha fazla ön plana çıkmaya başlamıştır.⁹³Bowlby, bağlanma kuramına başlangıç teşkil eden Dünya Sağlık Örgütü için hazırladığı raporunda yaşamın ilk 3 yılında anne yoksunluğunun çocukların fiziksel ve ruhsal hastalık geçirme riskini arttırdığını ortaya koymuştur. Bowlby kurum bakımında olup iyi beslenen çocukların buna rağmen yeterli

gelişim gösteremediklerini ve ruhsal hastalıklarının olduğunu belirtmiş; bu durum “çocuklar annelerini açlık güdüsünün doyurulması arasındaki ilişki nedeniyle severler” düşüncesinden uzaklaşmasına sebep olmuştur.⁹⁴

Bowlby 1951’de Dünya Sağlık Örgütü için hazırladığı “Anne Bakımı ve Ruh Sağlığı” raporu ile İngiliz tıp çevrelerinden geniş kabul almıştır. Bowlby’nin “International Journal of Psycho-Analysis” adlı dergide yayınlanan “Çocuk Anne Bağının Doğası”, “Ayrılık Anksiyetesi” ve “Yas Süreci” makalelerinin her biri Bowlby’nin ünlü üçlemesinin bir cildini belirlemiştir ve o dönemde yaygın olan Klein görüşünün karşısında devrim niteliğindedir. Bu makaleler daha sonra “Yas”, “Ayrılık” ve “Kayıp” isimleri ile bütün haliyle yayınlamıştır.⁹³

Ainsworth çocukların bağlanma ve bakımverenden ayrılma tepkilerini laboratuvar ortamında ölçmek üzere “Yabancı Durum Testi” olarak adlandırılan standart bir test geliştirmiştir.⁹⁰ Ainsworth geliştirmiş olduğu bu yöntem ile Bowlby’nin bağlanma kuramına davranışsal bir boyut kazandırmış, kuramın istatistiksel olarak ölçülebilmesini sağlamış, daha sonraki araştırmacılara yol gösterici olmuştur.⁹⁰

1984 yılında ise George ve arkadaşları tarafından “Erişkin Bağlanma Görüşmesi” (Adult Attachment Interview) olarak adlandırılan yarı yapılandırılmış bir görüşme tekniği geliştirilmiştir.⁹³

2.2.2. Bağlanma Kuramı ve Temel Kavramlar

John Bowlby çocuk ve anne/bakımveren arasında çocuğun güvende hissetmesini, emniyetini, hayatta kalmasını sağlamak üzere biyolojik bir bağ geliştiğini ileri sürer. Bowlby bağlanma kuramını geliştirerek insan davranışlarının altında yatan motivasyonları ve stres tepkilerini anlamaya yönelik önemli katkılar sağlamıştır.⁹⁵

Bağlanma kuramına göre yenidoğan bebekler ancak onlara bakmaya ve korumaya istekli bir bakımveren varlığında yaşamlarını sürdürebilirler.⁴ Bağlanma sistemi de bebeğin doğumu ile birlikte, belirli bir bağlanma figürü ile aktive olan bebeğin hayatta kalabilmesi için genetik olarak önceden kodlanmış olan motivasyonel ve davranışsal bir sistemdir.⁹⁶

Hayatta kalmak için savunmasız ve güçsüz bir bebeğin stres ve tehlike anında onu koruyabilecek bir yetişkin araması gereklidir ve bu yetişkin bebek için güvenli üs anlamına gelmektedir. Bu şekilde bebek açlık, yırtıcılar ve kaybolma gibi tehlikelerden korunmuş olur.⁸⁸

Bağlanma aşamalar halinde gözlenmekle birlikte annenin gebelik sürecindeki bebek ile ilgili düşümleri dahi bu süreçte rol oynamaktadır.⁸⁹ Doğum sonrasında anne ve bebeğin erken temaslarının bağlanmayı olumlu etkileyeceği düşünülmektedir.⁹⁷ Bağlanmanın ilk aşaması 0-2 ay dönemidir. Bu dönemde bağlanmanın öncü davranışları olan meme arama, başı döndürme, emme, yutma, yakalama, anneye yönelme, beslenme saatlerini sezinleme ve hazırlanma davranışları gözlenir. İkinci aşama 2-6 aylar arasını kapsar. Bebek iki aydan itibaren bakım verene yönelmeye başlar, gülümser, ses çıkartır. Bu dönemde bebek bağlanma figürünü seçmemiştir ancak ebeveynlerine daha fazla tepki verir. Bağlanma üçüncü dönem olan 7-24. aylar arasında belirginleşir. Bebek ilgisini birincil bağlanma objesi olarak adlandırılan tüm ihtiyaçlarını karşılayan kişiye yöneltir. Bebekte rahatlama sağlayan ve kendisini güvende hissetmesinde rolü olan kişi “güvenli üs”tür. Bebek 8. aydan itibaren çevreyi araştırmaya başlar. Çevreyi araştırırken yaşadığı durumlarla ilişkili olarak birincil bağlanma objesini – genellikle anne- sığınacak güvenilir dayanak olarak görür. Yabancı kişiler ile karşılaştıklarında korku kaygı hisseder ve kaçma davranışı gösterir. Bu dönem yabancı kaygısının geliştiği dönemdir. 18. aydan itibaren ayrılık kaygısı gelişir. Bebek annesinin bulunmadığı ortamda sıkıntı duyar, ağlar, anneden ayrılmak istemez. Çocuklar 2 yaşından itibaren nesne sürekliliğinin tam olarak kazanılması ile birincil bakıcısı veya diğer kişilerle karmaşık yapıda ilişkiler kurmaya başlar.⁹⁸

Bebek annesiyle olan etkileşimleri sonucu annesinden aldığı yanıtları öngörmeyi gerçek deneyimleri sonucunda öğrenir. Bu deneyimler çocuğun ilişkilerine dair zihinsel tasarımlara dönüşür. Bowlby bu durumu “içsel çalışan modeller” olarak adlandırmıştır. Her bir bağlanma figürü için farklı gelişen tasarımlar çocuk büyüdükçe kararlı hale gelerek zihinde şemalar halinde depolanır. Bu şemalar bireyin diğer kişilerden beklentilerinin, inanç, tutum ve kendine yönelik davranışlarının temelini oluşturur.⁹⁵

2.2.2.1. Yabancı Durum Testi

Ainsworth'un geliştirmiş olduğu Yabancı Durum Testi çocukta bağlanmanın kalitesini ölçen bir testtir. 12-18 ay aralığındaki çocuklara uygulanan test 7 aşamadan oluşmaktadır.⁹⁶ Yabancı durum testi içinde oyuncakların bulunduğu çocuğun rahatça araştırma davranışları sergileyebileceği bir odada uygulanır. Çocuk iki kez bakımverenden ayrılarak tekrar bir araya getirilir ve bakımverenin olduğu ve olmadığı ortamlarda yabancı ile karşılaştırılır. Çocuğun ayrılmaya karşı gösterdiği davranışsal tepkilere göre Ainsworth üç bağlanma şekli tanımlamıştır. “Güvenli” bağlanma (Tip B) gösteren bebekler anneleri ile tekrar bir araya geldiğinde anneleri ile iletişim kurar ve kolay sakinleşir. Annenin varlığında onu “güvenli üs” olarak kullanarak çevreyi araştırmaya başlar. “Anksiyöz-ambivalan” (Tip C) bağlanma geliştiren bebeklerin annelerinin sürekliliği yoktur ve giricidirler. Bebekler anneleri ile bir araya geldiğinde kolay sakinleşmez, öfkeleri uzun sürer. “Anksiyöz- kaçınan” (Tip A) bağlanma gösteren bebekler anneleri odaya girdiğinde hiçbirşey olmamış gibi kayıtsız davranırlar. Bu grubun anneleri reddedici tutum sergilediği, bebeklerin de annelerinden yakınlık gelmeyeceğini sezindikleri için kaçınan davrandıkları ileri sürülmektedir.⁹⁰

Bu üç klasik bağlanma stiline ek olarak Main ve Solomon “dezorganize” bağlanma stilini (Tip D) tanımlamışlardır. Dezorganize bağlanan bebekler annelerini önce arar, daha sonra ise kaçınır. Tekrarlayıcı zamansız hareketler, donakalma, hareketlerinde yavaşlama gibi ön görülemeyen karmaşık davranış tepkileri gözlenebilir.⁹⁹ Bu bebeklerin birincil bakıcısının depresyon veya kronik hastalığı olduğu veya bebeği istismar edici davranışlarda bulunduğu düşünölmektedir.⁸⁹

2.2.2.2. Yetişkinlik Döneminde Bağlanma

Bowlby bağlanmayı “beşikden mezara” devam eden bir yapı olarak tanımlar ve erken yaşta oluşun zihinsel modellerin çok fazla değişikliğe uğramadan yetişkinlikte de işlev gördüğünü öne sürer.⁴Bađlanma ile ilgili araştırmalar uzun yıllar boyunca sınırlı olarak çocukluk döneminde yapılmıştır. Ancak son yıllarda Bowlby ve Ainsworth'un yaklaşımları yetişkinlerde de denenmeye başlanmıştır. Hazan ve Shaver romantik sevgiyi bir bağlanma süreci olarak tanımlayarak Ainsworth ve arkadaşlarının tanımladığı bağlanma prototiplerini romantik ilişkilere uyarlamıştır. Buna göre güvenli bağlanan gruptaki

bireyler hem romantik ilişkiler hem de ebeveynleri ile olan ilişkileri konusunda daha olumlu inanca sahiptir. Diğer yandan kaygılı/kararsız grupta yer alanların ilişkilerinde duygusal iniş çıkışlar yaşayan, eşlerine karşı takıntılı ve aşırı kıskanç bireyler olduğu; kaçınan bağlanma grubundaki kişilerin ise en az güven duyan, ilişkiler hakkında olumsuz inanca sahip, yakınlık kurmaktan kaçınan bireyler olduğu gösterilmiştir.^{94,100}

Erişkinlerin ebeveynleri ile olan ilişkilerindeki bireysel farklılıkları geliştirmek için “Erişkin Bağlanma Görüşmesi” (Adult Attachment Interview) oluşturulmuş ve aşağıda belirtilen dört farklı grup tanımlanmıştır.^{95,102,103}

1.Özerk (autonomous): Çocuklukta güvenli bağlanma grubuna denk gelmektedir. Bu gruptaki kişiler çocukluk dönemindeki olumlu ve olumsuz deneyimleri hakkındaki görüşlerini açıkça tanımlarlar. Olumlu çocukluk deneyimine sahip olanlar dışında, görünüşte zor yaşantıları olan bireyler bunları tartışmak ve değerlendirmek konusunda tutarlılarsa özerk olarak tanımlanır. Özerk olan bireyler çocukyetiştirmede daha duyarlı davranırlar ve çocukları daha çok güvenli bağlanma gösterir.

2.Kayıtsız (dismissing): Çocuktaki kaçınan bağlanmaya denk gelmektedir. Bu gruptaki kişiler çocuklukta hatıralarını anımsamakta zorlanır. Bağlanma ilişkilerinin önemini, deneyimlerinin etkisini reddeder. Ebeveyn ilişkisinde ülküleştirme görülebilir ancak bunu destekleyecek özgül örnek veremezler.

3.Saplantılı (preoccupied): Çocuklukta ambivalan bağlanmaya denk gelmektedir. Çocukluk çağındaki ilişki deneyimlerini tutarsız olarak anlatır, katılımcıların mülakat terimleri uygun olmayan jargonlar, saçma sözcükler, uzun karmaşık gramerli cümleler içerir ve görüşme sorularının aklın karışması, konuşmanın durdurulamaması gibi tablolara neden olduğu, bireyin olumsuz bağlanma ile ilişkili hatıralarını anımsattığı gözlenebilmektedir.

4.Kararsız (unresolved): Çocuklukta dezorganize bağlanma grubuna denk gelmektedir. Bu gruptaki bireylerin çözülmemiş kayıp veya travmatik deneyimleri bulunur. Bu kişilerin öykülerinde kopukluklar ve düzensizlikler görülür. Zaman mekan ve kişilere yönelik oryantasyon bozulmuştur.¹⁰⁴

Çocukluk döneminde yabancı durum testi uygulanan çocukların yirmi yıl sonra yetişkinlikte tekrar erişkin bağlanma görüşmesi ile değerlendirildiği bir çalışmada çocuklukta bağlanma stili ve yetişkinlikteki bağlanma stillerinin benzer olduğu tespit edilmiştir.¹⁰⁵

2.2.2.3. Anne Babaya Bağlanma

Anne babaya bağlanma kavramı Parker ve arkadaşları tarafından Bowlby'in anne-baba ve çocuk ilişkisinde ileri sürdüğü ilgi ve kontrol boyutlarını kapsayan çerçevede açıklanmaya çalışılmıştır. Araştırmacılar bu boyutları ölçmek üzere “Anne Babaya Bağlanma Ölçeği” geliştirmişlerdir.¹⁰⁶ İlgi ve kontrol boyutları üzerinden anne-baba stilleri dördümlü bir model ile açıklanmaktadır. Bu modele göre “yeterli ilgi-aşırı korumama” (high care-low protection) optimal ebeveynlik olarak tanımlanırken, “yetersiz ilgi-aşırı korumama” bağlanmanın zayıf olduğu anlamına gelmektedir. Bunun yanı sıra “yeterli ilgi-aşırı koruma” (affectionate constraint) gösteren anne-babalar duyarlı kontrol grubunda, “yetersiz ilgi- aşırı koruma” gösteren anne-babalar duyarsız kontrol grubunda yer almaktadır.¹⁰⁷

2.2.3. Bağlanma Bozuklukları

Tizard ve arkadaşlarının Londra’da kurum bakımında büyüyen çocuklarla yaptığı çalışmanın bağlanma bozukluklarının güncel tanı kriterlerine yönelik bilgi veren en önemli çalışma olduğu belirtilmektedir.⁹⁸ Bu çalışmada çocuklar yeterli oyuncak ve kitaba sahiptir, karma yaş grupları içerisinde bulunmaktadırlar ve daha önceki bir çok çalışmaya kıyasla bakıcı başına düşen çocuk sayısı daha düşüktür. Bu şekilde materyal eksikliğinin sebep olabileceği karıştırıcı faktörler dışlanmıştır. Bağlanma çalışmasında en fazla ilgili olduğu düşünülen bakıcı- çocuk ilişkisi izole edilmiştir. Çalışmanın sonucunda yaşamlarının dört yılında kurumda kalan 26 çocuğun 8’inin duygusal olarak içe dönük ve sosyal açıdan tepkisiz olduğu, 10 çocuğun sınırsızca yabancılar dahil herkese yapıştığı ve gelişigüzel sosyalleştiği, kalan 8’inin de bakıcılarla seçici bağlanmalar oluşturduğu gözlenmiştir.¹⁰⁸

Tizard’ın tanımladığı içe dönük ve gelişigüzel sosyalleşen bağlanma bozukluğu fenotipi daha sonra bağlanma bozukluklarının tanı kriterlerine dahil edilmiştir. Bu iki klinik durum

“tepkisel bağlanma bozukluğu” adı altında toplanmıştır. Ketlenmiş tip tepkisel bağlanma bozukluğu olan çocuklarda depresif belirtiler, ketlenmemiş tipte ise dürtüsel davranışlar daha çok gözlenir.⁹⁸

DSM-5 ile bozukluk “Genellikle İlk Kez Bebeklik Çocukluk ya da Ergenlik Döneminde Tanısı Konulan Bozukluklar” bölümünden çıkarılarak “Travma ve Tetikleyici Etmenle İlişkili Bozukluklar” bölümüne alınmıştır. DSM -IV-TR’ de alt tip olarak tanımlanan sınırsız toplumsal katılım/ketlenmemiş tip DSM-5’ te “Sınırsız Toplumsal Katılım Bozukluğu” olarak ayrılmış, Tepkisel Bağlanma Bozukluğu sadece ketlenmiş tipi ifade eden bir başlık olarak kalmıştır.^{98,109}

2.2.4. Bağlanmanın Kuşaklararası Aktarımı

Bowlby çocuğun güvenli bağlanması ile annenin içsel çalışma modeli arasında güçlü bir ilişki olduğunu ortaya koyarak bağlanmanın kuşaklararası aktarımı ile ilgili çalışmalara arka plan oluşturmuştur.

Bebeğin ilk bir yılında bakımveren ile arasındaki sözel olmayan iletişim bebeğin duygu ve ihtiyaçlarını anlamaya yani empati yeteneğine bağlıdır. Sağlıklı kendiliğin gelişimi uygun bağlanma figürleri ile mümkündür. Bebek duygularını düzenlemeyi bakımverenin duygularını aynalaması, sakinleştirilmesi yoluyla öğrenir.¹¹⁰Ainsworth yaşamın ilk yılında annelerin duyarlı bir şekilde karşılık verdiği bebeklerin öfkelerini, kızgınlıklarını ve annelerine olan ihtiyaçlarını daha açıkça ifade edebildiğini ve anneyi güvenli üs olarak gördüklerini belirtmiştir.¹¹¹Anne, kendi ebeveynleri ile olan bağlanma deneyimleri doğrultusunda bebeğin yüz ifadesini aynalar ve bebeğin zihinsel durumunu (duygu ve isteklerini) anlayabilir.¹¹² Örnek olarak saplantılı (preoccupied) anneler çocuğun duygularını güçlü olarak aynalayabilir ancak baş etme becerileri daha yetersizdir; bunun yanı sıra kayıtsız (dismissing) anneler çocuğun duygularını aynalamayabilir ancak çocuğa tutarlılık ve baş edebilme duygusunu daha iyi geçirebilir. Duyarlı etkileşim sadece görsel yolla değil farklı şekillerde olabilir. Batı kültürlerinde daha çok görsel ve sözel yaklaşımların önceliği varken, bebeğin anne vücudunda taşındığı diğer kültürlerde farklı kanallardan temas (dokunsal, kinetik, işitsel) daha önceliklidir.¹¹³

Annenin bebeğin sıkıntılı durumunu anlama ve bunu kontrollü olarak yansıtma konusundaki yetersizliği bebeği savunma davranışlarına (defensive behaviour) yöneltir. Bebek sıkıntılı bir durumdan kurtulmayı sağladığı için kaçınma davranışı sergilerken, duygusal olarak meşgul görünen birinin dikkatini dağıtmak, depresif anneyi tekrar canlandırmak için dirençli davranışlar sergileyebilir. Savunma davranışları bireyin bakımveren ile özdeşleşme, içselleştirme süreci sonucunda benimsenerek erişkinlikte devam eder.¹¹³

2.2.5. Bağlanmanın Nörobiyolojisi

İnsanlarda koruma, bakım verme, hayatta kalma ve stresli durumlarda yatıştırma davranışları biyolojik olarak programlanmıştır.⁹⁰ Limbik sistemin evriminde dişilerin beyninin bebeğin stresli çağrılarına daha duyarlık gösterme, bebek ile daha yakın ilişki kurma ve oyun oynama üzerine yapılanması dişi ve erkek beyninde nörobiyolojik farklılık oluşturur. Bu nedenle bebeğin bakımında anneler babalara kıyasla daha fazla bakım verme davranışı gösterir.¹¹⁴

Allan Schore bağlanmanın gelişimi sırasında bebeğin immatür kreşendo ve dekresendolarının bebeğin ihtiyaçlarına duyarlılıkla karşılık veren matür anne tarafından düzenlendiğini belirtir. Allan Schore tarafından “affektif rezonans” olarak tanımlanan ilişkide duyarlı ve tutarlı bir anne, bebeğini tam zamanında aşırı uyarılmış halden yatıştırır, bu durumun tersi söz konusu olduğunda ise uyarana yeterince ulaşamamış bebeği de yeterince canlandırmayı başarır. İkili bağlanma sisteminin bakıcı-bebek tarafından ortaklaşa yaratılması bakıcının iki yönlü “etkileşimsel düzenleme” süreci yoluyla gerçekleşir. Etkileşim düzenlemede “duygulanım eşzamanlılığı” (senkronisi) ve “etkileşimsel onarım” önemlidir. Duygulanım eşzamanlılığında annenin dışarıdan gelen duyusal uyarımı bebeğin genetik olarak programlanmış olan içsel ritimleri ile örtüşür, pozitif durumlar arttırılır, yayılır. Neşe, mutluluk gibi olumlu duyguların birlikte deneyimlendiği anlardır. Etkileşimsel onarım stresli negatif duygulanım durumunda annenin bağlanma kırılmasını onararak tekrar pozitif duruma geçmeyi sağlar. Bu kırılmaların düzenlenmesi çocukta negatif duygulara toleransı arttırır.¹¹⁵ Alan Schore, anne ve bebeğin affektif rezonans içinde iken sağ beyinlerinin aktive olduğunu belirtir; bu sırada prefrontal korteks, orbitofrontal korteks ve onun kortikal ve subkortikal bağlantıları yoğun etkileşim halindedir.⁹⁰ Bebeğin beyninde bağlanma sırasında limbik sistemin hiyerarşik

olarak en üstünde yer alan ventro medial prefrontal bölge ve subkortikal bağlantıları olgunlaşma gösterir. Yaşamın erken dönemlerinde duyarlı bakımveren varlığı ile sağ orbitofrontal korteks ve ventromedial prefrontal korteksin anterior limbik bölge adı verilen amigdala ve singulatu da içeren bağlantıları, aşırı uyarılmış halini düzenleyen subkortikal retiküler formasyon ile bağlantıları, otonomik yanıtta görev alan hipotalamik bağlantılar olgunlaşır. Böylece yaşamın erken dönemlerinde bakımverenin düzenleyici olarak görev alması kortikal-limbik-otonomik döngülerin stresle başa çıkma kapasitesini artırır.¹¹⁶

Canlılarda görülen bakım verme davranışı bazı nörokimyasal maddelerin etkisiyle gerçekleşmektedir. Bu maddelerin evrimsel öncülü annelik davranışını düzenleyen vasotosin maddesidir.¹¹⁷ Vasotosin maddesinden tek aminoasit değişimi ile memelilerde annelik, bakım verme, çocuğu koruma ve cinsellik gibi davranışlarda etkili olan vazopressin ve oksitosin maddeleri oluşur.¹¹⁸ Oksitosin ve vazopressin toplumsal ilişkilerin oluşmasında ve düzenlemesinde rol alır.¹¹⁹ Doğumun hemen öncesinde ve emzirmenin ilk günlerinde östrojenin etkisiyle beyindeki oksitosin reseptörü sayısı artar. Hipotalamustaki oksitosin reseptörü içeren hücreler birbirleri ile bağlantıya geçer ve bu durum kolay emzirmeyi sağlar. Oksitosinin yanı sıra prolaktin hormonu da bu süreçte rol alır. Oksitosin annelik davranışını başlatırken, prolaktin hormonu ve endojen opioidler sürekliliği sağlar.¹²⁰ Hayvan çalışmalarında hiç doğum yapmamış farelere prolaktin verildiğinde bu farelerin yuva yapma ve doğum hazırlığı yapma davranışları sergiledikleri gözlenmiştir.¹²⁰ Yine bir çalışmada oksitosin reseptörleri çıkartılmış anne farelerin yavrularına iyi bakımveremedikleri gözlenmiş; iyi bakım alamayan yavru fareler ise oksitosin reseptörleri sağlam olmasına karşın bir sonraki nesil yavrularına iyi bakım verememişlerdir.¹²⁰ Oksitosin beyin opioid sisteminin hassasiyetini artırarak organizmanın opioid toleransını artırır. Bu durum, annelerin büyüdülerinde ilgilenebilme ve bundan haz almalarını açıklar.^{121,122}

Vazopressinin düşük dozda sosyal belleğe katkısı olduğu bilinmektedir.¹²³ Erkek tarla farelerinin birbirleri ile arkadaşlık etme ve oynama esnasında vazopressin seviyelerinde yükselme olduğu ve ilerleyen zamanlarda bu ikilinin birlikte daha çok zaman geçirdikleri tespit edilmiştir. Bu durum sosyal bağlanmada etkili olan maddelerin aynı zamanda duyguların belleğe kaydedilmesinde de rol aldığını düşündürmektedir.^{124,125}

2.3. Zihin Kuramı

2.3.1. Zihin Kuramının Tanımı ve Tarihçesi

Zihin kuramı kavramı ilk kez 1978 yılında Premack ve Woodruff'un şempanzelerde birbirlerinin zihinsel durumlarını anlama yeteneklerini araştıran deneyleri sonrası tanımlanmıştır.¹²⁶ Sonraları zihin kuramının çocuk gelişiminde önemli olduğu ortaya konulmuştur.¹²⁷ Zihin kuramı (theory of mind) ve zihinselleştirme (mentalization) çoğunlukla aynı anlamda kullanılmaktadır. Zihinselleştirme becerisi başkalarının yüz ifadesinden duyguları anlamak, göz hareketlerini takip etmek, vücut dilinden ve ifadelerinden karşıdaki kişinin amacını anlamak yoluyla sosyal ilişkilerimizi etkileyen bir beceridir.¹²⁸

Zihin kuramı insanların davranışlarını öngörme ve kavrama yeteneğine bağlı olarak insanların düşünceleri hakkında çıkarım yapabilmeyi, amaç ve niyetleri anlayabilmeyi ifade eder.¹²⁹ Bireyin diğer insanların kendi inançlarından farklı inanca sahip olduğunu anlaması sosyal etkileşimde başarılı olmayı sağlar.¹³⁰ Zihin kuramı başkalarına acıma, sempati, empati gibi olumlu; yalan söyleme, aldatma gibi olumsuz bir çok insan özelliğini kapsar.^{131,132} Zihin kuramı ile ilgili psikopatolojilerden ilk olarak otizm ve yaygın gelişimsel bozuklukla ilgili çalışmalarda bahsedilmiştir.¹³³

2.3.2. Zihin Kuramı Teorileri

2.3.2.1. Modüler Teori

Gelişimsel psikoloji bakış açılarından birisidir ve doğuştan gelen bir yeteneği vurgular.¹³⁴ Bu teoriye göre zihin kuramı, ilgili beyin bölgelerinin nörolojik maturasyonuna bağlıdır, deneyimler sadece gelişmiş olan mekanizmayı harekete geçirir.¹³⁰

2.3.2.2. Simülasyon Teorisi

Simülasyon teorisi tüm zihinlerin aynı mekanizma ile çalıştığını varsayarak insanların aynı koşullarda kendisinin ne yapacağını düşünerek, karşıdakinin davranışlarını tahmin edebildiğini öne sürer.¹³⁵ Bu teoriye göre insanlar kendi zihinsel mekanizmalarını role bürünme (rol taking), simülasyon yoluyla içselleştirerek diğerlerinin zihinsel durumlarını

anlayabilir.¹³⁶ Simülasyon teorisi bağlantıcılık kuramından köken alır. Buna göre organizma dış çevreden yansıyan ilişkileri ve ihtimalleri yansıtır.¹³⁴

2.3.2.3. Teori Teorisi

Teori teorisi gelişimsel psikolojiye dayanır. Bu kuram gelişmekte olan süreci içerdiğinden “Çocukların zihin kuramı” ifadesi olarak da tanımlanabilmektedir. Çocukların bir alandaki bilgileri Piaget’nin teorisi ile tutarlı bir dizi birbiriyle ilişkili kavramlar halinde düzenlenir ancak bilgi yapısı tüm alanlara uygulanmaz, belirli bir alana kısıtlıdır. Bir çocuğun teorisi bir alandan diğerine, fizikten biyolojiye ve zihne farklılık göstermektedir. Gelişim boyunca çocuklar bilim adamları gibi bu sezgisel teorileri deneyimleri ışığında sürekli test ederler.

Teori teorisini savunanlardan bazıları modüler teorideki gibi güçlü bir başlangıç teorisi ortaya koyarken diğerleri teorileri inşa etmek ve test etmek için doğuştan gelen bir yetenek atfetmeyi tercih ederler. Teori teorisinde önemli olan nokta erken dönemlerde çocukların algısal özelliklerin ötesine geçebilmeleri ve nesnelerin, insanların ve olayların “özlerini” görebilmeleridir.¹³⁷ Çocuk yaşadığı herhangi bir sorunda ya da çevresindeki bir yetişkinin bir davranışının taklit edebilmesinde eylemlerin altında yatan niyet için teori geliştirir. Bu nedenle teori teorisinde zihinsel süreçlerin kavramsallaşmasında nedenler ve nedenlerin altında yatan prensiplerin anlaşılması bulunur.²¹

2.3.3. İnsanda Zihin Kuramı Yetenekleri ve Bileşenleri

2.3.3.1. Birinci Derece Zihin Kuramı

İlk gelişen ve en basit zihin kuramı becerisidir. İlk kez Wimmer ve Perner tarafından “beklenmedik yer değiştirme testi” (unexpected transfer test) kullanılarak çocukların dört yaşından itibaren kendi düşüncelerinin dışında başkalarının düşünceleri olabileceğini fark ettikleri ortaya konulmuştur.¹³⁸

2.3.3.2. İkinci Derece Zihin Kuramı

İkinci derece zihin kuramı becerisi, başka birinin ne düşündüğü üzerinde düşünmesini ifade eder. Bu bir durum veya kişinin üçüncü bir kişi hakkındaki düşünce ve inancı

olabilir. İkinci derece zihin kuramı yeteneği Wimmer ve Perner tarafından “düşünce hakkındaki düşünce” olarak tanımlanmıştır.¹³⁸

2.3.3.3. Metafor ve İroni Kavrama

Metafor ve ironide kelime gerçek anlamı dışında kullanıldığı için konuşmacının gerçek niyetini pragmatik olarak anlamamızı sağlayan daha üst seviye bir zihin kuramı becerisidir. Metafor kavrama için birinci derece zihin kuramı becerisinin; ironi kavrama için ise ikinci derece yanlış inançları anlama becerisinin edinilmiş olması gerektiği savunulur.¹³⁹

2.3.3.4. Faux Pas Kavrama

Türkçeye pot kırma ya da gaf yapma olarak çevrilmiştir. Bir kişinin söylememesi gereken bir şeyi farkına varmadan söylemesi olarak tanımlanabilir. Bu beceri gaf yapan kişiyi fark etmek ve duygusal etkilenimini anlamayı gerektirir ve bu nedenle daha gelişmiş zihin kuramı becerisini gerektirmektedir.^{130,140}

2.3.4. Zihin Kuramının Ontogenezi

Bebekler dünyayı anlamak üzere farklı yetenek ve eğilimler ile dünyaya gelirler. Yaşamın erken yıllarında birçok beceri kazanırlar. İlk iki yıl farklı yüzleri ve sesleri birbirinden ayırt etme becerisini edinirler.¹⁴¹ Zihin kuramının fontal lob gelişimi ile paralel olarak yaşamın 18. ayında ortak dikkat gelişimi ile başladığı kabul edilir.¹⁴² Bebek 18-24 aylık olduğunda, bu dönemdeki önemli diğer aşama hayal gücüne dayalı”-mış gibi” oyunların gelişmesidir.¹³⁰ Bu durum “decoupling” olarak tanımlanır. Çocuk nesneyi ilk tanımladığı şekilden ayırarak ona temsili bir rol verir (Örneğin kumandayı araba gibi kullanma gibi). Bu şekilde çocuk üst temsiller (metarepresentation) geliştirmekte ve zihinselleştirme becerisi kazanmaktadır.^{127,141} Çocuk 3 yaş civarında başkalarının kendisinden farklı inançlara sahip olabileceğini kavramaya başlar. Baron ve Cohen deneylerle bu yaşta çocukların birinci düzey yanlış inancı anladığını ortaya koymuştur.¹³⁰ Altı yaştan itibaren çocuklar başkalarının zihinsel durumuna ilişkin düşünmeye başlar ve böylece başkalarının niyetlerini anlayabilirler. Bu şekilde ikinci düzey zihin kuramı becerisi kazanır.¹⁴³ İkinci derece zihin kuramı becerisinin kazanılmasından sonra metafor ve ironi kavrama gelişir. Gaf kavrama ise en üst düzey zihin kuramı becerisi olup, gelişiminin 9-11 yaşlarına kadar uzayabileceği kabul edilir.¹³⁰ Baron ve Cohen gaf

kavrama becerisinin cinsiyetlere göre farklı olduğunu, kızlarda 9, erkeklerde 11 yaşlarında geliştiğini öne sürmüştür.¹⁴⁰

2.3.5. Zihin Kuramının Alt Tipleri

Zihin kuramının “sosyal algısal” (affektif) ve “sosyal bilişsel” (kognitif) olmak üzere iki bileşeni olduğu düşünülmektedir. Sosyal bilişsel zihin kuramı becerisi başkalarının davranışlarından çıkarsama yaparak karşıdakinin zihinsel durumunu anlamayı tanımlar ve değerlendirmede daha çok “yanlış inanç testleri” kullanılır. Sosyal algısal zihin kuramı becerisi ise kişinin ses tonu, yüz ifadesine dayanarak başkalarının zihinsel durumunu anlama yetisidir ve değerlendirmede daha çok “Gözlerden zihin okuma testi” kullanılır.^{144,145}

2.3.6. Zihin Kuramının Nörobiyolojisi

Bu alandaki çalışmaların temeli ayna nöronların keşfine dayanır. Ayna nöronlar ilk olarak maymunlarda tanımlanmıştır. Bir maymunun belirli el-ağız hareketi yaptığı esnada başka bir maymununda aynı hareketi yaptığı fark edilmiş ve her iki maymunda aynı nöronların aktive olduğu gözlenerek bu nöronlar “ayna nöronlar” olarak adlandırılmıştır. Bu nöral ağ sisteminin insanlarda da olduğu ve simülasyon teorisini desteklediği öne sürülmüştür.¹⁴⁶

Geçtiğimiz on yılda nöroanatomiye anlamak için pek çok fonksiyonel görüntüleme çalışması yapılmıştır. Bu çalışmalarda katılımcılar karşıdakinin zihinsel durumunu anlamaya yönelik hikayeler okumuş, hareketli şekiller izlemiş veya etkileşimli oyunlar oynamıştır. Sonuçlar tutarlı bir şekilde temporoparietal bileşke, bilateral temporal poller ve medial prefrontal kortekse işaret etmiştir.¹⁴⁷ Yapılan bir çalışmada, zihin kuramında sosyal bilişsel olarak anterior parasingulat korteks, superior temporal sulkus ve bilateral temporal pollerin fonksiyon gösterdiği belirlenmiştir.¹⁴⁸

Çalışmalar ayna nöron sistemi ve zihinselleştirme sistemi olmak üzere iki nöral sistemi vurgulamaktadır¹⁴⁹. Medial prefrontal korteks ve temporoparietal bileşke zihinselleştirme sisteminin; inferior frontal girus ve inferior parietal lob ise ayna nöron sisteminin ana bileşenleri olarak gösterilmiştir.^{147,150} Zihinselleştirme görevleri sırasında dorsal medial prefrontal korteks ile ayna nöron sistemi arasında fonksiyonel bağlantının arttığı

bulunmuştur. Otizm spektrum bozukluğu olan bireylerde bu bağlantıda artış olmadığı ve otistik özellikler ile negatif ilişki gösterdiği tespit edilmiştir.¹⁴⁹

Yapılan nörobiyolojik çalışmaların sonucunda zihin kuramı nöroanatomisinin üç farklı gruba ayrılması önerilmiştir.

- 1) Kişinin kendi zihinsel durumunu temsil eden özelleşmiş beyin bölgeleri
- 2) Diğerlerinin zihinsel durumunu temsil eden özelleşmiş beyin bölgeleri
- 3) Kendi ve diğerlerinin zihinsel durumunu temsil etmede ortak beyin bölgeleri

Sağ infero-posterior parietal lobülün sadece kişinin kendi zihinsel temsillerinde, superior temporal sulkusun diğerlerinin zihinsel durumunu temsilinde, limbik ve paralimbik yapıların (amigdala, orbitofrontal korteks, anterior singulat korteks) ve prefrontal korteksin ise kişinin kendi ve diğerlerinin zihinsel durumunun temsilinde aktive olduğu belirtilmiştir.¹⁵¹

2.4. Bağlanma ve Zihin Kuramının Gelişimsel Psikopatolojideki Rolü

Fonagy bağlanma ve zihinselleştirmenin gelişimsel modelde teorik olarak yakın kavramlar olduğunu belirtmiş, zihinselleştirmenin bağlanma ilişkisindeki sosyal matriste geliştiğini öne sürmüştür.¹¹⁰ Bağlanma ve zihinselleştirme arasındaki ilişkide yansıtıcı fonksiyon (reflective function) kavramı tanımlanmıştır. Bu kavram bağlamsal olarak bağlanma ilişkisinde yetişkinler için kullanılmaktadır.¹⁵² Annenin bebeğini ve bebeğin zihinsel durumlarını akılda tutma kapasitesi olarak tanımlanan yansıtıcı işleyişi bağlanmanın nesiller arası aktarımında hayati rol oynadığı düşünülmektedir.^{8,110} Bu durum Ainsworth'un yaşamın ilk bir yılında annelerin bebeklerinin ihtiyaçlarına duyarlı olarak karşılık vermesinin güvenli bağlanma için gerekli olduğu görüşünü destekler niteliktedir.¹¹¹ Bunun üzerine yapılan araştırmalar güvenli bağlanmanın çocuklarda gelişimsel, ilişkisel ve sosyal olarak olumlu sonuçlara yol açtığını desteklemiştir.¹⁵³ Tam tersi duygusal ihmal veya fiziksel istismar, çocukların bilişsel gelişimlerinde yetersizliklere yol açan nedenler arasındadır. Kötü ortamlarda büyüyen çocukların zaman kavramlarını anlamada ve matematiksel becerilerde daha başarısız olduğu gösterilmiştir.⁵³ Cozier ve Bath (2005)

kötü ortamda yetiştirilen çocukların standart testlerde okuma gibi bilişsel performans becerilerinin daha düşük olduğunu göstermiştir.¹⁵⁴

Zihin kuramı becerileri ile ilgili erken dönemlerden itibaren yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak genel toplum üzerindeki değerlendirmelerdir. Bu araştırmalar otizm, sağırılık, şizofreni, bazı genetik sendromlar ile ilgili çalışmalara öncü olmuştur. Yapılan bilişsel temelli çalışmalar çocukların 2-7 yaşlar arasında giderek karmaşık zihinsel değerlendirmeler yapabildiğini göstermiştir. Dilin ve yürütücü işlevlerin bozulması zihin kuramı becerilerinin bozulmasına neden olabilmektedir.¹⁵⁵ Çocukların gelişiminde farklı açılardan ebeveynlerin zihin kuramı becerilerinin etkisini araştıran çalışmalar mevcuttur.¹⁵⁶ Sharp (2006) annelerin zihin kuramı becerilerinin nesiller arası aktarım ile çocukların zihin kuramı becerileri ile pozitif korelasyon gösterdiğini ortaya koymuştur.¹⁵⁷ Sabbagh ve Seamans (2008) ebeveynlerin gözlerden zihin okuma becerileri ile çocuklarının zihin kuramı becerilerinin ilişkili olduğunu göstermişlerdir.¹⁵⁸

3.GEREÇ VE YÖNTEM

3.1.Katılımcıların Seçimi

3.1.1. Çalışma ve Kontrol gruplarının seçimi

Ocak 2018- Ocak 2019 tarihleri arasında Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları polikliniğine başvuran yaşları 3-6 yaş arasında olan çocuklar ve anneleri çalışmaya alınmıştır. Çalışma gönüllülük esasına göre düzenlenmiştir. Denver-II gelişim tarama testi sonucunda bilişsel gelişiminde gerilik bulunan çocuklar ve anneleri (32 çocuk, 32 anne) çalışma grubunu, bilişsel gelişiminde gerilik bulunmayan çocuklar ve anneleri (34 çocuk, 34 anne) ise kontrol grubunu oluşturmaktadır. Çalışmayı kabul eden annelerin yazılı onamları alınarak ölçekler ve testler uygulanmıştır. Her iki grupta çocuk ve annede ölçek ve testlerin uygulanmasına engel ağır fiziksel bir hastalığının olması, kafa travması öyküsü bulunması, ağır mental retardasyon, serebral palsi, epilepsi ve ağır nörolojik hastalıklar, çocukta otizm spektrum bozukluğu, dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu, özgül öğrenme güçlüğü, gelişimsel dil ve konuşma bozuklukları, bilişsel gelişimde gecikmeye neden olabilecek prenatal, natal, postnatal öykü olması dışlama kriteri olarak kabul edilmiştir.

3.2. Yöntem

Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Polikliniğine başvuran ve Denver II Gelişim Tarama Testi uygulanan hastalardan bilişsel gelişimde geriliği olanlar çalışma grubu, test sonucu normal olanlar kontrol grubu olarak sınıflandırılmıştır.

Çalışmaya alınan çocukların sosyodemografik özellikleri araştırmacı tarafından hazırlanan “Sosyodemografik Bilgi Formu” kullanılarak değerlendirilmiştir. Çalışmaya dahil edilme kriterlerini karşılayan çocukların annelerine araştırmacı tarafından “Anne Babaya Bağlanma Ölçeği”, “Gözlerden Zihin Okuma Testi” ve “Dokuz Eylül Zihin Teorisi Ölçeği” uygulanmıştır.

3.3. Araçlar

3.3.1. Sosyodemografik Bilgi Formu

Çocukların anne, baba ve anneanneleri ile ilgili yaş, eğitim durumu, anne-babanın birliktelik durumu, sosyoekonomik durum, kardeş sayısı, tıbbi ve psikiyatrik özgeçmişleri, 6 yaşına kadar çocuğun kim tarafından büyütüldüğü, annenin günlük olarak çocukla birebir geçirdiği süre ve nasıl zaman geçirdikleri gibi bilgilerin sorgulanabilmesi amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanan ve 42 soruluk olan form araştırmacı tarafından annelere sorularak doldurulmuştur.

3.3.2. Denver II Gelişim Tarama Testi (DGTT II)

Denver Gelişimsel Tarama Testi çocuklarda bulunabilecek gelişimsel problemleri tespit edebilmek amacıyla 1967 yılındaki ilk yayınlanışından sonra bir çok ülkede standardize edilerek dünyada 50 milyondan fazla çocuğun taranmasında kullanılmıştır.

DGTT yaygın kullanımını sonrası elde edilen deneyimler sonucu 1990 yılında Frankenburg ve Dodds tarafından yeniden düzenlenmiş ve Denver II Gelişim Tarama Testi oluşturulmuştur.⁸² Denver II Türkiye’de 2007 yılında gözden geçirilmiş haliyle Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Nörolojisi Bilim Dalı tarafından standardize edilerek kullanılmaya başlanmıştır.

Denver II Gelişim Tarama Testi sağlıklı görünümü olan 0-6 yaş arasındaki çocuklara uygulanmak için hazırlanmıştır. Çocuğun belirti vermeyen gelişimsel sorunlarını taramada, kuşkulu durumları nesnel ölçüt ile doğrulamada ve gelişimsel açıdan risk altında olan çocukların izleminde kullanılmaktadır. Denver II gelişimsel alanları değerlendirirken “kişisel-sosyal, ince motor-uyumsal, dil ve kaba motor” olmak üzere 4 bölümde gruplandırmıştır. Test 137 sorudan oluşur. Eğitimini almış bir uygulayıcı tarafından uygulanır.⁸³

3.3.3. Anne Babaya Bağlanma Ölçeği (ABBÖ)

Anne babaya bağlanma ölçeği Bowlby’nin bağlanma kuramını temel alarak geliştirilen ve ebeveyne bağlanmanın değerlendirilmesinde yaygın olarak kullanılan ölçeklerden biridir.¹⁰⁶ Bowlby’e göre yetersiz/patolojik anne-babalık ilgi (care) ve kontrol/koruma

(control/protection) boyutlarıyla ilişkilidir. Parker ve arkadaşlarının anne,baba- çocuk bağlanma örüntüsünü araştırırken geliştirdikleri “Parental Bonding Instrument” Bowlby’nin ileri sürdüğü ilgi ve kontrol boyutlarını kapsamaktadır.¹⁰⁶

Ölçeğin orjinalinde bireyin ana-babayla kurduğu ilişkisini geriye dönük olarak değerlendiren 12 madde ilgi boyutunda (Yüksek puan sıcak, anlayışlı ve kabul edici algılanan, düşük puan ise soğuk ve reddedici ana-babayı yansıtmaktadır); 13 madde ise kontrol-aşırı koruma boyutunda (Yüksek puan aşırı kontrolcü ve özerkliğe izin vermeyen ana-babayı yansıtmaktadır) yer almaktadır. Özgün ölçekte ilgi boyutunda puan artışı, kontrol koruma boyutunda puan azalması istendik bağlanma örüntüsünü ifade etmektedir. Kapçı ve Küçükler tarafından Türkçe’ye uyarlanan ölçek Anne- babaya Bağlanma Ölçeği (ABBÖ) olarak adlandırılmıştır. Ölçek anne-baba için ayrı ayrı doldurulmaktadır ve dördümlü likert tipi derecelendirme ile değerlendirilmektedir. Ölçekteki 8, 9, 10, 13, 19, 20 ve 23 numaralı maddeler aşırı koruma alt boyutunda, diğer maddeler ise ilgi/kontrol adlı birinci alt ölçekte toplanmaktadır. Türkçe’ye uyarlanan ölçekte özgün ölçekten farklı olarak tüm maddeler anlam açısından aynı yönde, yani her iki ölçekte puan artışı olumlu bağlanmayı gösterecek şekilde düzenlenmiştir.¹⁰⁶. Ölçeğin Türkçe uyarlamasında 2,4, 8, 9, 10, 13, 14, 16, 18, 19, 20, 23, 24 numaralı maddeler ters yönde puanlanmaktadır. Özgün ölçekte kontrol/aşırı koruma faktöründe bulunan “kontrol” boyutundaki maddeler (3,7,15, 21, 22 ve 25) ABBÖ’de ilgi faktörüne yüklenmiş ve bu faktör ilginin yanı sıra, anne-babanın çocuğuna yönelik davranışsal kontrolü ile ilgili maddeleri de kapsadığından “ilgi/kontrol” olarak adlandırılmıştır. Özgün ölçeğin ikinci alt boyutu olan kontrol/koruma faktöründe yer alan maddelerin (8,9,10,13,19,20,23) ise, ana-babanın çocuğuna yönelik “aşırı koruma” davranışlarını kapsadığı görülmüş ve ABBÖ’de “aşırı koruma” olarak adlandırılmıştır.¹⁰⁶

ABBÖ’nin güvenilirlik ölçümleri iç tutarlılık, iki-yarı ve test-tekrar istatistikleri ile hesaplanmıştır. Cronbach alfa değeri anne için .87, baba için .89 olarak belirlenmiştir. Hem anne hem baba için koruma alt ölçeği iç tutarlılık katsayısı .70, ilgi/kontrol alt ölçeği için .90 ve .91 olarak saptanmıştır. İki-yarı güvenilirliği tüm ölçek, ilgi/kontrol ve koruma alt ölçekleri için sırasıyla anne için .70, .85, .68 baba için .64, .83, .64 olarak bulunmuştur. Test-tekrar güvenilirliği tüm ölçek, ilgi/kontrol ve koruma alt ölçekleri için sırasıyla anne için .90, .91, .64 baba için .89, .90, .78 olarak saptanmıştır. Araştırmacılar geçerlik

güvenilirliğe dair bulgulara dayanarak ABBÖ' nün psikometrik özelliklerinin doyurucu olduğunu belirtmişlerdir.¹⁰⁶

3.3.4. Gözlerden Zihin Okuma Testi (GZOT)

Baron-Cohen tarafından tanımlanan Gözlerden Zihin Okuma Testi duygu tanıma ve zihin kuramı performansını ölçen bir testtir.¹⁵⁹ Katılımcılardan resimdeki kişinin ne düşündüğü veya hissettiğini en iyi tanımlayan sözcüğü seçmeleri istenir. Her bir resim için bir doğru cevap ve üç çeldirici seçenek bulunmaktadır. Aynı zamanda kartlardaki zihinsel durum temsillerinin ve semantik olarak benzer bazı kelimelerin anlamlarını açıklayan 93 kelimelik sözlük verilir. Değerlendirmede doğru yanıtlanan soru sayısı esas alınır. Yüksek puan sosyal biliş ve zihin kuramı yeteneğinin iyi olduğu anlamına gelmektedir. Testin orijinali 36 adet fotoğraftan oluşmaktadır. Türkçe güvenilirlik çalışmasında tutarlı olarak yanlış yanıtlanan 2 maddesi (25 ve 35) dışarıda bırakılmıştır. 34 soruluk Türkçe uyarlaması 117 sağlıklı gönüllüye uygulanmış iki hafta sonra gönüllülerin 70'ine tekrar test uygulanmış güvenilirlik katsayısı düşük olan 2 madde daha çıkarılarak 32 soruluk halinin kullanılması önerilmiştir. 32 soruluk formda iç tutarlılık katsayısı 0.72 olarak bulunmuştur.¹⁶⁰

3.3.5. Dokuz Eylül Zihin Teorisi Ölçeği (DEZTÖ)

Gelişimsel olarak artan bir şekilde çeşitli görevlerle belli yetenekleri ölçmek üzere düzenlenmiş bir ölçektir. Literatürde kullanılmış olan bir takım görevlerde faydalanılarak geliştirilmiştir. Ölçek birinci derece yanlış inanç, ikinci derece yanlış inanç, metafor-ironi anlama, faux pas gibi zihin kuramının tüm becerilerini ve empatik anlayış boyutunu içeren toplamda 7 hikaye ve 5 resimden oluşmaktadır. Ölçekteki hikâye ve resim görevleri literatürde kullanılmış olan resimlerin ve öykülerin zorluk derecesi, dil yapısı ve olayların akışına uygun bir şekilde ancak hikaye içeriği açısından Türk toplumunun yaşantısına uyacak şekilde resmedilmeye çalışılmıştır. Katılımcıdan hikâyeyi dinlemesi ve sorulan soruya cevap vermesi istenir. Resim sorularında sırayla 1.2.3. resim gösterilerek 4. resimde a ve b şıklarına bakarak katılımcıdan seçim yapması istenir.¹⁶¹

İlk kez geliştirilecek olan DEZTÖ'nün geçerlilik güvenilirlik çalışması Banu Değirmencioğlu tarafından 2008 yılında yapılmıştır.

Zihin teorisi yeteneği açısından 18 gevden oluşan ölçekte 6 tane de kontrol sorusu bulunmaktadır. Her doğru cevap için 1, her yanlış cevap için 0 puan verilmektedir. Kontrol soruları ölçeğin toplam puanına dâhil edilmemekte; kontrol puanı olarak hesaplanmaktadır.¹⁶¹

3.4. Verilerin İstatistiksel Yorumu

İstatistiksel değerlendirme, IBM SPSS 20.0 (IBM Corp., Armonk, NY, USA) paket programı ile yapıldı. Normal dağılıma uygunluk Shapiro Wilk Testi ile değerlendirildi. Normal dağılım gösteren nümerik değişkenler ortalama \pm standart sapma, normal dağılım göstermeyen nümerik değişkenler medyan (25. - 75. persentil), kategorik değişkenler frekans (%) olarak verildi. Gruplar arasındaki farklılık normal dağılıma sahip olan nümerik değişkenler için Bağımsız Gruplar T testi, normal dağılıma sahip olmayan nümerik değişkenler Mann Whitney U testi, Kruskal Wallis Tek Yönlü Varyans analizi ve Dunn's oklu Karşılaştırma Testi, kategorik değişkenler ise Fisher Exact, Yates ve Monte Carlo Kikare testleri ile değerlendirildi. Değişkenler arasındaki ilişkiler Pearson ve Spearman Korelasyon Analizi ile belirlendi. İki yönlü hipotezler için $p < 0.05$ istatistiksel önemlilik için yeterli kabul edildi.

4.BULGULAR

4.1.Araştırmaya Katılan Çocukların Genel Özellikleri

Çalışmaya 18'i kız (% 27.2) 48'i erkek (%72.7) toplam 66 çocuk katılmıştır. Çalışma ve kontrol gruplarının arasında cinsiyete göre dağılım farkı yoktur (p=0.218). Çalışmaya katılanların yaşları 36-72 ay arasında olup, bilişsel gelişim geriliği olan grupta ortalama yaş 50.91(±9.4) ay; kontrol grubunda ise 51.74(±9.8) olarak bulunmuştur. Çalışma ve kontrol grubunda yaş ortalamaları açısından anlamlı bir fark saptanmamıştır (p=0.728). Bilişsel gelişim geriliği bulunan gruptaki çocukların 18'inin (%56.2) kardeşi bulunurken, 14'ünün (%43.8) kardeşi yoktur. Kontrol grubundaki çocukların ise 21'inin (%61.8) kardeşi varken, çocukların 13'ünün (%38.2) kardeşi bulunmamaktadır. Çalışma ve kontrol grubu arasında kardeş varlığı açısından anlamlı fark saptanmamıştır (p=0.838). Bilişsel gelişim geriliği bulunan gruptaki çocukların 18'i (%56.2), kontrol grubundaki çocukların ise 20'si (%58.8) doğum sırası açısından ilk çocuktur. Katılımcıların cinsiyetleri, yaş ortalamaları, kardeş varlığı ve kaçınıcı çocuk oldukları ile ilgili veriler tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1. Katılımcı çocuklara ait özellikler

Özellikler	Gruplar	ÇALIŞMA (n=32)		KONTROL (n=34)		p
		Sayı:	Yüzde:	Sayı:	Yüzde:	
Cinsiyet	Kız	6	18.8	12	35.3	0.218 ^a
	Erkek	26	81.2	22	64,7	
Yaş (ay) ortalama±ss	-	50,91±9.4	-	51,74±9.8	-	0,728 ^b
Kardeş varlığı	Var	18	56,2	21	61,8	0,838 ^a
	Yok	14	43,8	13	38,2	
Kaçınıcı çocuk	İlk çocuk	18	56,2	20	58.8	0.833 ^b
	Diğer	14	43.8	14	41.2	

a-Ki –kare Testi b- t testi

4.2.Katılımcıların Perinatal Özellikleri

Bilişsel gelişim geriliği olan grup ve kontrol grubunun gebelik planı, annenin gebelikte ilaç kullanımı, doğum şekli, küvöz bakımı, doğum kilosu, postpartum depresyon öyküsü varlığının karşılaştırılması Tablo 2’de verilmiştir. İki grup arasında prenatal, natal, postnatal özellikler açısından anlamlı fark bulunmamıştır.

Tablo2. Çalışma ve kontrol grubunun perinatal özellikler açısından karşılaştırılması

Özellikler	Gruplar	ÇALIŞMA (n=32)		KONTROL (n=34)		p ^a
		Sayı:	Yüzde:	Sayı:	Yüzde:	
Gebelik planı	Var	22	68,8	25	73,5	0,876
	Yok	10	31,2	9	26,5	
Gebelikte ilaçkullanımı	Var	23	71,9	26	76,5	0.885
	Yok	9	28,1	8	23,5	
Doğum şekli	Normal	10	31,2	15	44,1	0,410
	Sezaryan	22	68,8	19	55,9	
Küvöz bakımı	Var	7	21,9	8	23,5	1.000
	Yok	25	78,1	26	76,5	
Doğum kilosu	2500 altı	5	15,6	3	8,8	0,724
	2500-3500arası	18	56,2	21	61,8	
	3500 üstü	9	28,1	10	29,4	
Postpartum depresyon	Var	25	78,1	31	91,2	0.180
	Yok	7	21,9	3	8,8	

a-Ki-kare testi

4.3.Katılımcıların Aile Özellikleri

Katılımcıların aile özellikleri tablo 3’te gösterilmiştir. Çalışma grubundaki annelerin ortalama yaş değeri 35, babaların 36, kontrol grubunda ise annelerin ortalama yaş değeri 33, babaların 35 bulunmuştur. Ebeveynlerin ortalama yaş değerleri arasında anlamlı fark saptanmamıştır(p=0.752, p=0.260). Aile yapısı, yaşanılan yer, aylık gelir düzeyi, anne çalışma durumu, annenin doğum sonrası işe başlama süresi, annede ruhsal hastalık varlığı, baba eğitim düzeyi, babada ruhsal hastalık, anneanne eğitim düzeyi, anneanne çalışma durumu, anneanne ruhsal hastalık varlığı değişkenleri açısından her iki grup arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Çalışma grubunda annelerin büyük bir bölümünün ilkökul,

ortaokul ve lise mezunu olduğu (sirasıyla %18.8, %28.1 ve %25), kontrol grubundaki annelerin ise büyük bölümünün üniversite mezunu olduğu (%66.7) görülmüştür. Bilişsel gelişim geriliği olan grup ve kontrol grubu arasında annelerin eğitim düzeyi açısından anlamlı fark vardır (p=0.002).

Tablo 3. Çalışma ve kontrol grubunun genel aile özellikleri açısından karşılaştırılması

Özellikler	Gruplar	ÇALIŞMA(n=32)		KONTROL (n=34)		p
		Sayı:	Yüzde:	Sayı:	Yüzde:	
Aile Yapısı	Çekirdek	26	81,2	27	80,3	0.409 ^a
	Geniş	3	9,4	6	13,6	
	Parçalanmış	3	9,4	1	6,1	
Yaşadığı yer	İl	16	50,0	18	52,9	0.920 ^a
	İlçe	15	46,9	14	41,2	
	Köy	1	3,1	2	5,9	
Aylık Gelir Düzeyi	0-asgari ücret arası	2	6,2	0	0,0	0.056 ^a
	Asgari ücret	6	18,8	2	5,9	
	Asgari ücret-3000 TL	11	34,4	8	23,5	
	3000- 5000 TL	8	25,0	10	29,4	
	5000 TL üzeri	5	15,6	14	41,2	

a-Ki-kare testi b-t testi c-Mann Whitney U Testi

Tablo 4. Çalışma ve kontrol grubunda anne ve anneye ilişkin özellikler

Özellikler	Gruplar	ÇALIŞMA(n=32)		KONTROL(n=34)		p
		Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	
Anne Yaş ort±ss/ortanca25-75		33.9±6.2	35 (29-36)	34.6± 5	33 (30-37)	0.752 ^c
Annenin Eğitim Durumu	Okuryazar İlkokul mezunu Ortaokul mezunu Lise mezunu Üniversite mezunu	1 6 9 8 8	3,1 18,8 28,1 25,0 25,0	0 2 7 7 22	0 6,1 6,1 21,2 66,7	0.002^a
Annenin Çalışma Durumu	Çalışmıyor Çalışıyor	22 9	71,0 29,0	15 19	44,1 55,9	0.053 ^a
Anne Doğum Sonrası İşe Başlama Süresi	0-4 ay 4ay- 1 yıl 1 yıl üstü	2 3 4	22.2 33.3 44.4	2 12 5	10.5 63.2 26.3	0.457 ^a
Annede Ruhsal Hastalık	Yok Var	7 5	84,4 15,6	26 8	76,5 23,5	0.619 ^a
Anneanne yaş ort±ss/ortanca25-75		58,84±9.3	60 (53-65)	58,77±6.6	58 (53-64)	0.975 ^b
Anneanne Eğitim Durumu	Okuryazar değil Okuryazar İlkokul mezunu Ortaokul mezunu Lise mezunu Üniversite mezunu	6 1 20 1 2 1	19,4 3,2 64,5 3,2 6,5 3,2	5 0 16 3 6 2	15,6 0,0 50,0 9,4 18,8 6,2	0.476 ^a
Anneannede ruhsal hastalık	Yok Var	25 6	80,6 19,4	25 8	75,8 24,2	0.865 ^a

a-Ki-kare testi b-t testi c-Mann Whitney U Testi

Tablo 5. Çalışma ve kontrol grubunda babaya ilişkin özellikler

Özellikler	Gruplar	Çalışma(n=32)		Kontrol(n=34)		p
		Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	
Baba yaş ort±ss/ortanca25-75		38.1± 5.8	36 (34-42)	36.7± 5.6	35 (32-40)	0.260 ^c
Babanın eğitim durumu	Okuryazar	0	0	0	0	0.067 ^a
	İlkokul mezunu	7	21,9	2	5,9	
	Ortaokul mezunu	4	12,5	1	2,9	
	Lise mezunu	12	37,5	14	41,2	
	Üniversite mezunu	9	28,1	17	50,0	
Babada ruhsal hastalık	Var	4	12,5	3	8,8	0.705 ^a
	Yok	28	87,5	31	91,2	

a-Ki-kare testi b-t testi c-Mann Whitney U Testi

4.4.Çocukların Gelişim Dönemlerine Göre Bakımverenler

0-1, 1-3, 3-6 yaş arasında annenin çocuğa tek başına bakım vermesi, aile büyüğünün ya da bakıcının bakımda anne ile birlikte rol alması ve kreşe gitme durumları karşılaştırıldığında gruplar arasında değişkenler açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanmamıştır.

Tablo 6. Çalışma ve kontrol grubunun gelişim dönemine göre bakımverenler açısından karşılaştırılması

Özellikler	Gruplar	ÇALIŞMA		KONTROL		p ^a
		Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	
0-1 yaş arasında bakımveren	Sadece anne	24	75,0	20	58,8	0.254
	Anne ve bakıcı birlikte	1	3,1	4	11,8	
	Anne ve aile büyüğü	7	21,9	10	29,4	
	Anne ve kreş	0	0	0	0	
1-3 yaş arası bakımveren	Sadece anne	22	68,8	13	38,2	0.037
	Anne ve bakıcı birlikte	1	3,1	6	17,6	
	Anne ve aile büyüğü	8	25,0	14	41,2	
	Anne ve kreş	1	3,1	1	2,9	
3-6 yaş arası bakımveren	Sadece anne	14	45,2	10	29,4	0.375
	Anne ve bakıcı birlikte	0	0,0	1	2,9	
	Anne ve aile büyüğü	7	22,6	7	20,6	
	Anne ve kreş	10	32,3	16	47,1	

a-Ki kare testi

4.5. Katılımcıların ailesinde fiziksel hastalık varlığı

Çocukta kronik tıbbi hastalık varlığı, anne ve anneannede fiziksel hastalık açısından gruplar arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

Tablo7. Çalışma ve kontrol grubunda fiziksel hastalık varlığının karşılaştırılması

		ÇALIŞMA (n=32)		KONTROL (n=34)		p ^a
		Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	
Annede fiziksel hastalık	Yok	26	81,2	28	82,4	1.000
	Var	6	18,8	6	17,6	
Çocukta kronik tıbbi hastalık	Yok	26	81,2	28	81,2	1.000
	Var	6	18,8	6	18,8	
Anneanne fiziksel hastalık	Yok	24	77,4	18	54,5	0.096
	Var	7	22,6	15	45,5	

a-Ki kare testi

4.6. Katılımcı çocukların günlük zaman geçime özellikleri

Anne ile çocuğun günlük aktif olarak birlikte geçirdiği süre ve çocuğun günlük tablet-telefon kullanım süreleri arasında çalışma ve kontrol grubu arasında anlamlı fark bulunmamıştır. Çocukların günlük televizyon izleme süreleri karşılaştırıldığında televizyon izleme süresi çalışma grubunda anlamlı olarak yüksek bulunmuştur (p=0.017).

Tablo 8. Çalışma ve kontrol grubunun anne ile geçirilen aktif süre, tv izleme süresi, tablet-telefon ile geçirilen süre açısından karşılaştırılması

		ÇALIŞMA		KONTROL		p ^a
		Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	
Anne ile geçirilen aktif süre	1saatten az	3	9,4	4	11,8	0.590
	1saat-2 saatten az	7	21,9	11	32,4	
	2saat-3 saatten az	8	25,0	8	23,5	
	3saat-4 saatten az	3	9,4	5	14,7	
	4 saat ve üzeri	11	34,4	6	17,6	
Çocuğun günlük tv izleme süresi	Hiç izlemeyen	7	21,9	3	8,8	0.017
	Yarım saatten az	5	15,6	6	17,6	
	Yarım saat-3.5 saat	11	34,4	23	67,6	
	3.5 saat üzeri	9	28,1	2	5,9	
Çocuğun günlük tablet-telefon ile geçirdiği süre	Hiç kullanmayan	4	12,5	8	23,5	0.797
	Yarım saatten az	6	18,8	6	17,6	
	Yarımsaat-1saatten az	6	18,8	6	17,6	
	1saat-2 saatten az	5	15,6	6	17,6	
	2saat-3 saatten az	6	18,8	3	8,8	
	3 üzeri	5	15,6	5	14,7	

a- Ki kare testi

4.7.Katılımcı annelerin anne babaya bağlanma ölçeği puanları

Çalışma ve kontrol grubundaki annelerin anne bağlanma, anne ilgi/kontrol, anne aşırı koruma ve baba bağlanma, baba ilgi/kontrol, baba aşırı koruma alt boyutları arasında gruplar arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

Tablo 9. Çalışma ve kontrol grubunda annelerin Anne Babaya Bağlanma Ölçeği puan ortalamalarının karşılaştırılması

		ÇALIŞMA (Ort±ss/Ortanca25-75)	KONTROL (Ort±ss/Ortanca25-75)	P
ANNE	İlgi/kontrol	33.2±10.2	37±10.3	0.145 ^b
	Aşırı koruma	14(10-17)	12(10-17)	0.566 ^c
	Anne bağlanma	46.47±11.16	49.68±12.10	0.268 ^b
BABA	İlgi/kontrol	29.7±14.6	34.5±11.1	0.137 ^b
	Aşırı koruma	14.6±3.7	12.7±4.7	0.800 ^b
	Baba bağlanma	44.34±15.15	47.26±11.49	0.379 ^b

b-ttesti c-Mann Whitney U testi

4.8.Katılımcı annelerin Dokuz Eylül Zihin Teorisi Ölçeği ve Gözlerden Zihin Okuma Testi puanları

Gözlerden zihin okuma testi puanı ve dokuz eylül zihin teorisi ölçeği toplam puan ve alt boyut puanları açısından çalışma ve kontrol grupları arasında anlamlı fark bulunmamıştır.

Tablo 10. Çalışma ve kontrol grubundaki annelerin Dokuz Eylül Zihin Teorisi Ölçeği ve Gözlerden Zihin Okuma Testi puan ortalamaları

	ÇALIŞMA	KONTROL	P ^c
DEZTÖ	Ortanca(25-75)	Ortanca(25-75)	
1.derece yanlış inanç	3(2-4)	3.5(3-4)	0.269
2.derece yanlış inanç	2(2-3)	2.5(2-3)	0.326
Metafor kavrama	2(1-2)	2(1-2)	0.671
Empati kavrama	5(5-5)	5(4-5)	0.258
İroni kavrama	2(1-3)	2(1-3)	0.311
Faux pas kavrama	0(0-0)	0(0-1)	0.210
Toplam DEZTÖ	15(11-16)	14.5 (12.75-15.25)	0.696
GZOT	20.5(19-26)	24(20.7-25)	0.241

c-Mann Whitney U testi

4.9.Çalışma grubunda gözlerden zihin okuma testi, zihin teorisi ölçeği alt boyutlarının anne baba bağlanma ölçeği alt boyutlarıyla ilişkisi

Çalışma grubunda Dokuz Eylül Zihin Teorisi Ölçeği'nin birinci derece yanlış inanç ve ikinci derece yanlış inanç alt boyutları, birinci derece yanlış inanç ve ironi kavrama alt boyutları, ironi kavrama ve metafor kavrama alt boyutları arasında pozitif korelasyon saptanmıştır.

Çalışma grubundaki annelerin baba bağlanma, baba ilgi/kontrol puanları ile gözlerden zihin okuma testi puanları, baba aşırı koruma ile ironi kavramapuanları arasında pozitif korelasyon, anne ilgi/kontrol ile faux pas kavrama arasında negatif korelasyon bulunmuştur. Anne baba bağlanma ölçeği alt boyutlarından anne aşırı koruma ve baba aşırı koruma, anne bağlanma ile anne ilgi kontrol, anne aşırı koruma, baba ilgi kontrol puanları arasında, baba bağlanma ile baba ilgi kontrol arasında pozitif korelasyon saptanmıştır.

Tablo 11. Çalışma grubunda gözlerden zihin okuma testi, zihin teorisi ölçeği alt boyutlarının anne baba bağlanma ölçeği alt boyutlarıyla korelasyonu

	GZOT	1DYİ	2DYİ	Metafor	İroni	Empati	Faux pas	AİK	AAK	BİK	BAK	AB	BB
GZOT	1												
1DYİ	0.219 (0.229)	1											
2DYİ	0.147 (0.422)	0.546 (0.001)	1										
Metafor	0.107 (0.558)	0.057 (0.757)	0.202 (0.268)	1									
İroni	0.302 (0.093)	0.417 (0.018)	0.346 (0.052)	0.389 (0.028)	1								
Empati	-0.194 (0.288)	0.231 (0.203)	-0.058 (0.753)	0.152 (0.405)	-0.079 (0.667)	1							
Faux pas	0.195 (0.286)	0.072 (0.697)	0.195 (0.284)	0.234 (0.197)	-0.065 (0.723)	0.218 (0.232)	1						
AİK	-0.030 (0.870)	0.142 (0.437)	-0.163 (0.374)	-0.207 (0.256)	0.043 (0.815)	0.083 (0.653)	-0.434 (0.013)	1					
AAK	0.273 (0.131)	0.090 (0.624)	0.114 (0.534)	0.145 (0.428)	0.234 (0.198)	-0.011 (0.952)	0.261 (0.149)	-0.032 (0.861)	1				
BİK	0.413 (0.019)	0.260 (0.151)	0.130 (0.479)	-0.207 (0.256)	0.284 (0.115)	-0.093 (0.611)	-0.065 (0.723)	0.322 (0.072)	0.273 (0.130)	1			
BAK	0.166 (0.365)	0.005 (0.980)	-0.056 (0.761)	0.159 (0.384)	0.364 (0.040)	-0.226 (0.214)	-0.040 (0.013)	0.030 (0.871)	0.350 (0.050)	0.040 (0.983)	1		
AB	0.113 (0.536)	0.249 (0.169)	-0.400 (0.829)	-0.148 (0.417)	0.154 (0.401)	0.065 (0.724)	-0.295 (0.101)	0.883 (0.000)	0.356 (0.045)	0.355 (0.046)	0.135 (0.460)	1	
BB	0.486 (0.005)	0.249 (0.169)	0.130 (0.479)	-0.190 (0.299)	0.323 (0.071)	-0.164 (0.371)	-0.061 (0.749)	0.272 (0.132)	0.309 (0.086)	0.975 (0.000)	0.233 (0.199)	0.326 (0.068)	1

GZOT: Gözlerden zihin okuma testi 1DYİ: Birinci derece yanlış inanç 2DYİ: İkinci derece yanlış inanç AİK: Anne ilgi kontrol AAK: Anne aşırı koruma BİK: Baba ilgi kontrol BAK: Baba aşırı koruma A: Anne Bağlanma, BB: Baba Bağlanma

Kontrol grubunda annelerin Dokuz Eylül Zihin Teorisi Ölçeği alt boyutlarından faux pas ile ikinci derece yanlış inanç testi arasında pozitif korelasyon bulunmuştur. Kontrol grubunda zihin teorisi ölçeği alt boyutları ile anne baba bağlanma ölçeği alt boyutları arasında anne bağlanma ile metafor kavrama, ironi kavrama, anne aşırı koruma ile metafor kavrama, ironi kavrama arasında, baba aşırı koruma ile ironi kavrama boyutları arasında; anne baba bağlanma ölçeği alt boyutlarından baba bağlanma ile anne ilgi kontrol ve baba ilgi kontrol alt boyutları arasında, anne bağlanma ile anne aşırı koruma arasında pozitif korelasyon saptanmıştır.

Tablo 12. Kontrol grubunda gözlerden zihin okuma testi, zihin teorisi ölçeği alt boyutlarının anne baba bağlanma ölçeği alt boyutlarıyla korelasyonu

	GZOT	1DYİ	2DYİ	Metafor	İroni	Empati	Faux pas	AİK	AAK	BİK	BAK	AB	BB
GZOT	1												
1DYİ	0.147 (0.406)	1											
2DYİ	-0.116 (0.512)	0.263 (0.133)	1										
Metafor	-0.400 (0.823)	-0.700 (0.692)	0.277 (0.113)	1									
İroni	0.070 (0.693)	0.041 (0.818)	0.153 (0.388)	0.195 (0.269)	1								
Empati	-0.271 (0.121)	-0.032 (0.858)	-0.243 (0.165)	-0.149 (0.399)	-0.162 (0.360)	1							
Faux pas	0.065 (0.714)	0.241 (0.170)	0.340 (0.049)	0.135 (0.445)	0.195 (0.270)	-0.135 (0.446)	1						
AİK	0.023 (0.899)	0.221 (0.209)	0.215 (0.222)	0.227 (0.196)	0.202 (0.252)	0.200 (0.256)	-0.430 (0.809)	1					
AAK	0.115 (0.515)	0.260 (0.883)	0.243 (0.167)	0.434 (0.010)	0.580 (0.000)	0.014 (0.936)	0.192 (0.276)	0.198 (0.261)	1				
BİK	-0.113 (0.524)	-0.065 (0.716)	-0.050 (0.778)	0.130 (0.463)	-0.057 (0.750)	-0.460 (0.797)	-0.300 (0.868)	0.298 (0.087)	0.281 (0.119)	1			
BAK	0.144 (0.416)	-0.036 (0.842)	0.051 (0.775)	0.122 (0.493)	0.484 (0.004)	-0.680 (0.701)	0.321 (0.640)	0.136 (0.444)	0.285 (0.114)	0.004 0.983	1		
AB	-0.240 (0.895)	0.199 (0.258)	0.275 (0.116)	0.356 (0.039)	0.389 (0.023)	0.177 (0.317)	0.035 (0.846)	0.931 (0.000)	0.542 (0.001)	0.139 (0.434)	0.318 (0.067)	1	
BB	-0.510 (0.766)	-0.078 (0.662)	-0.280 (0.876)	0.177 (0.316)	0.145 (0.413)	-0.073 (0.683)	0.162 (0.361)	0.346 (0.045)	-0.600 (0.734)	0.912 (0.000)	0.271 (0.121)	0.274 (0.116)	1

GZOT: Gözlerden zihin okuma testi 1DYİ: Birinci derece yanlış inanç 2DYİ: İkinci derece yanlış inanç AİK: Anne ilgi kontrol AAK: Anne aşırı koruma BİK: Baba ilgi kontrol BAK: Baba aşırı koruma A: Anne Bağlanma, BB: Baba Bağlanma

4.10. Çalışma ve kontrol grubunda annelerin eğitim durumuna göre dokuz Eylül zihin teorisi ölçeği ve gözlerden zihin okuma testi puan ortalamalarının karşılaştırılması

Çalışma grubundaki üniversite ve üzeri eğitim düzeyine sahip olan annelerin zihin teorisi ölçeği alt boyutlarından birinci derece yanlış inanç, ironi anlama ve gözlerden zihin okuma puan ortalamaları lise ve altında eğitim düzeyine sahip annelerden istatistiksel anlamlılığa ulaşacak düzeyde yüksek bulunmuştur. İkinci derece yanlış inanç, metafor anlama, empatik anlayış, faux pas anlama açısından gruplar arasında anlamlı fark bulunmamıştır. Kontrol grubunda bulunan üniversite ve üzeri eğitim düzeyine sahip annelerde sadece gözlerden zihin okuma testi açısından anlamlı fark bulunmuştur.

Tablo 13. Çalışma ve kontrol grubunda annelerin eğitim durumuna göre dokuz Eylül zihin teorisi ölçeği ve gözlerden zihin okuma testi puan ortalamalarının karşılaştırılması

	ÇALIŞMA (anne eğitim)			KONTROL		
	Lise ve altı	Üniversite ve üzeri	p ^c	Lise ve altı	Üniversite ve üzeri	p ^c
	Ortanca (25-75)	Ortanca (25-75)		Ortanca (25-75)	Ortanca (25-75)	
GZOT	19 (18-24)	26 (20-27)	0.009	21 (20-23)	24 (22-26)	0.025
1.DYİ	2 (2-3)	4(3-4)	0.033	3 (3-4)	4(3-4)	0.817
2.DYİ	2 (2-3)	2.5 (2-3)	0.593	2.5 (2-3)	2.5 (2-3)	0.901
MetaforAnlama	1.5 (1-2.7)	2 (1-2)	0.881	1.5 (1-2)	2 (1-2)	0.901
İroniAnlama	1.5 (1-2.7)	3 (2-3)	0.018	2 (1-2)	3 (1.7-3)	0.063
EmpatikAnlayış	5 (4-5)	5 (4-5)	0.273	5 (4.2-5)	5 (4-5)	0.763
Faux pas	0 (0-0)	0 (0-0)	0.749	0 (0-0.7)	0 (0-1)	0.606

c-Mann Whitney U testi

Çalışmamızda anneanne eğitim düzeyi, anneannede psikiyatrik hastalık varlığı, annenin çocukluk döneminde yaşadığı yer, aile durumu açısından sayı yetersizliği nedeniyle gruplama yapılamadığı için istatistiksel analiz yapılmamıştır.

5.TARTIŞMA

Bu çalışmada Kocaeli Üniversitesi Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı polikliniğine başvuran ve yapılan değerlendirmelerde bilişsel gelişim geriliği tanısı alan 3-6 yaş arası çocuklar ile aynı yaş grubunda poliklinik başvurusu olan ve bilişsel gelişim geriliği saptanmayan çocukların annelerinde zihin kuramı becerileri ve bağlanma biçimleri incelenmeye çalışılmıştır. Çalışma ve kontrol grubundaki hastalar bilişsel gelişim açısından klinik değerlendirme ve Denver II gelişim tarama testi uygulanarak belirlenmiştir. Çalışmamız sonucunda çalışma ve kontrol grubundaki anneler arasında zihin kuramı becerileri ve bağlanma biçimleri açısından anlamlı fark bulunmamıştır. Bu bölümde elde edilen bulgular mevcut yazın çerçevesinde tartışılmaya çalışılmıştır.

Yaş ve cinsiyet açısından gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanmamıştır. Çalışma ve kontrol grubunda cinsiyet özellikleri bakımından erkeklerin sayısı kızların sayısından fazla bulunmuştur.

Beyin gelişiminin temelleri, çevresel koşullar ve kişisel deneyimlerin yaşandığı hayatın erken dönemlerinde kurulur. Bulunulan ortamın kalitesi, erken dönemde uygun deneyimlerin varlığı beyin gelişimi üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir ve çocuğun ilerideki yaşantısındaki düşünme gücünü, duygu düzenleme becerilerini belirler.¹⁶²Gelişim ailenin maddi olanakları,anne baba ile geçirilen süre, anne babanın enerjisi, dikkati ve kardeş sayısı ile ilişkili olarak değişkenlik gösterebilmektedir.¹⁶Ancak çalışmamızda aylık gelir, kardeş sayısı ve anne ile geçirilen aktif süre açısından gruplar arasında fark saptanmamıştır. Katılımcı çocukların çoğu polikliniğimizde takip edilmekte olan hastalardan oluşmaktadır ve ailelerle yapılan görüşmelerde çocuklarıyla birlikte geçirilen zamanın niteliği vurgulanmakta, birlikte oyun oynama, kitap okuma gibi bol uyaran vermeye yönelik önerilerde bulunmaktadır. Bu durum annelerle geçirilen aktif süre açısından gruplar arasında fark bulunmamasına neden olmuş olabilir.

Çalışmamızda perinatal özellikler açısından gruplar benzer özellik göstermektedir. Oysa prenatal, natal ve postnatal özelliklerin çocukların gelişimi üzerinde etkili olduğu bilinmektedir. Düşük doğum ağırlığı ve erken doğum bilişsel gelişim açısından önemli risk oluşturmaktadır.¹⁶³Ancak çalışmamızda gelişim geriliğine sebep olabilecek tıbbi durumlar,

perinatal problem varlığı dışlama kriteri olarak kabul edilmiş olması nedeni ile perinatal özellikler açısından gruplar arasında fark saptanması beklendik değildir.

Aile yapısı kırsal ve kentsel alanlarda farklılık gösterebilmektedir. Kırsal alanlarda çocukların sosyalleşme ve eğitimi için kısıtlı olanaklar olması, kentsel yaşamda ise ailelerin daha çok çekirdek aile yapısında olması çocuk üzerinde beklentinin artmasına, çocuğa daha çok odaklanılmasına neden olabilmekte ve çocukların gelişimini dolaylı olarak etkileyebilmektedir. Geniş aile yapısı ve doğum sırası bilişsel gelişim üzerinde etkili faktörlerdir. Geniş aile yapısının, çocukların bilişsel gelişimi özellikle de dil gelişimi üzerinde olumsuz etkiye sahip olduğu düşünülmektedir. Doğum sırası, cinsiyete, kardeşler arasındaki ilişki ve ebeveynlerin çeşitli bilişsel ve kişisel özelliklerine bağlı olarak çocukların bilişsel gelişimini etkileyebilmektedir. Ancak doğum sırası faktörünün ilk ve ikinci çocukta fark ortaya çıkaracak kadar etkili olmadığı ortaya konulmuştur.¹⁶⁴ Çalışmamızda çalışma ve kontrol grubunda yaşanan yer ve aile yapısı olarak benzer aileler bulunmaktadır ve gruplar arasında anlamlı fark yoktur. Çalışmaya katılan çocukların büyük çoğunluğunun ilk veya ikinci çocuk olması gruplar arasında fark bulunmamasına neden olmuş olabilir.

Çalışmamızda yazınla uyumlu olarak bilişsel gelişimi normal olan çocukların annelerinin eğitim düzeyi bilişsel gelişimi geri olan çocukların annelerinin eğitim düzeyinden anlamlı olarak yüksek bulunmuştur. Sosyoekonomik seviyeyi belirleyen temel boyutlardan (gelir, meslek, eğitim) çocukların bilişsel gelişimi ile en güçlü ilişki gösteren faktör anne eğitimidir. Anneler çocukların gelişimini desteklemek amacıyla çocuk ile etkileşimlerinde kendi bilişsel becerilerini kullanarak zengin bir bilişsel ortam sağlarlar. Eğitim düzeyi yüksek olan anneler farklı yollarla çocukların akademik becerilerini olumlu yönde etkileyebilmektedir. Bu yollardan bazıları; dil kullanım becerileri, bilişsel olarak sık ve yüksek kalite ebeveynlik uygulamaları, modelleme yoluyla çocuklarına kültürel sermayelerin öğretilmesi, çocukların okul yaşantısına daha fazla dâhil olmak, akademik başarı ile ilgili daha fazla bilgi, beceri ve kaynaklara sahip olmaktır.¹⁶⁵ Günümüzde, düşük eğitim seviyesine sahip ebeveynler ekonomik güvensizlikle daha sık karşılaşmaktadır. Aynı zamanda bu ebeveynlerin çocuklarını istikrarsız aile ortamlarında yetiştirme olasılıklarının daha yüksek olduğu belirtilmiştir. Düşük eğitim seviyesine sahip annelerde

depresyon gibi zihinsel sağlık sorunlarının daha sık olduğu ve bu durumun çocuklarına bakım vermelerini zorlaştırdığı gösterilmiştir.¹⁶⁶

Anneler büyük ölçüde bebeklerin sosyal ortamını oluşturmakta ve dış dünyadaki deneyimlerine aracılık etmektedirler. Postpartum depresyon geçiren anneler çocuklarını sosyal ortamlarda desteklemekte yetersiz kalabilmekte ve bu durum çocukların bilişsel gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir.¹⁶⁷ Annesinde ruhsal hastalık bulunan çocuklarda sosyal, duygusal ve akademik yetersizlikler ve davranım bozuklukları görülebilmektedir.¹⁶⁸ Çalışmamızda postpartum depresyon ve annede ruhsal hastalık varlığı açısından gruplar arasında anlamlı bir fark saptanmamıştır. Bu durumun, geçmişe dönük tanıyı netleştirmenin mümkün olmaması ve psikiyatrik değerlendirmenin yapılamamasından kaynaklanabileceği düşünülmüştür.

Bağlanma biçimleri, çocukların genetik yapısı ve bakımverenlerle olan ilişkisine bağlı olarak doğumdan sonra gelişmeye başlamaktadır. Bağlanma biçimi zaman içerisinde içsel işleyiş modelleri ile çocuk tarafından içselleştirilerek diğer ilişkileri için model oluşturmaktadır. Bağlanma stratejileri, bağlanma biçimleri ile erişkinlik dönemine dek devam ederek kuşaklararası geçişle ebeveynden çocuğa aktarılmaktadır.¹⁶⁹ Bağlanma süreci için önemli olan 0-3 yaş arası dönemde bakımverenler oldukça büyük öneme sahiptir. Çalışmamızda bakımverenler açısından gruplar arasında anlamlı fark saptanmamıştır. Çalışmamızda katılımcı sayısının az olması nedeniyle gruplar arasında fark saptanmamış olabileceği düşünülmüştür. Dolayısıyla daha geniş hasta grupları ile yapılacak çalışmalar bu konuda daha net bilgiler verebilecektir.

Zihin teorisi ölçeği alt boyutlarından birinci derece yanlış inanç ve ikinci derece yanlış inanç, ironi anlama ve birinci derece yanlış inanç, ironi anlama ve metafor anlama arasında pozitif korelasyon saptanmıştır. Bu çalışmada, dokuz Eylül zihin teorisi ölçeğinin geçerlik güvenilirlik çalışmasındaki korelasyonlar ile benzer bulgular elde edilmiştir. Ancak ölçeğin geçerlik güvenilirlik çalışmasında metafor boyutu ve birinci derece yanlış inanç, metafor boyutu ve ikinci derece yanlış inanç, metafor boyutu ve empati boyutu, faux pas ve ironi boyutu, faux pas ve metafor boyutu, faux pas ve empati boyutu arasında bulunan korelasyon bu çalışmada saptanmamıştır.¹⁶¹

Gözlerden zihin okuma testi için eğitim ve cinsiyet önemli değişkenler olarak kabul edilmektedir.¹⁶⁰ Çalışmamızda annelerin eğitim düzeyi yükseldikçe gözlerden zihin okuma becerilerinin her iki grupta da arttığı görülmüştür. Benzer şekilde Dokuz Eylül zihin teorisi ölçeği geçerlik güvenirlik çalışmasında zihin teorisi ölçeği alt boyutlarının tamamı anne eğitim seviyesi ile ilişkili bulunmuştur.¹⁶¹ Bu çalışmada, çalışma grubunda anne eğitim düzeyi “üniversite ve üstü” ve “lise ve altı” olarak iki gruba ayrılmıştır. Üniversite ve üzeri eğitim düzeyine sahip annelerin birinci derece yanlış inanç ve ironi kavrama becerilerinin lise ve altı eğitim düzeyine sahip annelerden anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmüştür. Zihin kuramı becerisi erken yaşlarda şekillenmeye başlayan sosyal yaşam ve işlevsellik açısından önemli bir beceridir.¹⁵⁶ Bu açıdan zihin kuramı becerisine sahip olan annelerin sosyal yaşamda ve akademik açıdan daha başarılı oldukları söylenebilir

Çocuklarının entelektüel gelişimi, sosyal girişimciliği, kendini kontrol etme ve empati becerileri üzerinde babalar önemli bir rol üstlenmektedir.¹⁷⁰ Baba, çocuğunu kucağına alarak çevreyi araştırmaya teşvik etmekte ve bu sayede bağımsızlık duygusunun gelişmesini sağlamaktadır.¹⁷¹ Babaları ile yakın ilişki içinde olan çocukların psikolojik olarak daha uyumlu, benlik saygılarının daha yüksek, akademik açıdan daha başarılı, ikili ilişkilerde daha aktif oldukları ve okul dışı sosyal aktivitelere daha çok zaman ayırdıkları ortaya konulmuştur.¹⁷² Çocuklarıyla yakın iletişim kuran, çocuğun bilişsel gelişimine yardımcı bir şekilde davranan ve özerkliğini destekleyen babaların çocuklarının mutlu, bağımsız, kolay ilişki kuran, arkadaş ilişkileri daha iyi olan araştırmacı, liderlik özelliklerine sahip ve daha uyumlu oldukları bilinmektedir.¹⁷¹ Bunların yanı sıra ebeveynlik stili de çocukların bilişsel gelişimini etkileyen faktörlerden kabul edilmektedir. Yetkili ebeveyn stiline sahip babaların, çocuklarının sosyal (daha az davranışsal sorun ve yüksek benlik saygısı) ve bilişsel (yüksek akademik performans) gelişimi üzerinde olumlu etkilerinin olduğu belirtilmiştir.¹⁵⁶

Fonagy ve Target (1997) annelerin yansıtıcı fonksiyonunun (reflective function) bağlanma sürecindeki önemini vurgulayarak bağlanmanın zihin teorisi becerisi gelişiminde rol oynadığını belirtmiştir.⁷ Arranz ve arkadaşları (2002) güvenli bağlanan çocukların yanlış inanç testlerinde daha başarılı olduklarını saptayarak bağlanma ve zihin kuramı ilişkisine dikkat çekmiştir.¹⁷³ Bu çalışmada annelerin bağlanmaları ve zihin kuramı becerileri açısından gruplar arasında fark saptanmamıştır. Çalışma grubunda, annelerin

baba bağlanma ve baba ilgi kontrol alt boyutları ile gözlerden zihin okuma becerisi puanları arasında korelasyon saptanmıştır. Annenin babası ile sağladığı güvenli bağlanmanın ve babanın ilgili tutumlarının zihin kuramı becerileri ile ilişkili olduğu ve annenin zihin kuramı becerileri gelişimine önemli katkı sağladığı düşünülebilir.

Çalışma ve kontrol grubundaki annelerin üst düzey bir zihin teorisi becerisi olan ironi kavrama becerisi ile baba aşırı koruma arasında, kontrol grubundaki annelerin anne bağlanma ile metafor kavrama ve ironi kavrama arasında, anne aşırı koruma ile ironi ve metafor kavrama arasında pozitif korelasyon saptanmıştır. Yani ebeveynlerin yeterli düzeyde ilgi göstermesi ve özerkliğe izin veren tutumlarıyla zihin kuramı becerilerinden ironi ve metafor kavrama becerisinin ilişkili olduğu görülmektedir. Anne baba bağlanma ölçeği alt boyutlarında puan artışı olumlu bağlanmayı yansıttığı göz önünde bulundurulduğunda çalışma sonuçlarımıza göre de bağlanma ve zihin kuramı becerilerinin ilişkili olduğu söylenebilir.

Çalışma grubunda anne-baba bağlanma ölçeği alt boyutu anne ilgi kontrol ile zihin teorisi ölçeği alt boyutu faux pas görevi arasında negatif korelasyon saptanmıştır. Faux pas görevi olarak ölçekte tek görev yer almaktadır ve bu sorunun kıyaslanabileceği başka soru yoktur. Ölçeğin geçerlik güvenilirlik çalışmasında faux pas görevine verilen sorularda katılımcıların birbirine çok yakın yanlış cevaplar verdiği, Türk toplum yapısı içerisinde faux pas içeren olayların fark edildiği ancak yanlış cevapların daha çok yorumlamadan kaynaklandığı belirtilmiştir.¹⁶¹ Benzer şekilde bu çalışmada katılımcıların faux pas görevindeki yanlışların yorumlamadan kaynaklandığı gözlenmiştir. Bu açıdan bakıldığında korelasyon ilişkisinin çok sağlıklı olmadığı izlenimi edinilmiştir. Gelecek çalışmalarda faux pas becerisinin kültüre dayalı öğeler üstünden değerlendirmesine ve bununla ilgili daha fazla görev ve örnek hikâye içeren ölçekler geliştirilmesine ihtiyaç duyulduğu düşünülmüştür.

Güvenli bağlanması olan çocukların daha zeki ve dil becerilerinin daha iyi olduğu, bu nedenle zihin kuramı becerileri konusunda daha yetenekli oldukları savunulmaktadır. Bununla birlikte çalışmalarda zeka ve dil becerilerindeki farklılıklar kontrol edildiğinde bağlanmanın zihin kuramı üzerinde etkili olduğu belirtilmektedir.¹⁵⁶

Son yıllarda yapılan araştırmalar sosyal etkileşimde bilişsel alanın üzerinde durmaktadır. İnsanların birbirleri hakkında nasıl düşündükleri, değişik nitelikler, şemalar, başkalarının davranışları hakkında yaptığımız çıkarımlar “sosyal biliş” kavramını ortaya çıkarmıştır. Çocukların hem kendileri hem başkaları hakkında nasıl düşündükleri bilişsel yetenekleri olgunlaştıkça şekillenmektedir.¹⁷⁴ Son birkaç yılda ebeveynlerin çocukları hakkında ne düşündüğü ve bu inançların çocuğun gelişimini nasıl etkilediği konusunda çalışmalar yapılmaktadır. Çocukları hakkındaki inançları, düşünceleri olumlu olan ebeveynlerin çocuklarının sosyal ve bilişsel gelişiminin nispeten daha iyi olduğu savunulmaktadır.¹⁵⁶ Çalışmalar annelerin zihin kuramı becerileri ile bağlanma arasındaki ilişki açısından farklı sonuçlar ortaya koymaktadır. Meins (2003) ebeveynlerin çocukları sadece ihtiyaçları karşılanması gereken bir varlıktan ziyade çocuklarını bir birey olarak görme eğilimini “*mind-mindedness*” olarak tanımlamış ve önemli gelişimsel sonuçları olduğunu öne sürmüştür.¹⁷⁵ Bu kavram bağlamında annelerin çocuklarıyla olan etkileşiminde olumlu iletişim kurması çocukların yanlış inanç kavrama becerisini olumlu etkilediği gösterilmiştir.¹⁷⁶ Dunphy ve Lelii (2014) yaptıkları çalışmada annelerin serbest oyunda çocuklarıyla kurduğu iletişimin ortak dikkat gelişimi ve karşıdakinin zihinsel durumunu anlama becerisi üzerinde etkili olduğunu ortaya koymuştur.¹⁷⁷ Meins ve arkadaşları (1998) yaptıkları çalışmada annelerin bağlanma stiline çocukların zihin teorisi becerilerinin gelişimi üzerinde etkili olduğunu, güvenli bağlanan annelerin, çocuklarının tepkilerini duyarlılıkla karşıladığını ve çocukların zihinsel durumunu daha iyi tanımladıklarını göstermişlerdir.¹⁷⁸ Meins ve arkadaşları yaptıkları başka bir çalışmada (2002) annelerin bebeklerin 6. ayında onların zihinsel durumları hakkında uygun yorum yapma eğiliminin (*mind-mindedness*), çocukların zihin kuramı performansını annelerin eğitim düzeyi ve kardeş sayısından bağımsız olarak yordadığını saptamıştır ve zihin teorisi gelişiminde bireysel farklılıklara dikkat çekmiştir.

Zihin teorisi becerisinin anne-bebek etkileşiminden etkilendiğini savunan çalışmaların aksine Meins ve arkadaşlarının yaptığı bu çalışmada, zihin teorisi becerisinin, annelerin bebeğin henüz dil becerilerinin kazanılmadığı sensorimotor dönemin erken dönemlerinde onların zihinsel durumları hakkında uygun yorum yapma eğiliminden etkilendiği öne sürülmüştür.¹⁷⁹ Bu açıdan bakıldığında bağlanma ve zihin teorisi gelişiminin ilişkisi ile ilgili olarak farklı çalışmalar farklı sonuçlar ortaya koymuştur ve bu alanda daha fazla çalışmaya ihtiyaç olduğunu düşünmekteyiz. Bu çalışmada anne-çocuk etkileşimi ve anne

duyarlılığını yordayan parametreler kullanılmamıştır. Gelecek çalışmalarda anne-çocuk etkileşimi ve anne duyarlılığını ölçen parametreler kullanılarak daha net sonuçlar ortaya konulabilir.

Çocukların günlük zaman geçirme özellikleri karşılaştırıldığında anne ile aktif geçirilen süre ve tablet telefon kullanım süresi açısından gruplar arasında fark bulunmamasına rağmen televizyon izleme sürelerinin çalışma grubunda kontrol grubundan daha fazla olduğu saptanmıştır. Bu fark, çalışmamıza dâhil edilen çocukların daha önce polikliniğimize başvuran ve bilişsel gelişim geriliği tespit edilen çocuklardan seçilmesinden kaynaklanmış olabilir. Polikliniğimizde bilişsel gelişim geriliği tanısı ile takip edilen çocukların ailelerine tutum önerilerinde bulunmaktadır. Poliklinik takibi sürecinde aileler genellikle bu öneriler doğrultusunda birlikte geçirilen sürede daha aktif rol alarak çocukları ile ilgilenmekte, bilişsel gelişimleri açısından daha fazla uyarın vermekte ve tablet- telefon kullanımını ve televizyon izleme sürelerini kısıtlamakta olduklarını dile getirmektedirler. Bununla birlikte toplumumuzda evdeki tüm bireylerin birlikte televizyon izlemesi nedeniyle televizyon izleme sürelerini kısıtlamanın zor olduğu ve evdeki genel işleyişi sürdürerek çocukların televizyon izleme süresini yeterince kontrol etmedikleri söylenebilir.

Günümüzde aile sistemi ile ilgili çalışmalar anne ve babanın sadece ayrı ayrı değil birlikte incelenmesi gerektiğini göstermektedir. Ebeveynler arasındaki ilişkinin kalitesi çocuk gelişiminin kalitesi ile doğrudan ilişkilidir.¹⁵⁶ Ebeveynler arası ilişki ne kadar olumlu olursa gelişimin o kadar iyi olduğu belirtilmektedir. Kouros ve arkadaşları evlilik çatışmaları ile ebeveynlerin ruhsal hastalıklarının çocukların gelişimini etkilediğini bildirmektedir.¹⁸⁰ Bu çalışmada anne ve babaların ruhsal hastalıkları açısından gruplar arası fark saptanmamıştır. Daha yüksek olgu sayılı, anne ve babaların birlikte dâhil olduğu, ebeveyn ilişkilerinin de daha kapsamlı olarak ele alındığı çalışmalarla daha doğru sonuçlar elde edilebilecektir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmamızda bilişsel gelişiminde geriliği olan çocuklar ile bilişsel gelişimi normal olan çocukların annelerinin bağlanma stili ve zihin kuramı becerilerinin karşılaştırılması ve ilişkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bilişsel gelişimde geriliği bulunan çocuklar ile bilişsel gelişimi normal olan çocukların annelerinin zihin kuramı becerileri ve bağlanma stili arasında anlamlı fark bulunmamıştır. Çalışmamızın olgu sayısı artırılarak uygulanması daha güvenilir sonuç verecektir. Zihin kuramını ölçen testlerin yetersiz olduğu çalışmamızda kullandığımız DEZTÖ'nün hikâyelerinin uzun olduğu, faux pas becerisini ölçen yalnız bir görev içerdiği, katılımcıların hikayeleri yanlış yorumlayabildiği görülmüş; bu nedenle Türk toplumuna uygun yeni ölçekler geliştirilmesinin gerekli olduğu düşünülmüştür. Çalışmamıza dâhil edilen çocuklarda nörogelişimsel hastalıklar dışlanmıştır. Ancak erken çocukluk döneminde özgül öğrenim güçlüğü, dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu gibi hastalıklarda tanı koymada güçlükler olabilmektedir. Gelecek çalışmalarda bilişsel gelişim geriliğinde rol oynayan diğer faktörlerin tamamen dışlanması ile daha objektif verilerin elde edilebileceğini düşünmekteyiz. Çalışmamızda kullandığımız anne-baba bağlanma ölçeği annelerin kendi çocukluk dönemini düşünerek cevaplayacağı sorular içermektedir. Geçmişe dönük değerlendirmelerde hatırlamada güçlükler olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Bağlanma sürecinde annelerin yanı sıra babalarında rolü vardır. Çalışmamıza dâhil edilen çocukların polikliniğe daha çok anneleri eşliğinde gelmeleri nedeniyle çalışma yalnızca anneler üzerinden yürütülmüştür. Ayrıca sosyodemografik bilgi formunda annelerin babalarında dair bilgi bulunmamaktadır. Bunlar çalışmamızın kısıtlılıklarından olup anne ve babaların birlikte değerlendirilmesi gerektiği ve kendi ebeveynlerine ilişkin daha fazla bilginin araştırılmasının önemli olduğu düşünülmüştür.

Ülkemizde bağlanma ve zihin kuramı ilişkisini araştıran çalışmaların yetersiz olduğu, bu alanda daha fazla çalışmalara ihtiyaç olduğu görülmüştür. Ebeveynlerin kendi ebeveynleriyle olan ilişkisi ve bağlanma biçimi kuşaklar arası geçişle çocuklarıyla olan bağlanma biçimini etkilemektedir. Gelecek çalışmalarda anne babaların kendi ebeveynleri ile olan bağlanmaları ve zihin kuramı becerileri ilişkisini yordayan, her iki ebeveynin dâhil edildiği, ebeveynlerin çocukları ile olan bağlanmaları ile kendi bağlanma biçimlerini karşılaştırılan ve anne babaların zihin kuramı gelişimindeki rolü, hangi ebeveynin hangi

beceri gelişimi üzerine daha fazla katkı sağladığını inceleyen kapsamlı çalışmalara ihtiyaç vardır.

Sonuç olarak çalışmamız çocukların bilişsel gelişiminin annelerin bağlanma ve zihin kuramı becerileri ile ilişkisini araştırmaya çalışılmıştır. Ebeveynlerin kendi ebeveynleri ile yaşamış olduğu tecrübeler çocuklarını yetiştirirken önemli olmaktadır. Bilişsel gelişiminde gerilik saptadığımız çocuklarda ebeveynlerin tedavi sürecine dâhil olması ve çocukları ile sağlıklı iletişim kurmalarına yardımcı olmak önemli rol oynamaktadır. Görüşmelerde ebeveynlerin bu açılardan değerlendirilmesi ve desteklenmesinin çocukların bilişsel gelişimine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

7.ÖZET

Giriş ve Amaç: Erken çocukluk dönemi bireyin yaşama uyum sağlamasında gereken becerilerin kazanıldığı çok önemli bir dönemdir ve ebeveynler çocukların bilişsel gelişim üzerinde önemli role sahiptir. Bu araştırmada bilişsel gelişim geriliği olan 3-6 yaş arası çocukların annelerinin bağlanma biçimi ve zihin teorisi becerilerinin araştırılması amaçlanmıştır.

Yöntem ve Gereç: Çalışma örneklemi Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Polikliniğine başvurarak Denver II Gelişim Tarama Testi uygulanan ve bilişsel gelişim geriliği saptanan 3-6 yaş grubundaki 32 çocuk ve annelerinden, kontrol grubu ise gelişimi normal olan 3-6 yaş grubundaki 34 çocuk ve annelerinden oluşmaktadır. Araştırmada katılımcı annelere sosyodemografik veri formu, “Anne Baba Bağlanma Ölçeği”, “Dokuz Eylül Zihin Teorisi Ölçeği” ve “Gözlerden Zihin Okuma Testi” kullanılmıştır.

Bulgular: Bilişsel gelişim geriliği bulunan ve bulunmayan grupta annelerin bağlanma biçimi ve zihin teorisi becerileri açısından anlamlı fark bulunmamıştır. Her iki grubun bağlanma ve zihin teorisi becerileri alt boyutları arasındaki ilişkileri incelendiğinde çalışma grubunda annelerin baba ilgi kontrol ile gözlerden zihin okuma, baba aşırı koruma ile ironi kavrama; kontrol grubunda anne aşırı koruma ile metafor kavrama ve ironi kavrama, baba aşırı koruma ile ironi kavrama arasında korelasyon saptanmıştır. Eğitim düzeyi yüksek annelerin zihin teorisi becerilerinin daha iyi olduğu bulunmuştur.

Sonuç: Bilişsel gelişimde geriliği bulunan çocuklar ile bilişsel gelişimi normal olan çocukların annelerinin zihin kuramı becerileri ve bağlanma stili arasında anlamlı fark bulunmamıştır. Gelecekte, anne babaların kendi ebeveynleri ile olan bağlanmaları ve zihin kuramı becerileri ilişkisini yordayan, her iki ebeveynin dâhil edildiği kapsamlı çalışmalara ihtiyaç vardır.

Anahtar sözcükler: Bilişsel gelişim geriliği, bağlanma kuramı, zihin teori

8. ABSTRACT

Objective: Early childhood is a very important period in which the skills necessary for the individual to adapt to life are gained. Parents play an important role on children's cognitive development. The aim of this study is to investigate the attachment style and theory of mind skills of mothers of children aged 3-6 years with cognitive developmental delay.

Method: The study sample consisted of 32 children with 3-6 years of age and their mothers who were diagnosed with cognitive developmental delay using Denver Developmental Screening Test II after admission to Kocaeli University Medical Faculty Child and Adolescent Psychiatry Department, and a control group of 34 children with 3-6 years of age with normal development and their mothers.

In the study, a sociodemographic data form, "Parental Bonding Instrument", "DEToMS (Dokuz-Eylül Theory of Mind Scale)" and "Reading the Mind in the Eyes Test" were filled by the participant mothers.

Results: There was no significant difference between groups in terms of the attachment style and theory of mind skills of the mothers. When the relationship between the attachment and theory of mind skills sub-dimensions of both groups were examined, a correlation was detected between the paternal care/control and "Reading the Mind in the Eyes" test; paternal overprotection and irony comprehension in the study group; maternal overprotection and metaphor understanding and irony comprehension; paternal overprotection and irony comprehension in the control group. It was detected that the mothers with high educational level had better theory of mind skills.

Conclusion: There was no significant difference between the children with cognitive developmental delay and children with normal cognitive development in respect to the theory of mind skills and attachment styles of their mothers. In the future, in order to predict the existing attachment style and theory of mind skills between the parents and their respective parents, both parents should be included in the study.

Key words: cognitive development delay, attachment theory, theory of mind

9.EKLER

EK1

Sosyodemografik bilgi formu

Adı soyadı:

Yaşı:

Cinsiyeti:

Kaç kardeş:

Kaçıncı çocuk:

Gebelik planlı mı ? 0. evet 1. hayır

Gebelikte ilaç kullanımı 0. hayır 1. evet

Doğum kilosu 0. 0-2500 altı 1. 2500-3500 2. 3500 üstü

Küvöz bakımı 0. hayır 1. evet

Doğum şekli 0. NSVY 1. C/S

Geçirilmiş kaza/ameliyat 0. var 1. yok

Aile tipi : 0. çekirdek aile 1. geniş aile 2. parçalanmış aile (boşanma---kayıp)

Aylık gelir :0. Asgari ücretten daha az 1. Asgari ücret 2. Asgari ücret-3000 tl arası 3. 3000 tl-5000 tl arası 4.5000 tl üstü

0-1 yaş arası kim büyüttü 0.anne 1.anne+bakıcı 2.anne+aile büyüğü 3.anne +kreş

1-3 yaş arası kim büyüttü 0.anne 1.anne+bakıcı 2.anne+aile büyüğü 3.anne +kreş

3-6 yaş arası 1 kim büyüttü 0.anne 1.anne+bakıcı 2.anne+aile büyüğü 3.anne +kreş

Annenin yaşı:

Annenin eğitim durumu: 0.ilkokul 1.ortaokul 2. lise 3. Üniversite

Anne çalışıyor mu? 0. evet 1. hayır yanıtınız Evet ise aşağıdaki iki soruyu cevaplayınız..

-Anne doğum sonrası ne zaman çalışmaya başladı?.....,

-Anne çalışıyor ise günlük çalışma saati:

Annede doğum sonrası depresyon öyküsü 0.var 1.yok

Yaşanılan yer: 0. köy 1. ilçe 2. şehir

Annede psikiyatrik hastalık 0. var 1. yok

Annede psikiyatrik hastalık var ise ilaç kullanımı 0. var 1. yok

Annede tıbbi hastalık öyküsü 0. var 1. yok

Çocukta kronik tıbbi hastalık 0.var (.....) 1. yok

Babanın yaşı:

Babanın eğitim durumu: 0. ilkokul 1. ortaokul 2. Lise 3. üniversite

Babada psikiyatrik hastalık öyküsü: 0. var 1. Yok

Babada psikiyatrik hastalık var ise ilaç kullanımı 0.var 1.yok

Anneanne yaşı:

Anneanne eğitim durumu: : 0.ilkokul 1.ortaokul 2. lise 3. Üniversite

Anneanne çalışıyor mu? 0.evet 1. hayır

Anne çocukluk döneminde yaşadığı yer 0.köy 1.ilçe 2.şehir

Anne çocukluk aile durumu 0.çekirderk aile 1.geniş aile 2.parçalanmış aile

Anneannede psikiyatrik hastalık öyküsü 0.var 1. Yok

Anneannede psikiyatrik hastalık var ise ilaç kullanımı 0. Var 1.yok

Anneannede fiziksel hastalık 0.var 1. yok

Çocuğun tablet-telefon ile geçirdiği süre:

Çocuğun televizyon başında geçirdiği süre:

Çocuk ile annenin aktif olarak birlikte geçirdiği günlük süre,açıklayınız.....

EK2

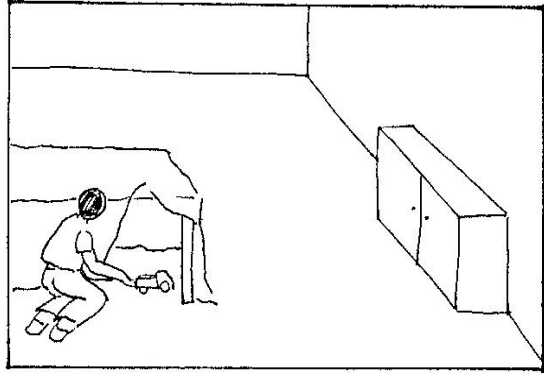
DOKUZ EYLÜL
ZİHİN TEORİSİ ÖLÇEĞİ

DEZİTÖ

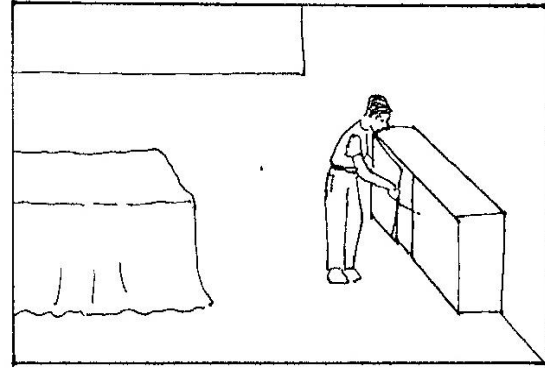
HİKAYE 1

Selma Hanım mutfakta, pişirdiği börekleri bir kap içinde masanın üstüne koyar. O sırada çalan telefona bakmak için salona gider. Selma Hanım, mutfakta değilken, mutfağa giren kızı Gül, masanın üstünde duran börek kabını, böreklerin bozulmaması için buzdolabına kaldırır ve mutfaktan çıkıp, kendi odasına gider.

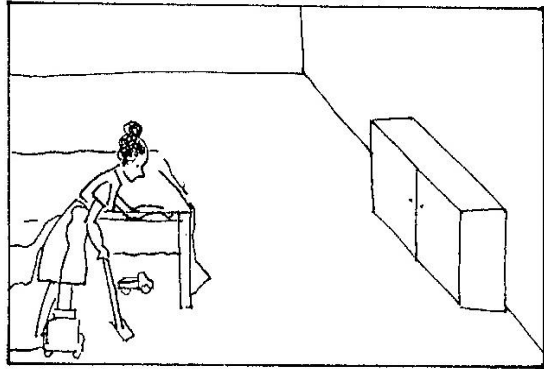
1.

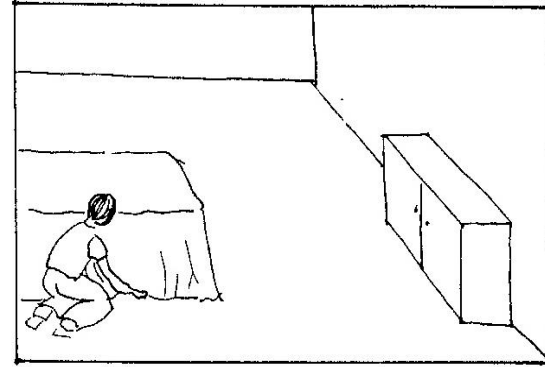
a)

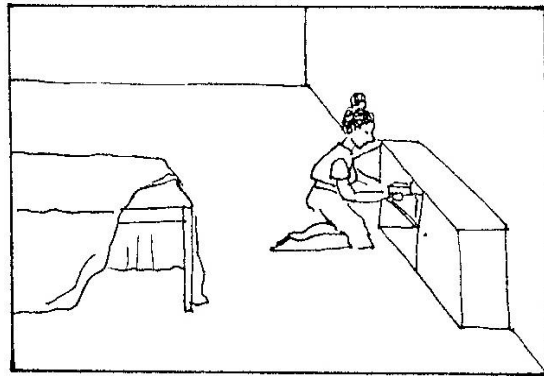
2.

b)

3.

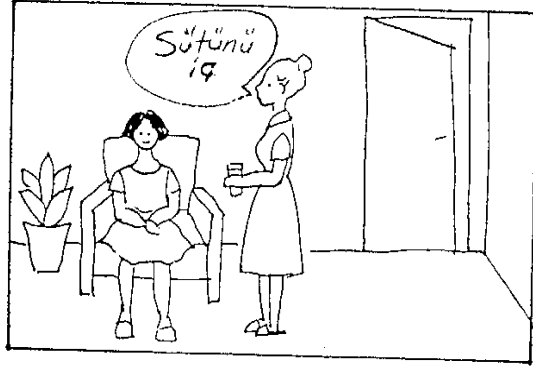
HİKAYE 2

Ayşe Hemşire ve Mine Hemşire, doktorlar odasında yapacakları işler hakkında konuşmaktadır. Ayşe Hemşire, Doktor Ahmet Bey'in, o günkü hastalara ait tahlil sonuçlarını doktorlar odasından alacağını söyler. Ayşe Hemşire: “ Ben şimdi, Doktor Ahmet Bey ile vizite çıkacağım. Sen de sonuçlarını laboratuardan alıp, buraya getirir misin? ” der. Mine Hemşire laboratuara, Ayşe Hemşire vizite gitmek üzere odadan ayrılır.

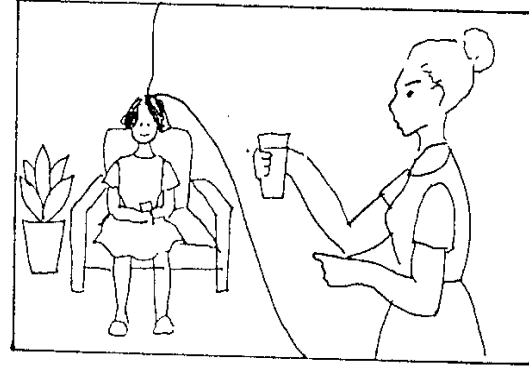
Ayşe Hemşire vizit sırasında, Doktor Ahmet Bey ile karşılaşır. Doktor Ahmet Bey, vizitin bitiminde, tahlil sonuçlarının hemen polikliniğe getirilmesini ister ve polikliniğe doğru yola çıkar. Doktor Ahmet Bey, yolda tahlil sonuçlarını almaya giden Mine Hemşire'yi görür. Mine Hemşire, sonuçları almaya gittiğini söyler. Doktor Ahmet Bey, Mine Hemşire'ye sonuçları hemen polikliniğe getirmesini söyler ve polikliniğe gider. Ayşe Hemşire, Mine Hemşire'nin Doktor Ahmet Bey ile konuştuğunu bilmemektedir.

Laboratuardan çıkmadan Mine Hemşire'yi bulmak için, vizit sonrası acele ile laboratuara giden Ayşe Hemşire, laboranta Mine Hemşire'nin tahlil sonuçlarını alıp almadığını sorar. Laborant, Mine Hemşire'nin tahlil sonuçlarını alarak çıktığını söyler.

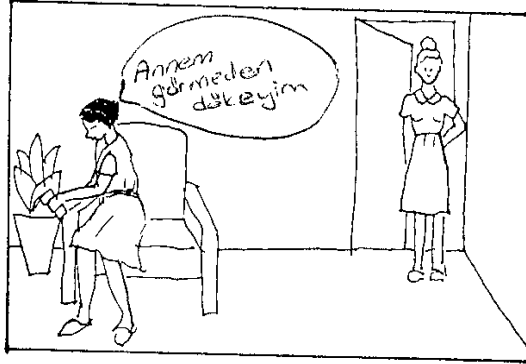
1.

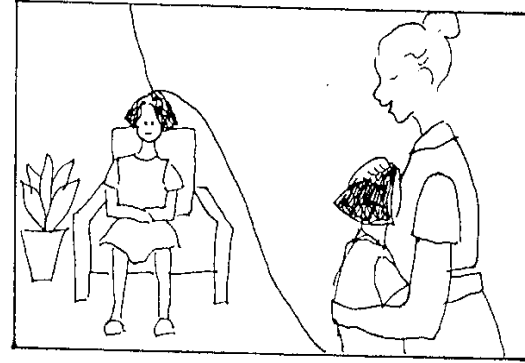
a)

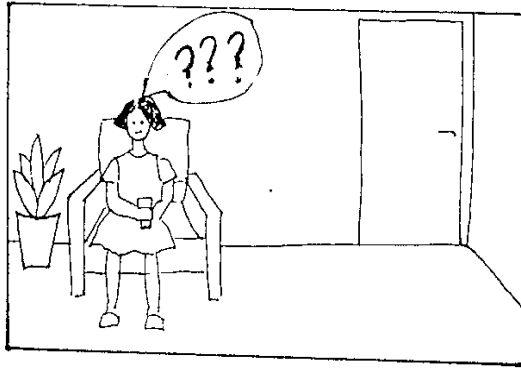
2.

b)

3.

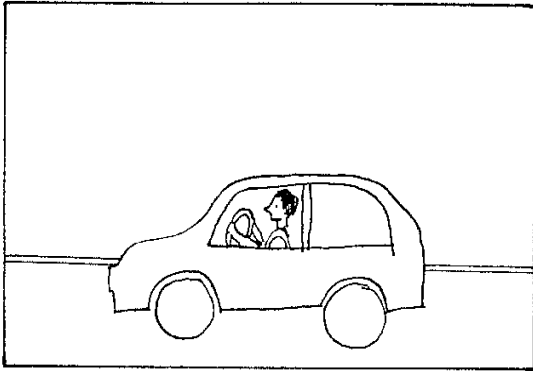
HİKAYE 3

Yıl sonunda, derslerinden çok düşük notlar alan Ahmet'in karnesine bakan annesi Ahmet'e " Ne kadar da başarılı bir öğrencisin! " der.

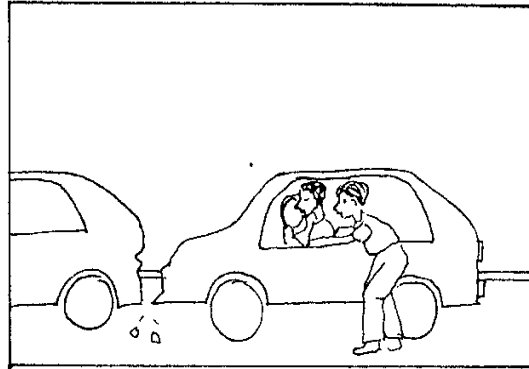
HİKAYE 4

Melek iş dönüşü, yolda gördüğü bir dilenci çocuğun ağladığını fark eder. Çocuğun ağlamasından çok etkilenen Melek, eve geldiğinde bu çocuktan eşine bahseder : “ Küçük dilenci bir çocuk gördüm; gözlerinde dev dalgalar vardı. ”

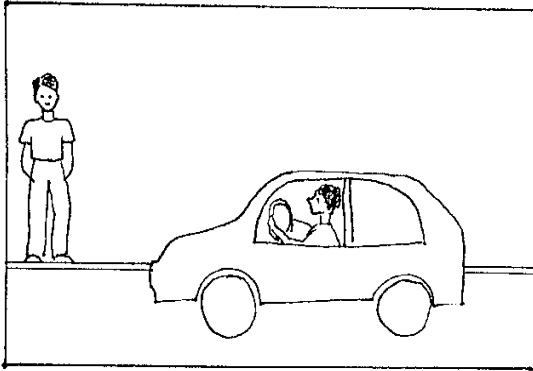
1.

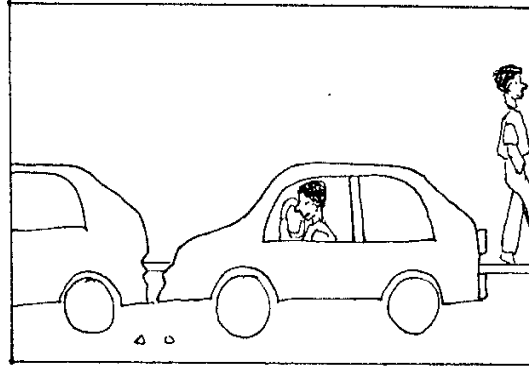
a)

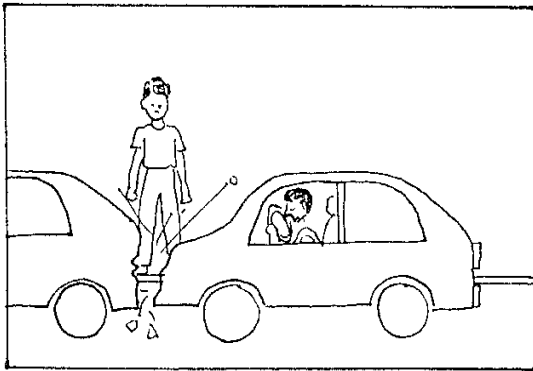
2.

b)

3.

HİKAYE 5

Osman ve Zeynep, evli bir çifttir. Her hafta sonu, birlikte gezmeye gitmek isterler. Ancak, farklı yerlere gitmekten hoşlandıkları için, bu konuda sürekli tartışıp nereye gideceklerine karar veremezler. Osman, deniz kıyısına gidip balık tutmak ve mangal yapmaktan hoşlanmaktadır. Zeynep ise, alışveriş merkezlerinde gezmeyi ve sinemaya gitmeyi sevmektedir. Zeynep, Osman'ı mutlu etmek için çoğunlukla, deniz kıyısına gitmeyi kabul eder.

Bu hafta sonu için ne yapacaklarını konuşurken, Osman Zeynep'e alışveriş merkezine gitmeyi teklif eder.

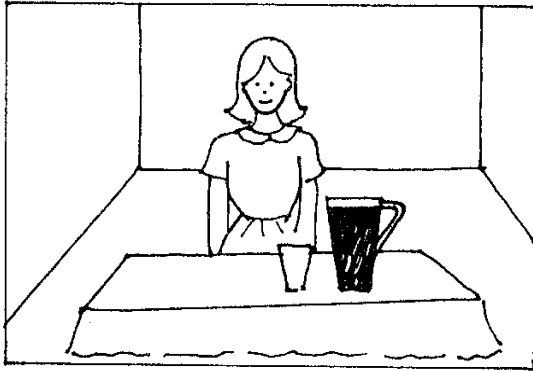
Osman ve Zeynep evden çıkmak üzere hazırlanırlar. Osman arka odaya sobayı söndürmeye gider.

Bu sırada Zeynep, unutmamak için araba anahtarını, Osman'ın anahtarı her zaman bıraktığı vestiyerden alarak çantasına koyar.

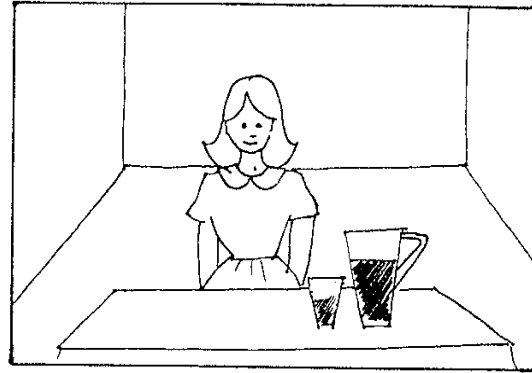
Evden çıkıp arabalarına binen Osman ve Zeynep, alışveriş merkezine gider. Arabayı kullanmakta olan Osman, arabayı park etmek için uzun bir süre yer bulamayınca çok sinirlenir.

Arabayı park ettikten sonra alışveriş merkezine girerler. Zeynep, büyük bir keyifle gezerken, bir süre sonra Osman söylenmeye başlar. Kapalı yerlerde gezmekten hoşlanmayan Osman, Zeynep'in hala hevesle her dükkana girmek istemesi üzerine Zeynep'e “ İnan hiç bu kadar eğlenmemiştim! ” der.

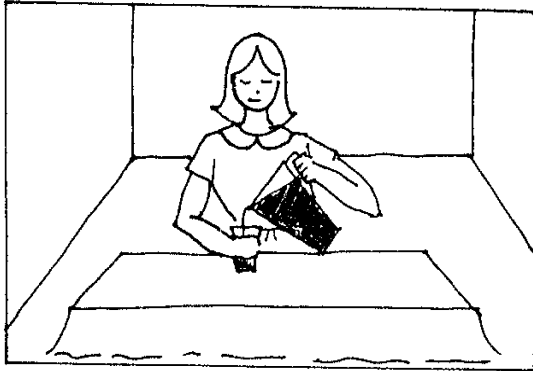
1.

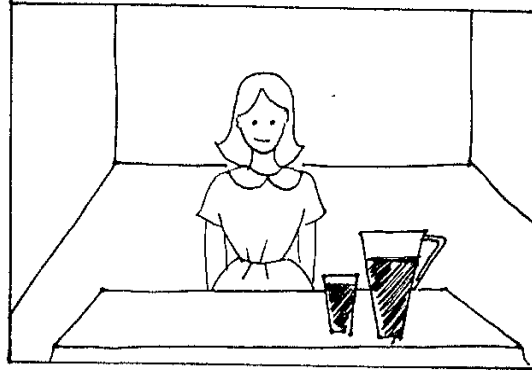
a)

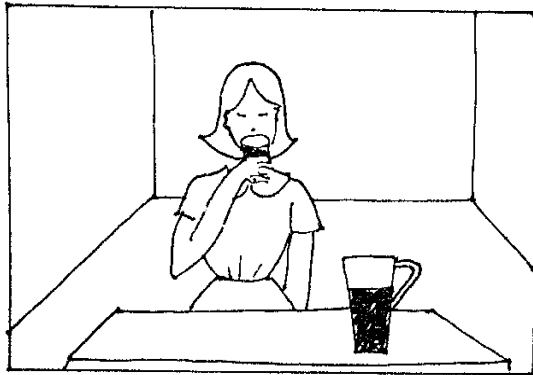
2.

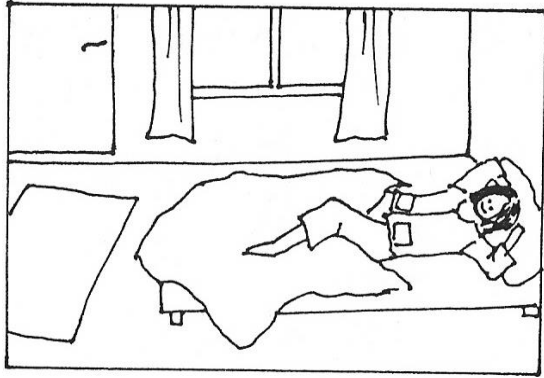
b)

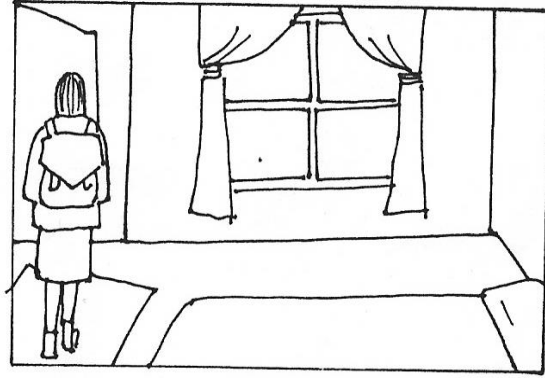
3.

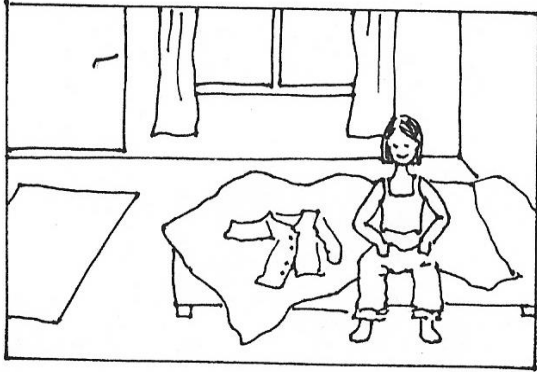
1.

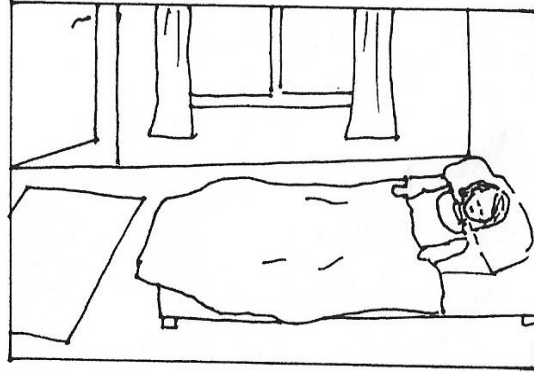
a)

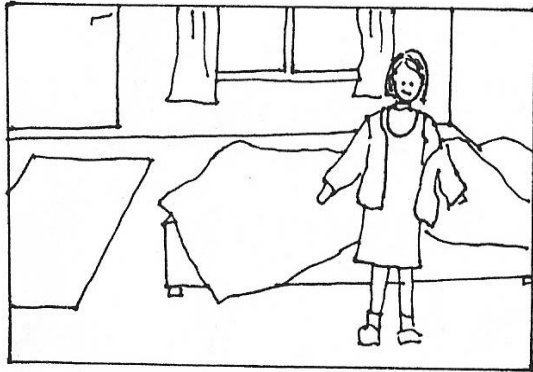
2.

b)

3.

HİKAYE 6

Selim ve Ali bir dergide çalışan iki yazardır. Selim, uzun yıllardır yazarlık yapmaktadır ve işe yeni başlayan Ali'den daha deneyimlidir. Ali yazılarında sık sık hata yapar. Bu nedenle Selim, Ali'nin yazılarını sürekli kontrol eder. Akşam müdürle yapacakları toplantıdan önce, Selim Ali'nin yazısını kontrol etmiş ve her zaman olduğu gibi birçok hata bulmuştur. Bu durumla ilgili olarak Ali'ye dönerek : “ Yine kusursuz bir iş çıkarmışsın! ” der.

Selim düzeltmeleri yaptıktan sonra, tüm yazıları masasının üstünde bırakarak odadan ayrılır. Ali, yazılara herhangi bir zarar gelmemesi için, hepsini bir dosyaya koyarak kendi çekmecesine kaldırır.

Toplantı saati geldiğinde Ali ve Selim müdürün odasına gider. Müdür toplantı boyunca yazarlıkla ilgili konuşur. Bir yazarın her zaman yaratıcı olması gerektiğini söyler. Her yazının, yepyeni bir eser olduğunu açıklar ve şöyle der: “ Sizler birer bebek dünyaya getiriyorsunuz! ”

Toplantı bittikten sonra herkes odadan çıkar. Selim Ali'ye Orhan'ın odasına gideceğini söyler ve Ali'nin yanından ayrılır. Ali, Selim ile birlikte paylaştıkları odasına vardığında, oda telefonu çalar. Arayan kişi Selim'in karısıdır. Ali'ye, Selim'in bir an önce eve gelmesi gerektiğini, çok önemli olduğunu söyler ve telefonu kapatır. Ali telaşla Selim'e haber vermek ister. Bu sırada Selim Orhan'ın odasındadır. Karısının Ali ile konuştuğundan habersiz olarak karısını arar. Hemen eve gitmesi gerektiğini öğrenen Selim apar topar iş yerinden ayrılır ve evine gitmek üzere yola çıkar.

HİKAYE 7

Canan, bayramda bir arada olmak için bütün akrabalarını evinde yemeğe davet eder. Canan'ın o kadar kalabalığa yetecek miktarda yemek yapması mümkün olmayacağından, her gelen kendi evinde pişirdiği bir çeşit yemeği getirir. Yemekten sonra bulaşıkları yıkayan Canan'a kuzeni Merve yardım eder. İki bayan, yapılan yemeklerin ne kadar lezzetli olduğundan bahsederken; Canan, bilmeden, Merve'nin getirmiş olduğu “ karnıyarık ” yemeğini kast ederek: “ Ama o karnıyarığı kim yaptıysa o kadar yağlı yapmış ki görüntüsü bile midemi bulandırdı! ” der.

DOKUZ EYLÜL ZİHİN TEORİSİ ÖLÇEĞİ
(DEZİTÖ)

UYGULAYICI BÖLÜMÜ

YÖNERGE - HİKAYELER - SORULAR

1. YÖNERGE :

Şimdi ben size sırayla bazı hikayeler okuyacağım ve bazı resimler göstereceğim.

Ben hikayeleri size yüksek sesle okuyacağım. Ama, takip edebilmeniz için de hikayelerin bir örneğini size vereceğim. Yani ben hikayeyi okurken, siz bir yandan bu hikayeleri gözünüzle takip edebileceksiniz. Bu hikayelerle ilgili, hikayelerin arasında ya da sonunda size bazı sorular soracağım ve sizden cevaplamanızı isteyeceğim. Hikayelerle ya da sorularla ilgili soru sormayınız, ihtiyaç duyduğunuzda elinizde bulunan hikayeye ve resme tekrar bakabilirsiniz; hikayeleri yeniden okuyabilirsiniz. Herhangi bir süre kısıtlaması yoktur. Doğru olduğuna karar verdiğiniz anda cevabınızı verebilirsiniz.

Size gösterilen resimli hikayelerde ise, 1 – 2 – 3 şeklinde numaralandırılmış üç tane resim vardır. Bu üç resim sırayla bir hikaye anlatmaktadır. Bu hikayeyi doğru bir şekilde anlayıp, bu hikayeyi tamamlayacak olan dördüncü resmi bulmanız istenecektir. Bunun için de, bu üç resmin yanında yer alan a ve b

seçenekli iki resimden doğru olduğunu düşündüğünüz birini seçmeniz gerekmektedir.

Uygulama sırasında hikayeler, resimler ya da sorularla ilgili soru sormayınız,. Uygulamayla ilgili olarak aklınıza takılan bir soru varsa, başlamadan önce sorabilirsiniz. Hazırsanız başlayalım.

2. HİKAYELER - SORULARI:

HİKAYE 1 : Selma Hanım mutfakta, pişirdiği börekleri bir kap içinde masanın üstüne koyar. O sırada çalan telefona bakmak için salona gider. Selma Hanım, mutfakta değilken, mutfağa giren kızı Gül, masanın üstünde duran börek kabını, böreklerin bozulmaması için buzdolabına kaldırır ve mutfaktan çıkıp, kendi odasına gider.

SORU 1 : Selma Hanım bir parça börek yemek için mutfağa geri döndüğünde, börek kabını nerede arayacak?

RESİM 1 :

SORU 2 : Şimdi resimlere dikkatli bakarak (ilk üç resmi göstererek) çocuğun oyuncağını nerede arayacağını gösteren resmin seçeneğini (a ve b resimlerini göstererek) söyleyiniz.

HİKAYE 2 : Ayşe Hemşire ve Mine Hemşire, doktorlar odasında yapacakları işler hakkında konuşmaktadır. Ayşe Hemşire, Doktor Ahmet Bey'in, o günkü hastalara ait tahlil sonuçlarını doktorlar odasından alacağını söyler. Ayşe Hemşire: "Ben şimdi, Doktor Ahmet Bey ile vizite çıkacağım. Sen de sonuçlarını laboratuardan alıp, buraya getirir misin?" der. Mine Hemşire laboratuara, Ayşe Hemşire vizite gitmek üzere odadan ayrılır.

Ayşe Hemşire vizit sırasında, Doktor Ahmet Bey ile karşılaşır. Doktor Ahmet Bey, vizitin bitiminde, tahlil sonuçlarının hemen polikliniğe getirilmesini ister ve polikliniğe doğru yola çıkar. Doktor Ahmet Bey, yolda tahlil sonuçlarını almaya giden Mine Hemşire'yi görür. Mine Hemşire, sonuçları almaya gittiğini söyler. Doktor Ahmet Bey, Mine Hemşire'ye sonuçları hemen polikliniğe getirmesini söyler ve polikliniğe gider. Ayşe Hemşire, Mine Hemşire'nin Doktor Ahmet Bey ile konuştuğunu bilmemektedir.

Laboratuardan çıkmadan Mine Hemşire'yi bulmak için, vizit sonrası acele ile laboratuara giden Ayşe Hemşire, laboranta Mine Hemşire'nin tahlil sonuçlarını alıp almadığını sorar. Laborant, Mine Hemşire'nin tahlil sonuçlarını alarak çıktığını söyler.

SORU 3 : Ayşe Hemşire, Mine Hemşire'nin tahlil sonuçlarını nereye götürdüğünü düşünmektedir?

RESİM 2 :

SORU 4 : Şimdi resimlere dikkatli bakarak (ilk üç resmi göstererek) çocuğun ne hayal ettiğini gösteren resmin seçeneğini (a ve b resimlerini göstererek) söyleyiniz.

HİKAYE 3 : Yıl sonunda, derslerinden çok düşük notlar alan Ahmet'in karnesine bakan annesi Ahmet'e " Ne kadar da başarılı bir öğrencisin! " der.

SORU 5 : Ahmet'in annesinin söylediği doğru mudur?

Ahmet'in annesi ne demek istemiştir?

HİKAYE 4 : Melek iş dönüşü, yolda gördüğü bir dilenci çocuğun ağladığını fark eder. Çocuğun ağlamasından çok etkilenen Melek, eve geldiğinde bu çocuktan eşine bahseder : "Küçük dilenci bir çocuk gördüm; gözlerinde dev dalgalar vardı."

SORU 6 : Melek, eşine çocuk ile ilgili ne anlatmak istemiştir?

RESİM 3 :

SORU 7 : Şimdi resimlere dikkatli bakarak (ilk üç resmi göstererek) sizce adamın ne yapacağını gösteren resmin seçeneğini (a ve b resimlerini göstererek) söyleyiniz.

HİKAYE 5 : Osman ve Zeynep, evli bir çifttir. Her hafta sonu, birlikte gezmeye gitmek isterler. Ancak, farklı yerlere gitmekten hoşlandıkları için, bu konuda sürekli tartışıp nereye gideceklerine karar veremezler. Osman, deniz kıyısına gidip balık tutmak ve mangal yapmaktan hoşlanmaktadır. Zeynep ise, alışveriş merkezlerinde gezmeyi ve sinemaya gitmeyi sevmektedir. Zeynep, Osman'ı mutlu etmek için çoğunlukla, deniz kıyısına gitmeyi kabul eder.

KONTROL SORU 1: Hafta sonları Osman ne yapmaktan hoşlanmaktadır?

KONTROL SORU 2: Hafta sonları Zeynep ne yapmaktan hoşlanmaktadır?

Bu hafta sonu için ne yapacaklarını konuşurken, Osman Zeynep'e alışveriş merkezine gitmeyi teklif eder.

SORU 8 : Osman neden alışveriş merkezine gitmeyi istemiştir?

SORU 9 : Zeynep, Osman'ın bu teklifi karşısında nasıl hissetmiş olabilir?

Osman ve Zeynep evden çıkmak üzere hazırlanırlar. Osman arka odaya sobayı söndürmeye gider.

KONTROL SORU 3: Osman şu anda nerededir?

Bu sırada Zeynep, unutmamak için araba anahtarını, Osman'ın anahtarı her zaman bıraktığı vestiyerden alarak çantasına koyar.

KONTROL SORU 4: Osman anahtarı her zaman nereye bırakır?

SORU 10 : Şu anda, Osman arabanın anahtarının nerede olduğunu düşünmektedir?

Evden çıkıp arabalarına binen Osman ve Zeynep, alışveriş merkezine gider. Arabayı kullanmakta olan Osman, arabayı park etmek için uzun bir süre yer bulamayınca çok sinirlenir.

SORU 11 : Osman kolaylıkla park yeri bulabilmiş olsaydı ne hissederdi?

Arabayı park ettikten sonra alışveriş merkezine girerler. Zeynep, büyük bir keyifle gezerken, bir süre sonra Osman söylenmeye başlar. Kapalı yerlerde gezmekten hoşlanmayan Osman, Zeynep'in hala hevesle her dükkana girmek istemesi üzerine Zeynep'e "İnan hiç bu kadar eğlenmemiştim!" der.

SORU 12 : Osman'ın söylediği doğru mudur?

Osman neden böyle söylemiştir?

RESİM 4 :

KONTROL SORU 5: Şimdi resimlere dikkatli bakarak (ilk üç resmi göstererek) son resmin hangisi olması gerektiğini gösteren resmin seçeneğini (a ve b resimlerini göstererek) söyleyiniz.

RESİM 5 :

KONTROL SORU 6: Şimdi resimlere dikkatli bakarak (ilk üç resmi göstererek) kızın ne yapacağını gösteren resmin seçeneğini (a ve b resimlerini göstererek) söyleyiniz.

HİKAYE 6: Selim ve Ali bir dergide çalışan iki yazardır. Selim, uzun yıllardır yazarlık yapmaktadır ve işe yeni başlayan Ali'den daha deneyimlidir. Ali yazılarında sık sık hata yapar. Bu nedenle Selim, Ali'nin yazılarını sürekli kontrol eder. Akşam müdürle yapacakları toplantıdan önce, Selim Ali'nin yazısını kontrol

etmiş ve her zaman olduğu gibi birçok hata bulmuştur. Bu durumla ilgili olarak Ali'ye dönerek : “Yine kusursuz bir iş çıkarmışsın!” der.

SORU 13 : Selim'in söylediği doğru mudur?

Selim neden böyle söylemiştir?

Selim düzeltmeleri yaptıktan sonra, tüm yazıları masasının üstünde bırakarak odadan ayrılır. Ali, yazılara herhangi bir zarar gelmemesi için, hepsini bir dosyaya koyarak kendi çekmecesine kaldırır.

SORU 14 : Şu anda Selim, yazıların nerede olduğunu düşünmektedir?

Toplantı saati geldiğinde Ali ve Selim müdürün odasına gider. Müdür toplantı boyunca yazarlıkla ilgili konuşur. Bir yazarın her zaman yaratıcı olması gerektiğini söyler. Her yazının, yepyeni bir eser olduğunu açıklar ve şöyle der: “Sizler birer bebek dünyaya getiriyorsunuz!”

SORU 15 : Müdür burada ne anlatmak istemiştir?

Toplantı bittikten sonra herkes odadan çıkar. Selim Ali'ye Orhan'ın odasına gideceğini söyler ve Ali'nin yanından ayrılır. Ali, Selim ile birlikte paylaştıkları odasına vardığında, oda telefonu çalar. Arayan kişi Selim'in karısıdır. Ali'ye, Selim'in bir an önce eve gelmesi gerektiğini, çok önemli olduğunu söyler ve telefonu kapatır. Ali telaşla Selim'e haber vermek ister. Bu sırada Selim Orhan'ın odasındadır. Karısının Ali ile konuştuğundan habersiz olarak karısını arar. Hemen eve gitmesi gerektiğini öğrenen Selim apar topar iş yerinden ayrılır ve evine gitmek üzere yola çıkar.

SORU 16 : Ali, Selim'in nerede olduğunu düşünmektedir?

HİKAYE 7: Canan, bayramda bir arada olmak için bütün akrabalarını evinde yemeğe davet eder. Canan'ın o kadar kalabalığa yetecek miktarda yemek

yapması mümkün olmayacağından, her gelen kendi evinde pişirdiği bir çeşit yemeği getirir. Yemekten sonra bulaşıkları yıkayan Canan'a kuzeni Merve yardım eder. İki bayan, yapılan yemeklerin ne kadar lezzetli olduğundan bahsederken; Canan, bilmeden, Merve'nin getirmiş olduğu " karnıyarık " yemeğini kast ederek: " Ama o karnıyarığı kim yaptıysa o kadar yağlı yapmış ki görüntüsü bile midemi bulandırdı! " der.

SORU 17 : Bu hikayede söylememesi gereken bir şeyi söyleyen kimse var mı?

Söylememesi gereken bir şeyi söyleyen kimdir?

Canan'ın söylediği neden söylenmemesi gereken bir şeydir?

SORU 18 : Merve nasıl hissetmiş olmalıdır?

(Uygulayıcı tarafından doldurulacaktır.)

1		
2		
3		
4		
5		
6		
7		
8		
9		
10		
11		
12		
13		
14		
15		
16		
17		
18		
Kontrol Cevapları	1. 2. 3. 4. 5. 6.	Kontrol Toplam

PUANLAMA İÇİN

DOĞRU VE YANLIŞ CEVAPLAR

Her bir görevdeki doğru cevap 1, yanlış cevap 0 olarak puanlanır:

1. GÖREV:

Doğru Cevap: Masanın üzeri, masa, masada. (Bıraktığı yerde cevabı verilirse, neresi olduğu sorulur.)

Yanlış Cevap: Buzdolabı, fırın gibi, doğru cevap dışındaki herhangi bir cevap.

2. GÖREV:

Doğru Cevap: b

Yanlış Cevap: a

3. GÖREV:

Doğru Cevap: Doktorlar odası (Konuştukları yere cevabı verilirse, neresi olduğu sorulur.)

Yanlış Cevap: Doktor Ahmet Bey'e, laboratuara, polikliniğe gibi, doğru cevap dışındaki herhangi bir cevap.

4. GÖREV:

Doğru Cevap: b

Yanlış Cevap: a

5. GÖREV:

Doğru Cevap: Yanlış (Bu cevaba henüz puan verilmez)

Ahmet'in annesi aslında Ahmet'in başarısız olduğunu söylemiştir. (Bu yorumu, yani ironik ifadenin düz anlamını içermeyen, ironi durumunu yansıtan herhangi bir cevap.)

Yanlış Cevap: Ahmet'in annesi Ahmet'in aslında başarılı olduğunu söylüyor, Ahmet'i motive etmek istiyor gibi ironik ifadenin düz anlamını içeren herhangi bir cevap.

6. GÖREV:

Doğru Cevap: Çocuğun gözyaşları, çocuğun ağladığı, çocuğun çok üzgün olduğu gibi metaforu gözyaşları ya da ağlamakla açıklayan herhangi bir cevap.

Yanlış Cevap: Çocuğun hırslı olduğu, çocuğun umutları olduğu gibi, çocuğun gözyaşlarını içermeyen herhangi bir cevap.

7. GÖREV:

Doğru Cevap: a

Yanlış Cevap: b

8. GÖREV:

Doğru Cevap: Zeynep mutlu olsun diye, eşini mutlu etmek için, Zeynep hoşlandığı için gibi, Zeynep'in duygularını içeren herhangi bir cevap.

Yanlış Cevap: Alışveriş yapmak için, balık malzemesi almak için gibi Zeynep'in duygularını içermeyen herhangi bir cevap.

9. GÖREV:

Doğru Cevap: Sevinmiştir, mutlu olmuştur, kendini iyi hissetmiştir gibi duygu ifadelerini içeren herhangi bir cevap.

Yanlış Cevap: Üzülmüştür gibi, doğru cevapların tam tersi duygu ifadelerini içeren ya da sevildiğini düşünmüştür gibi duygu ifadeleri içermeyen herhangi bir cevap.

10. GÖREV:

Doğru Cevap: Vestiyerde

Yanlış Cevap: Zeynep'in çantasında gibi, doğru cevabın dışındaki herhangi bir cevap.

11.GÖREV:

Doğru Cevap: Sinirlenmezdi, mutlu olurdu, sevinirdi, normal olurdu, sakin olurdu gibi duyguları içeren herhangi bir cevap.

Yanlış Cevap: Hiçbir şey hissetmezdi ya da şanslı olduğunu düşünürdü gibi duygu içermeyen herhangi bir cevap.

12.GÖREV:

Doğru Cevap: Yanlış (Bu cevaba henüz puan verilmez)

Osman aslında eğlenmediğini anlatmıştır. (Bu yorumu, yani ironik ifadenin düz anlamını içermeyen, ironi durumunu yansıtan herhangi bir cevap.)

Yanlış Cevap: Osman aslında eğlendiğini söylüyor, eşini kırmamak için yalan söylüyor gibi ironik ifadenin düz anlamını içeren herhangi bir cevap.

13.GÖREV:

Doğru Cevap: Yanlış (Bu cevaba henüz puan verilmez)

Selim aslında Ali'nin çok hata yaptığını anlatmıştır. (Bu yorumu, yani ironik ifadenin düz anlamını içermeyen, ironi durumunu yansıtan herhangi bir cevap.)

Yanlış Cevap: Selim aslında Ali'nin hatasız bir iş çıkardığını söylüyor, arkadaşını kırmamak, utandırmamak için hatası olmadığını söylüyor gibi ironik ifadenin düz anlamını içeren herhangi bir cevap.

14.GÖREV:

Doğru Cevap: Masanın üstü, masasının üstü, masasında, masada.

Yanlış Cevap: Çekmecede, dosyada gibi, doğru cevabın dışındaki herhangi bir cevap.

15.GÖREV:

Doğru Cevap: Yaratıcılık, yazarların yaratıcı olması gerektiği, her yazının yepyeni olduğu gibi metaforu yaratıcılık ya da yenilikle açıklayan herhangi bir cevap.

Yanlış Cevap: Yazıların değerli olduğu, yazıların bebek gibi emek istediği gibi, yaratıcılık ya da yenilik açıklaması içermeyen herhangi bir cevap.

16.GÖREV:

Doğru Cevap: Orhan'ın odası, Orhan'ın yanında.

Yanlış Cevap: Evine gittiği, çıktığı, eşinin yanına gittiği, toplantı odasında olduğu gibi, doğru cevabın dışındaki herhangi bir cevap.

17.GÖREV:

Doğru Cevap: Var (Henüz puan verilmez. Eğer yok şeklinde cevap verildiyse, diğer iki soru sorulmadan, 0 puan verilir.)

Canan (Henüz puan verilmez. Eğer Merve şeklinde cevap verildiyse diğer soru sorulmadan, 0 puan verilir.)

Canan karnıyarığı getirenin kim olduğunu bilmediğinden, Merve'nin getirmiş olabileceğini düşünmeden söylediği için, söylememesi gerekirdi yorumunu içeren herhangi bir cevap.

Yanlış Cevap: Merve'ye ayıp olacağı, Merve emek harcıyıp getirdiğinden saygısızlık olacağı, Merve'nin yemek yapmayı bilmiyor oluşu, Merve'nin üzüleceği gibi, doğru cevap dışındaki herhangi bir cevap.

18.GÖREV:

Doğru Cevap: Üzölmüştür, kırılmıştır, kendini kötü hissetmiştir, sinirlenmiştir, aşığılanmıştır gibi duyguları içeren herhangi bir cevap.

Yanlış Cevap: Utanmıştır, sıkılmıştır ya da kendini beceriksiz hissetmiştir gibi, doğru cevaplar dışındaki herhangi bir cevap.

EK3

Kayıt sayfası

Doğum tarihi.....

Tarih.....

Eğitim durumu / mesleği.....

T kıskanç	paniklemiş	kibirli	nefret dolu
1 neşeli	teselli eden	rahatsız	sıkılmış
2 korkmuş	üzüntülü	kibirli	kızgın
3 şakacı	telaşlı	arzulu	ikna olmuş
4 şakacı	ısrarcı	keyifli	gevşemiş
5 rahatsız	iğneleyici	endişeli	arkadaş canlısı
6 donakalmış	hayal kuran	sabırsız	diken üstünde
7 özür dileyen	arkadaş canlısı	tedirgin	şevksiz
8 kötümser	rahatlamış	utangaç	heyecanlı
9 kızgın	düşmanca	dehşete düşmüş	zihni meşgul
10 temkinli	ısrarcı	sıkılmış	donakalmış
11 korkmuş	keyifli	pişman	işveli
12 aldırılmaz	mahcup	şüpheli	şevksiz
13 kararlı	bekleyen	tehditkar	utangaç
14 rahatsız	hayal kırıklığına uğramış	keyifsiz	suçlayıcı
15 mütefekkir	telaşlı	cesaret veren	keyifli
16 rahatsız	düşünceli	cesaret veren	cana yakın
17 şüphelenmiş	şefkatli	neşeli	donakalmış

18 kararlı	keyifli	donakalmış	sıkılmış
19 baskın	arkadaş canlısı	suçlu	dehşete düşmüş
20 zihni meşgul	minnettar	ısrarcı	yalvaran
21 memnun	özür dileyen	küstah	ilgili
22 tereddütlü	rahatsız	heyecanlı	düşmanca
23 diken üstünde	utangaç	düşmanca	gergin
24 şakacı	temkinli	kibirli	güven verici
25 merak eden	şakacı	şefkatli	memnun
26 sabırsız	donakalmış	rahatsız	dalgın
27 minnettar uğramış	işveli	düşmanca	hayal kırıklığına
28 utanmış	kendinden emin	şakacı	şevksiz
29 ciddi	utanmış	şaşırmış	diken üstünde
30 mahcup	suçlu	hayal kuran	kaygılı
31 donakalmış	hayrete düşmüş	güvenilmez	korkmuş
32 utanmış	sinirli	kuşkucu	kararsız

EK4

ANNE-BABAYA İLİŞKİN GÖRÜŞLER ÖLÇEĞİ-I

Aşağıda, ana-babanızın çeşitli tutum ve davranışlarına ilişkin ifadeler yer almaktadır. 16 yaşınıza kadar olan dönemde **annenizi** hatırlamaya çalışarak, her bir ifadeye en uygun seçeneğin karşısındaki paranteze X işareti koyunuz.

	Tamamen böyleydi	Kısmen böyleydi	Pek böyle değildi	Hiç böyle değildi
1.Benimle yumuşak ve arkadaşça bir tarzda konuşurdu.	()	()	()	()
2.İhtiyaç duyduğum kadar yardım etmezdi.	()	()	()	()
3. Hoşlandığım şeyleri yapmama izin verirdi.	()	()	()	()
4.Duygusal olarak bana karşı soğuk görünürdü.	()	()	()	()
5. Sorunlarımı ve endişelerimi anlıyor görünürdü.	()	()	()	()
6. Bana karşı sevgi doluydu.	()	()	()	()
7. Kendi kararlarımı vermemden memnuniyet duyardı.	()	()	()	()
8. Büyümemi istemezdi.	()	()	()	()
9.Yaptığım her şeyi kontrol etmeye çalışırdı.	()	()	()	()
10. Mahremiyetime müdahale ederdi.	()	()	()	()
11.Olan-bitenler hakkında benimle konuşmaktan keyif alırdı.	()	()	()	()
12. Genellikle bana karşı güler yüzlüydü.	()	()	()	()
13.Bana, bebekmişim gibi davranma eğilimi vardı.	()	()	()	()
14. İhtiyaçlarımı ve isteklerimi anlamıyor gibiydi.	()	()	()	()
15. Kendimle ilgili kararları almama izin verirdi.	()	()	()	()
16. İstenmediğimi hissettirirdi.	()	()	()	()
17. Üzgün olduğum zamanlarda kendimi daha iyi hissetmemi sağlardı	()	()	()	()
18. Benimle pek fazla konuşmazdı.	()	()	()	()
19. O'na bağımlı olduğum duygusunu yaşatmaya çalışırdı.	()	()	()	()
20. Annem yanımda olmadığı zaman, kendime bakamayacağımı hissedirdim.	()	()	()	()
21. İstedğim kadar özgürlük tanırdı.	()	()	()	()
22. İstedğim zaman dışarı çıkmama izin verirdi	()	()	()	()
23. Bana karşı aşırı koruyucuydu.	()	()	()	()
24. Beni övmezdi.	()	()	()	()
25.İstedğim gibi giyinmeme izin verirdi.	()	()	()	()

ANNE-BABAYA İLİŞKİN GÖRÜŞLER ÖLÇEĞİ-II

Aşağıda, ana-babanızın çeşitli tutum ve davranışlarına ilişkin ifadeler yer almaktadır. 16 yaşınıza kadar olan dönemde **babanızı** hatırlamaya çalışarak, her bir ifadeye en uygun seçeneğin karşısındaki paranteze X işareti koyunuz.

	Tamamen böyleydi	Kısmen böyleydi	Pek böyle değildi	Hiç böyle değildi
1.Benimle yumuşak ve arkadaşça bir tarzda konuşurdu.	()	()	()	()
2.İhtiyaç duyduğum kadar yardım etmezdi.	()	()	()	()
3. Hoşlandığım şeyleri yapmama izin verirdi.	()	()	()	()
4.Duygusal olarak bana karşı soğuk görünürdü.	()	()	()	()
5. Sorunlarımı ve endişelerimi anlıyor görünürdü.	()	()	()	()
6. Bana karşı sevgi doluydu.	()	()	()	()
7. Kendi kararlarımı vermemden memnuniyet duyardı.	()	()	()	()
8. Büyümemi istemezdi.	()	()	()	()
9.Yaptığım her şeyi kontrol etmeye çalışırdı.	()	()	()	()
10. Mahremiyetime müdahale ederdi.	()	()	()	()
11.Olan-bitenler hakkında benimle konuşmaktan keyif alırdı.	()	()	()	()
12. Genellikle bana karşı güleryüzlüydü.	()	()	()	()
13.Bana, bebekmişim gibi davranma eğilimi vardı.	()	()	()	()
14. İhtiyaçlarımı ve isteklerimi anlamıyor gibiydi.	()	()	()	()
15. Kendimle ilgili kararları almama izin verirdi.	()	()	()	()
16. İstenmediğimi hissettirirdi.	()	()	()	()
17. Üzgün olduğum zamanlarda kendimi daha iyi hissetmemi sağlardı	()	()	()	()
18. Benimle pek fazla konuşmazdı.	()	()	()	()
19. O'na bağımlı olduğum duygusunu yaşatmaya çalışırdı.	()	()	()	()
20. Babam yanımda olmadığı zaman, kendime bakamayacağımı hissederdim.	()	()	()	()
21. İstedğim kadar özgürlük tanırırdı.	()	()	()	()
22. İstedğim zaman dışarı çıkmama izin verirdi	()	()	()	()
23. Bana karşı aşırı koruyucuydu.	()	()	()	()
24. Beni övmezdi.	()	()	()	()
25.İstedğim gibi giyinmeme izin verirdi.	()	()	()	()

10.KAYNAKÇA

1. Bee H, Boyd D. *Çocuk Gelişim Psikolojisi*. 1st ed. İstanbul: Kaknüs Psikoloji; 2009.
2. Senemoğlu N. *Gelişim Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya*. 1st ed. Ankara: Fersa Matbacılık; 1997.
3. Lee Cori Y. *Annenin Duygusal Yokluğu*. Koridor Yayıncılık; 2018.
4. Bowlby J. *Attachment and Loss*. New York: Basic Books; 1969.
5. Siegel D. Toward an interpersonal neurobiology of the developing mind: Attachment rel...: EBSCOhost. *Infant Ment Heal J* . 2001;22:67-94.
<http://web.a.ebscohost.com flagship.luc.edu/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=2&sid=07d6f901-69fc-464e-bb33-57404257595b%40sessionmgr4009>.
6. Allen JG. *Mentalizing in the Development and Treatment of Attachment Trauma*. Karnac Books; 2013.
7. Fonagy P, Fonagy P. Attachment and Reflective Function: Their Role in Self-Organization. *Affect Regul Ment Dev Self*. 2018;9:23-64.
doi:10.4324/9780429471643-3
8. Slade A, Grienberger J, Bernbach E, Levy D, Locker A. Maternal reflective functioning, attachment, and the transmission gap: A preliminary study. *Attach Hum Dev*. 2005;7(3):283-298. doi:10.1080/14616730500245880
9. Ruffman T, Slade L, Devitt K, Crowe E. What mothers say and what they do: The relation between parenting, theory of mind, language and conflict/cooperation. *Br J Dev Psychol*. 2006;24(1):105-124. doi:10.1348/026151005X82848
10. Berthelot N, Ensink K, Bernazzani O, Normandin L, Luyten P, Fonagy P. Intergenerational transmission of attachment in abused and neglected mothers: The role of trauma-specific reflective functioning. *Infant Ment Health J*. 2015;36(2):200-212. doi:10.1002/imhj.21499
11. Berk LE. *Child Development*. 9th ed. Pearson; 2013.
12. Payne G, Isaacs L. *Human Motor Development A Lifespan Approach*. Vol 53. 8th ed. New York: Mc Graw Hill; 2012. doi:10.1017/CBO9781107415324.004

13. Başgöl ŞS. Oyun Döneminde Motor Gelişim ve İlişkili Sorunlar. In: İşeri E, Güney E, Taş Torun Y, eds. *Oyun Dönemi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları*. Ankara: Türkiye Çocuk ve Genç Psikiyatrisi Derneği Yayınları; 2018.
14. Keating DP. Nature and nurture in early child development. *Nat Nurtur Early Child Dev*. 2010;1-295. doi:10.1017/CBO9780511975394
15. Gottlieb G, Wahlsten D, Lickliter R. The Significance of biology for human development. In: Lerner R., ed. *Handbook of Child Psychology Vol 1. Theoretical Models of Humn Development*. Hoboken; 2006:210-257.
16. Köksal Akyol A. *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim II 36-72 Ay*. Ankara: Anı Yayıncılık; 2018.
17. Deniz ME. *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim*. 2nd ed. Ankara: Maya Akademi; 2010.
18. İnanç BY, Bilgin M, Kılıç Atıcı M. *Gelişim Psikolojisi Çocuk ve Ergen Gelişimi*. 2nd ed. Ankara: Nobel Kitabevi; 2005.
19. Gallahue DL. Assessing motor development in young children. *Stud Educ Eval*. 1982;8(3):247-252. doi:10.1016/0191-491X(82)90028-1
20. Gallahue DL. *David L. Gallahue - Developmental Physical Education for Today's School Children*. Brown & Benchmark; 1995.
21. Berger KS, Thompson RA. *The Developing Person Through Childhood and Adolescence*. 8th ed. New York; 2009. doi:10.1037/026837
22. Haywood KM, Getchell N. *Life Span Motor Development*. 6th ed. United States of America: Human Kinetics; 2014.
23. Lindon J. *Understanding Child Development Linking Theory and Practice*. Vol 53. 2nd ed. London: Hodder Education; 2010. doi:10.1017/CBO9781107415324.004
24. Krombholz H. Development of motor talents and nontalents in preschool age—An exploratory study. *Cogent Psychol*. 2018;5(1):1-14. doi:10.1080/23311908.2018.1434059
25. Acredolo L, Goodwyn S. Symbolic Gesturing in Language Development A Case Study. *Hum Dev*. 1985.

26. İşeri E. Dil Gelişimi. In: Karabekiroğlu K, ed. *Bebek Ruh Sağlığı (0-4 Yaş) Temel Kitabı*. Ankara: Türkiye Çocuk ve Genç Psikiyatrisi Derneği Yayınları; 2012.
27. Whitehead M. *Developing Language and Literacy with Young Children 0-8 Years*. 3rd ed. (Bruce T, ed.). Paul Chapman; 2007.
28. Ruben RJ. A time frame of critical/sensitive periods of language development. *Indian J Otolaryngol Head Neck Surg*. 1999;51(3):85-89. doi:10.1007/BF02996542
29. Hart B, Risley TR. Hart & Risley (1992). *Dev Psychol*. 1992;28(6):1096-1105. doi:10.1037/0012-1649.28.6.1096
30. Denham SA, Blair KA, Demulder E, et al. Preschool Emotional Competence: Pathway to Social Competence? *Child Dev*. 2003;74(1):238-256. doi:10.1111/1467-8624.00533
31. Thompson RA. Emotion dysregulation: A theme in search of definition. *Dev Psychopathol*. 2019;31(3):805-815. doi:10.1017/S0954579419000282
32. Kopp CB. Regulation of Distress and Negative Emotions: A Developmental View. *Dev Psychol*. 1989;25(3):343-354. doi:10.1037/0012-1649.25.3.343
33. Bandura, Albert. Social Cognitive Theory: An Agentic Perspective. *Asian J Soc Psychol*. 1999;2(1):1-26.
34. Bayrakci M. Sosyal Öğrenme Kuramı VE Eğitimde Uygulanması. *SaEğitimFakültesiDergisi*. 2007;14(Ekim):198-210. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/115558>.
35. Öztürk MO. *Psikanaliz ve Psikoterapi*. 4th ed. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi; 2008.
36. Sayıl M. Erik Erikson: Psikososyal Gelişim Dönemleri ve Kimlik. In: Soykan Aysev A, Işık Taner Y, eds. *Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı Ve Hastalıkları*. İstanbul; 2007.
37. Signorella M, Biger RS, S. LL. Developmental Differences in Children's Gender Schemata about Others: A Meta-analytic Review. *Dev Rev*. 1993;13:147-183.
38. Berenbaum SA, Martin CL, Ruble D. Gender Development. In: William D, Lerner RM, eds. *Child and Adolescent Development An Advanced Course*. New Jersey: John Wiley & Sons; 2008.
39. Bayram EC, Kılıç BG. Oyun Döneminde Cinsel Kimlik Gelişimi ve Cinsiyet Kimliği

- Disforisi. In: İşeri E, Güney E, Taş Torun Y, eds. *Oyun Dönemi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları*. Ankara: Türkiye Çocuk ve Genç Psikiyatrisi Derneği Yayınları; 2018.
40. İşeri E, Güney E, Taş Torun Y. Çocuk ve Oyun. In: Güneş H, Tanıdır C, eds. *Oyun Dönemi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları*. 1st ed. Ankara: Türkiye Çocuk ve Genç Psikiyatrisi Derneği Yayınları; 2018.
41. Eifermann RR. Children's games, observed and experienced. *Psychiatr l'Enfant*. 1990;33(2):457-478. doi:10.1080/00797308.1987.11823485
42. Nicolopoulou, Ageliki çev. Bağlı MT. Oyun, Bilişsel Gelişim ve Toplumsal Dünya: Piaget, Vygotsky ve Sonrası. *Ankara Univ Egit Bilim Fak Derg*. 2004;37(2):137-169. doi:10.1501/Egifak_0000000100
43. Akın Sarı B, Ayraler Taner H. Oyun Dönemi ve Mizaç. In: İşeri E, Güney E, Taş Torun Y, eds. *Oyun Dönemi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları*. 1st ed. Ankara: Türkiye Çocuk ve Genç Psikiyatrisi Derneği Yayınları; 2018.
44. Gürkan K. Mizaç. In: Karabekiroğlu K, ed. *Bebek Ruh Sağlığı (0-4 Yaş) Temel Kitabı*. 1st ed. Ankara; 2012.
45. Gudmundson J, Leerkes E. Links Between Mothers' Coping Styles, Toddler Reactivity, and Sensitivity to Toddler's Negative Emotions. 2012;35(1):158-166. doi:10.1016/j.infbeh.2011.07.004
46. Strelau J, Angleitner A. Temperament and The Concept of Goodness of Fit. In: Chess S, Thomas A, eds. *Explorations In Temperament International Perspectives on Theory and Measurement*. 1st ed. ; 1991.
47. Doç Y, Kandir A. Okul Öncesi Dönemde Sosyal-Duygusal Gelişime Anne-Baba Davranışlarının Etkisi. *Sos Polit Çalışmaları Derg*. 2008;14(14):33-38. doi:10.21560/spcd.50742
48. Bertalanffy LV. *General Systems Theory: Foundation, Development, Application*. New York: Braziliier; 1968.
49. Dursun Y. Suça Sürüklenen Çocukların Bağlanma Stilleri ve Aile Aidiyetleri: Marmara Bölgesi Örneği Doktora Tezi. 2019.
50. Meadows S. *Understanding Child Development: Psychological Perspectives in an*

Interdisciplinary Field of Injury. Vol 53. New York: Routledge; 1986.
doi:10.1017/CBO9781107415324.004

51. Gottman JM, Katz LF, Hooven C. Parental meta-emotion philosophy and the emotional life of families: Theoretical models and preliminary data. *J Fam Psychol*. 1996;10(3):243-268. doi:10.1037/0893-3200.10.3.243
52. Kaya Bican E, Sarıtaş Atalar D. Ana Babaların Duygu Sosyalleştirme Uygulamaları ve Erken Çocukluk Döneminde Duygusal ve Sosyal Gelişim. *DTCF Derg*. 2017;2(57):214-237. doi:10.1501/Dtcfder
53. Mills H, McCarroll E. Ramifications Associated with Child Abuse. *Adv Appl Sociol*. 2012;02(04):274-279. doi:10.4236/aasoci.2012.24036
54. Yazgan Y, Çeri V, Kuşçu TD, Ece K. Ahlak Gelişimi 3-6 Yaş. In: İşeri E, Güney E, Taş Torun Y, eds. *Oyun Dönemi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları*. 1st ed. Ankara: Türkiye Çocuk ve Genç Psikiyatrisi Derneği Yayınları; 2018.
55. Hoffmann ML. *Empathy and Moral Development: Implications for Caring and Justice*. New York: Cambridge University Press; 2000.
56. Dunn J. Moral Development in Early Childhood and Social Interaction in the Family. In: Killen M, Smead JG, eds. *Handbook of Moral Development*. New Jersey; 2006.
57. Eisenberg-Berg N, Hand M. The Relationship of Preschoolers' Reasoning about Prosocial Moral Conflicts to Prosocial Behavior. *Child Dev*. 1979;50(2):356. doi:10.2307/1129410
58. Türkbay T. Beyin Gelişimi ve Gelişimsel Nöroanatomi. In: Çuhadaroğlu Çetin F, Coşkun A, Elvan İ, et al., eds. *Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi Temel Kitabı*. 1st ed. Ankara; 2008:27-36.
59. Huttenlocher PR. *Neural Plasticity: The Effects of Environment on the Development of the Cerebral Cortex*. Cambridge: Harvard University Press; 2002.
60. Çengel Kültür SE, Özel Özcan Ö. Bebeğe Beyin Gelişimi. In: Karabekiroğlu K, ed. *Bebek Ruh Sağlığı (0-4yaş) Temel Kitabı*. 1st ed. Ankara; 2012:37-46.
61. Eagleman D. *Beyin Senin Hikayen*. 9th ed. (Çeviri Tozar ZA, ed.). Domingo; 2015.
62. Kolb B, Whishaw IQ. *An Introduction to Brain and Behavior*. 4th ed. New York:

Worth Publisher; 2014.

63. Quas JA, Bauer A, Boyce WT. Physiological reactivity, social support, and memory in early childhood. *Child Dev.* 2004;75(3):797-814. doi:10.1111/j.1467-8624.2004.00707.x
64. Nelson CA. Child Development Perspectives A Neurobiological Perspective on Early Human Deprivation. 2007;1(1):13-18.
65. Escorihuela RM, Tobefia A, Fernfindez-teruel A. BEHAVIOURAL Environmental enrichment reverses the detrimental action of early inconsistent stimulation and increases the beneficial effects of postnatal handling on shuttlebox learning in adult rats. 1994;61:169-173.
66. Gordon N. Apoptosis (programmed cell death) and other reasons for elimination of neurons and axons. 1995.
67. Champagne FA, Francis DD, Mar A, Meaney MJ. Variations in maternal care in the rat as a mediating influence for the effects of environment on development. *Physiol Behav.* 2003;79(3):359-371. doi:10.1016/S0031-9384(03)00149-5
68. Meaney MJ. Maternal Care, Gene Expression, and the Transmission of Individual Differences in Stress Reactivity Across Generations. *Annu Rev Neurosci.* 2001;24:1161-1192. doi:10.1002/9783527678679.dg04837
69. Richmond JB, Health C, Cameron J, Ph D. Young Children Develop in an Environment of Relationships: Working Paper No. 1.
70. Ömeroğlu E, Kandır A. *Bilişsel Gelişim*. 1st ed. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları; 2007.
71. Morgan CT. *Psikolojiye Giriş*. 21. (Karakaş S, Eski R, eds.). Eğitim Kitabevi Yayınları; 2013.
72. Akçakın M, Altınoğlu Dikmeer İ. Bilişsel Kuramlar: Piaget Kuramına Genel Bakış. In: Çuhadaroğlu Çetin F, Coşkun A, İşeri E, et al., eds. *Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi Temel Kitabı*. Ankara; 2008:82-88.
73. Alşen Güney S, Baykara B. Oyun Döneminde Bilişsel Gelişim. In: İşeri E, Güney E, Taş Torun Y, eds. *Oyun Dönemi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları*. 1st ed. Ankara;

- 2018:41-50.
74. Peel EA, Flavell JH, Piaget J. The Developmental Psychology of Jean Piaget. *Br J Educ Stud*. 1963;12(1):107. doi:10.2307/3118952
 75. Piaget J, Inhelder B. *Piaget and His School A Reader in Developmental Psychology*. New York; 1976.
 76. Altınoğlu Dikmeer İ. Bilişsel Gelişim Kuramları. In: Soykan Aysev A, Işık Taner Y, eds. *Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları*. İstanbul; 2007:97-106.
 77. Durkin K. *Developmental Social Psychology From Infancy to Old Age*. USA: Blackwell Publisher; 1996.
 78. Oates J, Grayson A. *Cognitive and Language Development in Children*. Blackwell Publishing; 2004. doi:10.1111/j.1475-3588.2005.00377_5.x
 79. Masten AS, Best KM, Garmezy N. Resilience and development contributions. 1991;2(1990):425-444.
 80. Zablotsky B, Black LI, Maenner MJ, et al. Prevalence and Trends of Developmental Disabilities among Children in the United States: 2009–2017. *Pediatrics*. 2019;144(4):e20190811. doi:10.1542/peds.2019-0811
 81. Savaşır I, Sezgin N, Erol N. *Ankara Gelişim Tarama Envanteri (AGTE)*. 2nd ed. Ankara: Türk Psikologlar Derneği; 1998.
 82. Frankenburg K, Dodds J. The Denver II:A Major Revision and Restandardization of the Denver Developmental Screening Test. 1992;89(1):91-97.
 83. Anlar B, Bayoğlu B, Yalaz K. *Denver II Gelişimsel Tarama Testi “Türk Çocuklarına Uyarlaması ve Standardizasyonu.”* Ankara: Gelişimsel Çocuk Nörolojisi Derneği; 2009.
 84. Bayley N. *Bayley Scales of Infant and Toddler Development Administration Manual*. 3rd ed. PsychCorp; 2006.
 85. Alpas B. Vineland Uyum Davranış Ölçeğ i Araştırma Formu’ nun Doğumdan 47 Aylara Kadar Olan Türk Bebekleri için Uyarlama , Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması. 2003;18(52):57-71.
 86. Sparrow SS, Cicchetti D., Balla DA. Vineland Adaptive Behavior Scales(Survey

- Form) Circle Pines. *Am Guid Serv.* 1984.
87. Gordon B. Test Review: Wechsler Preschool and Primary Scale of Intelligence, Third Edition (WPPSI-3) San Antonio, Tx The Psychological Corporation. *Can J Sch Psychol.* 2004;19:205-220.
 88. Kim RK, Abright AR. *Lewis's Child and Adolescent Psychiatry: A Comprehensive Textbook, Fourth Edition.* Vol 47.; 2008. doi:10.1097/chi.0b013e31815d8d78
 89. İşeri E, Soysal ŞA, Bodur Ş. Tepkisel Bağlanma Bozukluğu. In: Çuhadaroğlu Çetin F, Coşkun A, İşeri E, et al., eds. *Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi Temel Kitabı.* 1st ed. Ankara; 2008:360-371.
 90. Serim Demirgören B, Özbek A. Bağlanma ve Gelişimi. In: Karabekiroğlu K, ed. *Bebek Ruh Sağlığı (0-4 Yaş) Temel Kitabı.* 1st ed. Ankara; 2012:72-77.
 91. Uytun MC, Oztop DB, Esel E. Evaluating the attachment behaviour in during puberty and adulthood. *Dusunen Adam.* 2013;26(2):177-189. doi:10.5350/DAJPN2013260208
 92. Cassidy J, Shaver P, eds. *Handbook of Attachment Theory, Research and Clinical Applications.* New York: The Guilford Press; 2008.
 93. Holmes J. Origins and Context of Attachment Theory. In: Goldberg S, Muir R, Kerr J, eds. *Attachment Theory: Social, Developmental, and Clinical Perspectives.* New York: Analytic Press; 2000:407-474.
 94. Hazan C, Shaver PR, Shaver PR. Attachment asa Organizational Framework for Research on Close Relationships. 1994;5(1):1-22. doi:10.1207/s15327965pli0501
 95. Özmen M. John Bowlby (1907-1990) ve Bağlanma Kuramı. In: Köşkdere AA, ed. *Psikanalitik Psikoterapiler Temel Kavramlar, Kuramlar ve Yöntemler.* 1st ed. Ankara; 2011:150-153.
 96. Brisch KH. *Treating Attachment Disorders.* 2nd ed. New York: The Guilford Press; 2011. <http://book.douban.com/subject/2847034/>.
 97. Troy NW. The time of first holding of the infant and maternal self-esteem related to feelings of maternal attachment. *Women Heal.* 1995;22(3):59-72. doi:10.1300/J013v22n03_05

98. İşeri E, Bodur Ş. Bağlanma Bozuklukları. In: Pekcanlar Akay A, Sabri Ercan E, Perçinel İ, eds. *Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları*. 1st ed. Ankara; 2016:441-448.
99. Brown LS, Wright J. Attachment Theory in Adolescence and its Relevance to Developmental Psychopathology. *Clin Psychol Psychother*. 2001;8(1):15-32. doi:10.1002/cpp.274
100. Sümer N, Güngör D. Yeti ş kin Bağlanma Stilleri Ölçeklerinin Türk Örnekleme Üzerinde Psikometrik Değerlendirmesi ve Kültürlerarası Bir Karşılaştırma. *Türk Psikol Derg*. 1999;14(43):71-106.
101. Bartholomew K, Horowitz LM. Attachment Styles Among Young Adults: A Test of a Four-Category Model. *J Pers Soc Psychol*. 1991;61(2):226-244. doi:10.1037/0022-3514.61.2.226
102. George C, Kaplan N, M. M. Adult Attachment Interview. *Unpubl Manuscript, Univ California, Berkeley*. 1985.
103. IJzendoorn MH Van. Adult attachment representations, parental responsiveness, and infant attachment: A meta-analysis on the predictive validity of the adult attachment interview. *Psychol Bull*. 1995;117(3):387-403.
104. Main M, Solomon J. Procedures for Identifying Infants as Disorganized/Disoriented During the Ainsworth Strange Situation. In: Greenberg MT, Cicchetti D, Cumming EM, eds. *Attachment in Preschool Years: Theory, Research, and Intervention*. Chicago: University of Chicago Press; 1990:161-184.
105. Klaus G, Karin G, Everett W. *Attachment from Infancy to Adulthood The Major Longitudinal Studies*. Grossmann KE, Karin G, Waters E, eds. New York: The Guilford Press; 2005.
106. Gül Kapçı E, Küçüker S. Ana Babaya Bağlanma Ölçeği: Türk Üniversite Öğrencilerinde Psikometrik Özelliklerin Değerlendirilmesi. 2006;17(4):286-295.
107. Mannarini S, Balottin L, Palmieri A, Carotenuto F. Emotion regulation and parental bonding in families of adolescents with internalizing and externalizing symptoms. *Front Psychol*. 2018;9(AUG):1-9. doi:10.3389/fpsyg.2018.01493

108. Tizard B, Rees J. the Effect of Early Institutional Rearing on the Behaviour Problems and Affectional Relationships of Four-Year-Old Children. *J Child Psychol Psychiatry*. 1975;16(1):61-73. doi:10.1111/j.1469-7610.1975.tb01872.x
109. APA(2013) *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*. 5th ed. Washington: American Psychiatric Publishing
110. Fonagy P, Gergely G, Jurist E, Target M. *Affect Regulation, Mentalization and the Development of the Self*. New York: Other Press; 2002.
111. Ainsworth MDS, Blehar MC, Waters E, Wall SN. *Patterns of Attachment: A Psychological Study of the Strange Situation.*; 2015. doi:10.4324/9780203758045
112. Lenzi D, Trentini C, Pantano P, et al. Neural basis of maternal communication and emotional expression processing during infant preverbal stage. *Cereb Cortex*. 2009;19(5):1124-1133. doi:10.1093/cercor/bhn153
113. Goldberg S, Muir R, Kerr J, eds. Clinical Significance and Applications of Attachment. In: *Attachment Theory :Social, Developmental and Clinical Perspectives*. New York: The Analytic Press; 1995.
114. Panksepp J, Burgdorf J. “Laughing” rats and the evolutionary antecedents of human joy? *Physiol Behav*. 2003;79(3):533-547. doi:10.1016/S0031-9384(03)00159-8
115. Schore AN. *Gelişimsel Nörobilim ve Balanma Kuramı (1-2 Ekim 2011) Atölye Çalışması Metinleri*. İstanbul: Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları; 2011.
116. Schore AN. Dysregulation of the right brain: A fundamental mechanism of traumatic attachment and the psychopathogenesis of posttraumatic stress disorder. *Aust N Z J Psychiatry*. 2002;36(1):9-30. doi:10.1046/j.1440-1614.2002.00996.x
117. Panksepp J. *Affective Neuroscience: The Foundations of Human and Animal Emotions - Jaak Panksepp*. New York: Oxford University Press; 1998.
118. Insel TR, Harbaugh CR. Lesions of the hypothalamic paraventricular nucleus disrupt the initiation of maternal behavior. *Physiol Behav*. 1989;45(5):1033-1041. doi:10.1016/0031-9384(89)90234-5
119. Fries ABW, Ziegler TE, Kurian JR, Jacoris S, Pollak SD. Early experience in humans is associated with changes in neuropeptides critical for regulating social

- behavior. *Proc Natl Acad Sci U S A*. 2005;102(47):17237-17240.
doi:10.1073/pnas.0504767102
120. Winslow JT, Insel TR. The social deficits of the oxytocin knockout mouse. *Neuropeptides*. 2002;36(2-3):221-229. doi:10.1054/npep.2002.0909
121. Insel TR. Is social attachment an addictive disorder? *Physiol Behav*. 2003;79(3):351-357. doi:10.1016/S0031-9384(03)00148-3
122. Özbaran B, Bildik T. Bağlanmanın Nörobiyolojisi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Derg*. 2006;13(3):137-144.
http://www.nature.com/nrn/journal/v2/n2/abs/nrn0201_129a.html.
123. Popik P, Vetulani J, van Ree JM. Low doses of oxytocin facilitate social recognition in rats. *Psychopharmacology (Berl)*. 1992;106(1):71-74. doi:10.1007/BF02253591
124. Young LJ. The neurobiology of social recognition, approach, and avoidance. *Biol Psychiatry*. 2002;51(1):18-26. doi:10.1016/S0006-3223(01)01268-9
125. Winslow JT, Insel TR. Neuroendocrine basis of social recognition. *Curr Opin Neurobiol*. 2004;14(2):248-253. doi:10.1016/j.conb.2004.03.009
126. Premack D, Woodruff G. Premack and Woodruff: Chimpanzee theory of mind. *Behav Brain Sci*. 1978;4(1978):515-526.
127. Leslie AM. Pretense and Representation: The Origins of "Theory of Mind." *Psychol Rev*. 1987;94(4):412-426. doi:10.1037/0033-295X.94.4.412
128. Klin E. Beşikten Mezara: Bağlanma ve Zihinselleştirme Becerisi. 2017;55(3):127-130.
129. Rowe AD, Bullock PR, Polkey CE, Morris RG. "Theory of mind" impairments and their relationship to executive functioning following frontal lobe excisions. *Brain*. 2001;124(3):600-616. doi:10.1093/brain/124.3.600
130. Brüne M, Brüne-Cohrs U. Theory of mind-evolution, ontogeny, brain mechanisms and psychopathology. *Neurosci Biobehav Rev*. 2006;30(4):437-455.
doi:10.1016/j.neubiorev.2005.08.001
131. Drubach DA. The purpose and neurobiology of theory of mind functions. *J Relig Health*. 2008;47(3):354-365. doi:10.1007/s10943-007-9155-9

132. Trivers RL. The Evolution of Reciprocal Altruism. *Q Rev Biol.* 1971;46(1):35-57.
doi:10.1086/406755
133. Baron-cohen S, Leslie AM, Frith UT a. the autistic child have a “theory of mind”?*. *Cogn Dev.* 1985;21:37-46. doi:10.1016/0010-0277(85)90022-8
134. Meltzoff AN. Origins of Theory of Mind, Cognition and Communication. 1999;32(4):251-269.
135. Doherty MJ. *Theory of Mind: How Children Understand Others’ Thoughts and Feelings.*; 2008. doi:10.4324/9780203929902
136. Gopnik A, Wellman HM. Why the Child’s Theory of Mind Really Is a Theory. *Mind Lang.* 1992;7(1-2):145-171. doi:10.1111/j.1468-0017.1992.tb00202.x
137. Flavell JH, Miller PH, Miller SA. *Fouwn CDmoN.*
138. Wimmer H, Perner J. Belief about Beliefs. *Cognition.* 1983;103(2):884-892.
doi:10.1002/app.25226
139. Happe FGE. An Advanced Test of Theory of Mind: Understanding of Story Characters’ Thoughts and Feelings by Able Autistic, Mentally Handicapped, and Normal Children and Adults 1. *J Autism Dev Disord.* 1994;24(2).
140. Baron Cohen S, O’Riordan M, Stone V, Jones R, Plaisted K. Recognition of faux pas by normally developing children and children with asperger syndrome or high-functioning autism. *J Autism Dev Disord.* 1999;29(5):407-418..
141. Flavell JH. Cognitive Development: Children’s Knowledge About the Mind. *Annu Rev Psychol.* 1999;50(1):21-45. doi:10.1146/annurev.psych.50.1.21
142. Stone VE, Baron-Cohen S, Knight RT. Frontal lobe contributions to theory of mind. *Sci Ment Heal Vol 2 Autism.* 2013:226-242.
143. Perner J, Wimmer H. “John thinks thPerner, J., & Wimmer, H. (1985). “John thinks that Mary thinks that...” attribution of second-order beliefs by 5- to 10-year-old children. *Journal of Experimental Child Psychology*, 39, 437–471. doi:10.1016/0022-0965(85)90051-7
144. Shamay-Tsoory SG, Aharon-Peretz J. Dissociable prefrontal networks for cognitive and affective theory of mind: A lesion study. *Neuropsychologia.* 2007;45(13):3054-

3067. doi:10.1016/j.neuropsychologia.2007.05.021
145. Kalbe E, Schlegel M, Sack AT, et al. Dissociating cognitive from affective theory of mind: A TMS study. *Cortex*. 2010;46(6):769-780. doi:10.1016/j.cortex.2009.07.010
146. Gallese V, Goldman A. Gallese98. 1998;2(12):1-9.
papers3://publication/uuid/F4C9A60C-831E-408B-81C4-D57D919ADFE9.
147. Frith CD, Frith U. The Neural Basis of Mentalizing. *Neuron*. 2006;50(4):531-534.
doi:10.1016/j.neuron.2006.05.001
148. Frith CD, Gallagher HL. Functional imaging of “theory of mind.” *Trends Cogn Sci*. 2003;7(2):77-83. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/12584026>.
149. Cole EJ, Barraclough NE, Andrews TJ. Reduced connectivity between mentalizing and mirror systems in autism spectrum condition. *Neuropsychologia*. 2019;122(March 2018):88-97. doi:10.1016/j.neuropsychologia.2018.11.008
150. Cattaneo L, Rizzolatti G. The mirror neuron system. *Arch Neurol*. 2009;66(5):557-560. doi:10.1001/archneurol.2009.41
151. Abu-Akel A. A neurobiological mapping of theory of mind. *Brain Res Rev*. 2003;43(1):29-40. doi:10.1016/S0165-0173(03)00190-5
152. Fonagy P, Steele M, Steele H, Moran GS, Higgitt AC. The Capacity for Understanding Mental States: The Reflective Self in Parent and Child and Its Significance for Security of Attachment. *Infant Ment Health J*. 1991;12(3):201-218.
doi:10.1002/1097-0355(199123)12:3201:AID-IMHJ2280120307>3.0.CO;2-7
153. Sroufe AL, Carlson EA, Levy AK, Egeland B. Implications of attachment theory for developmental psychopathology. *Dev Psychopathol*. 1999;11(figure 1):1-10.
154. Crozier JC, Barth RP. Cognitive and academic functioning in maltreated children. *Child Sch*. 2005;27(4):197-206. doi:10.1093/cs/27.4.197
155. Apperly I. *Mindreaders The Cognitive Basis of “Theory of Mind.”* 1st ed. New York: Psychology Press; 2011.
156. Miller SA. *Parenting and Theory of Mind*. 1st ed. (Miller S, ed.). New York: Oxford University Press; 2016.
157. Sharp C, Fonagy P, Goodyer IM. *Imagining your child’s mind: Psychosocial*

- adjustment and mothers' ability to predict their children's attributional response styles. *Br J Dev Psychol*. 2006;24(1):197-214. doi:10.1348/026151005X82569
158. Sabbagh MA, Seamans EL. Intergenerational transmission of theory-of-mind: Paper. *Dev Sci*. 2008;11(3):354-360. doi:10.1111/j.1467-7687.2008.00680.x
159. Baron-cohen S, Wheelwright S, Hill J, Raste Y, Plumb I. The "Reading the Mind in the Eyes" Test Revised Version: A Study with Normal Adults, and Adults with Asperger Syndrome or High-functioning Autism. *J Child Psychol Psychiatry*. 2001;42(2):241-251. doi:10.1017/S0021963001006643
160. Akgün Yıldırım E, Kaşar M, Güdük M, Ateş E, Kkparlak İ, Onur zalmete E. Gözlerden Zihin Okuma Testi'nin Türkçe Güvenirlik alışması. *Türk Psikiyatr Derg*. 2011;22(3):177-186.
161. Değirmencioğlu B. İlk kez geliştirilecek olan dokuz eylül zihin teorisi leğinin (dezt) geçerlik ve güvenirlik alışması Yüksek Lisans Tezi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilim Enstitüsü*. 2008.
162. Zeanah CH, Benoit D, Barton M, Regan C, Hirsberg LM, Lipsitt LP. Representations of Attachment in Mothers and Their One-Year-Old Infants. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*. 1993;32(2):278-286. doi:10.1097/00004583-199303000-00007
163. Lee H, Barratt MS. Cognitive development of preterm low birth weight children at 5 to 8 years old. *J Dev Behav Pediatr*. 1993;14(4):242-249. doi:10.1097/00004703-199308010-00006
164. Dumitrashku TA. Family structure and children's cognitive development. *Russ Educ Soc*. 1997;39(2):56-71. doi:10.2753/RES1060-9393390256
165. Harding JF, Morris PA, Hughes D. The Relationship Between Maternal Education and Children's Academic Outcomes: A Theoretical Framework. *J Marriage Fam*. 2015;77(1):60-76. doi:10.1111/jomf.12156
166. Jackson M, Kiernan K, McLanahan S. Maternal Education, Changing Family Circumstances and Children's Skill Development in the United States and UK. *Physiol Behav*. 2017;674(1):59-84. doi:10.1016/j.physbeh.2017.03.040
167. Grace SL, Evindar A, Stewart DE. The effect of postpartum depression on child cognitive development and behavior: A review and critical analysis of the literature. *Arch Womens Ment Health*. 2003;6(4):263-274. doi:10.1007/s00737-003-0024-6

168. Laucht M, Esser G, Schmidt MH. Parental mental disorder and early child development. *Eur Child Adolesc Psychiatry*. 1994;3(3):125-137. doi:10.1007/BF02720321
169. Ammaniti M, Ijzendoorn MH Van, Speranza AM, Ammaniti M, Ijzendoorn MH Van, Speranza AM. Internal working models of attachment during late childhood and early adolescence : an exploration of stability and change Internal working models of attachment during late childhood and early adolescence : an exploration of stability and change. 2010;6734. doi:10.1080/14616730010001587
170. Fagan J, Iglesias A. Father involvement program effects on fathers, father figures, and their head start children: A quasi-experimental study. *Early Child Res Q*. 1999;14(2):243-269. doi:10.1016/S0885-2006(99)00008-3
171. Koray K. *Baba Olmak Babanın Ruhsal Rehberi*. 3rd ed. İstanbul: Say Yayınları; 2018.
172. Flouri E, Buchanan A. The role of father involvement in children's later mental health. *J Adolesc*. 2003;26:63-78.
173. Arranz E, Artamendi J, Olabarrieta F, Martín J. Family context and theory of mind development. *Early Child Dev Care*. 2002;172(1):9-22. doi:10.1080/03004430210880
174. Miller SA. Parents' Beliefs about Children's Cognitive Development Author (s): Scott A. Miller Published by: Wiley on behalf of the Society for Research in Child Development Stable. 2016;59(2):259-285.
175. Meins E, Fernyhough C, Wainwright R, et al. Pathways to Understanding Mind: Construct Validity and Predictive Validity of Maternal Mind-Mindedness. *Child Dev*. 2003;74(4):1194-1211. doi:10.1111/1467-8624.00601
176. De Rosnay M, Pons F, Harris PL, Morrell JMB. A lag between understanding false belief and emotion attribution in young children: Relationships with linguistic ability and mothers' mental-state language. *Br J Dev Psychol*. 2004;22(2):197-218. doi:10.1348/026151004323044573
177. Dunphy-Lelii S, LaBounty J, Lane JD, Wellman HM. The Social Context of Infant Intention Understanding. *J Cogn Dev*. 2014;15(1):60-77. doi:10.1080/15248372.2012.710863
178. Meins E, Fernyhough C, Russell J, Clark-Carter D. Security of Attachment as a Predictor of Symbolic and Mentalising Abilities: A Longitudinal Study. *Soc Dev*.

2001;7(1):1-24. doi:10.1111/1467-9507.00047

179. Meins E, Fernyhough C, Wainwright R, Das Gupta M, Fradley E, Tuckey M. Maternal mind-mindedness and attachment security as predictors of theory of mind understanding. *Child Dev.* 2002;73(6):1715-1726. doi:10.1111/1467-8624.00501
180. Kouros C, Merrilees C, E.Mark C. Marital Conflict and Children's Emotional Security in the Context of Parental Depression. 2011;70(3):684-697. doi:10.1111/j.1741-3737.2008.00514.x.Marital

